

GOLDEN BRAIN

Scientific Journal

ISSN: 2181-4120

Volume 1, Issue 20

Google
Scholar

2023/20
July

ISSN 2181-4120
VOLUME 1, ISSUE 20
JULY 2023

<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain>

“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 1, ISSUE 20, JULY, 2023

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI MARKETING SALOHİYATI VA UNING TURKIYA MAMLAKATI TAJRIBASI MISOLIDA TURIZMGGA TASIRI

dotsent., **Narinbayeva Gulnora Karimovna**,
talaba., **Nurmuhammadov Islombek Oybek o‘g‘li**,
Toshkent davlat agrar universiteti, (TDAU)

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tadqiqot ishida turizmni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda raqamli marketingning o‘rni, ahamiyati va uni rivojlantirishdagi imkoniyatlar haqida so‘z boradi. Hozirgi rivojlanayotgan O‘zbekiston turizm sohasida ulkan imkoniyatga ega hisoblanadi, ammo hanzugacha bu resurslaridan to‘laqonli foydalanilmayapti. Shu tufayli, globallashayotgan dunyoda internet web saytlar, turli ijtimoiy tarmoqlar hayotning ajralmas qismiga aylangan bir paytda O‘zbekistonning turizm resurslari haqida tashrif buyuruvchilarni xabardor qilishda raqamli marketing strategiyalarini joriy etish va turizm sohasida Turkiya mamlakati tajribasi haqida so‘z yuritilgan. Ushbu ilmimiy tadqiqot ishida kuzatuv, sintez va analiz metodlaridan foydalanilgan.

Keywords: raqamli marketing, UNWTO, YaIM, web sahifa, Go Turkey, audiovisual, rebate, ekzotik, ijtimoiy tarmoq, diagramma.

Аннотация: В данной научно-исследовательской работе говорится о роли, значении и возможностях цифрового маркетинга в разработке стратегий развития туризма. Узбекистан, который в настоящее время развивается, имеет большой потенциал в сфере туризма, но эти ресурсы еще не используются в полной мере. В связи с этим, в то время, когда интернет-сайты и различные социальные сети стали неотъемлемой частью жизни в глобализирующемся мире, при информировании посетителей обсуждались внедрение стратегий цифрового маркетинга и опыт страны Турции в сфере туризма. о туристических ресурсах Узбекистана. В этом научном исследовании использовались методы наблюдения, синтеза и анализа.

Ключевые слова: цифровой маркетинг, UNWTO, YaIM, веб-страница, Go Turkey, аудиовизуальные материалы, скидка, экзотика, социальная сеть, диаграмма.

Abstract: *This scientific research paper talks about the role, importance and opportunities of digital marketing in the development of tourism development strategies. Uzbekistan, which is currently developing, has great potential in the field of tourism, but these resources are still not fully utilized. Due to this, at a time when internet websites and various social networks have become an integral part of life in the globalizing world, the introduction of digital marketing strategies and the experience of the country of Turkey in the field of tourism were discussed in informing visitors about the tourism resources of Uzbekistan. The methods of observation, synthesis and analysis were used in this scientific research.*

Keywords: *digital marketing, UNWTO, GDP, web page, Go Turkey, audiovisual, rebate, exotic, social network, chart.*

Kirish. Xalqaro turizm dunyo iqtisodiyotining yetakchi va eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biridir va hozirda turizm sanoati Jahon YaIMning 9 foizini tashkil qilmoqda. Bugungi kunda dunyodagi deyarli barcha sohalarni raqamli marketingsiz tasavvur qilish qiyin, shu o‘rinda turizm sanoatini ham. Raqamli marketing, digital marketing yoki internet marketingi deyiladi va boshqa usullar bilan birgalikda foydalaniladigan tizimli marketing strategiyasidir. Bu usulda, kompaniyalar veb saytlarni, elektron pochta xabarlarini, ommaviy forumlarni, ijtimoiy tarmoqlarni va boshqa digital platformalarni ishlatib, potentsial mijozlar bilan bog‘liq aloqalar qurishga harakat qilishadi. Raqamli marketingning boshlanish davri 1990-yillar bo‘lgan. Hozirda turizm sohasida raqamli marketingdan foydalanish davom etmoqda va bu sohada o‘ziga xos turli xil qo‘llanmalar mavjud. Raqamli marketing turizm sohasida, saytlar, ijtimoiy tarmoqlar, bloklar, elektron pochta marketingi, shuningdek, turistik kompaniyalar va tashkilotlar orqali mijozlarga eng yaxshi xizmat ko‘rsatishga yordam beradi. Turistik kompaniyalar va saytlar, turizm xarajatlari, tashrif buyuruvchilar uchun saytlarda joylashtirilgan talablarga mos tur paketlarini taklif qilish orqali raqamli marketingdan foydalana oladi. Raqamli marketing asosida, turistik kompaniyalar xarajatlar, sayohatlar va turizmga oid xizmatlar to‘g‘risida mijozlar bilan bog‘liq aloqalar tuzishadi va ularning talablari asosida foydali ma’lumotlarni jamlashga yordam beradi. Ijtimoiy tarmoqlar, veb sahifalar orqali, turistik kompaniyalar tur paketlari, tariflar, tarixlar va xarajatlar haqida yuqori sifatli

ma'lumotlarni yoyishadi. Bular mijozlar uchun qulayliklarni ta'minlaydi, ularni turistik sayohatlar haqida tushunchaga olib keladi va o'zlarining xohishlariga mos yo'nalishni tanlashga imkon beradi. O'tgan bir necha yillar davomida Turkiya mamlakati turizm sohasida raqamli marketingdan keng ko'lamda foydalanishni boshladi. Jumladan 2020-yildan "Go Turkey" xalqaro marketing kampaniyasini boshladi. Natijada 2021-yilda turizm daromadi 23.3 milliard dollardan oshib sayyohlar soni 31 millionga yetgan. COVID-19 pandemiyasi natijasida dunyoda turizm sektori qariyb 80% ga qisqargan bo'lsa, Turkiya jahon o'rtacha ko'rsatkichidan 15 – 20 % yaxshiroq ko'rsatkich qayd etgan. Hozirgi davrda O'zbekistonda turizm sohasida raqamli marketingdan foydalanish jadal suratlarda olib borilmoqda.

Shu jumladan, 2019-yil 13- avgustdagi "O'zbekiston respublikasida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident farmoni³³ qabul qilindi. Farmonga muvofiq:

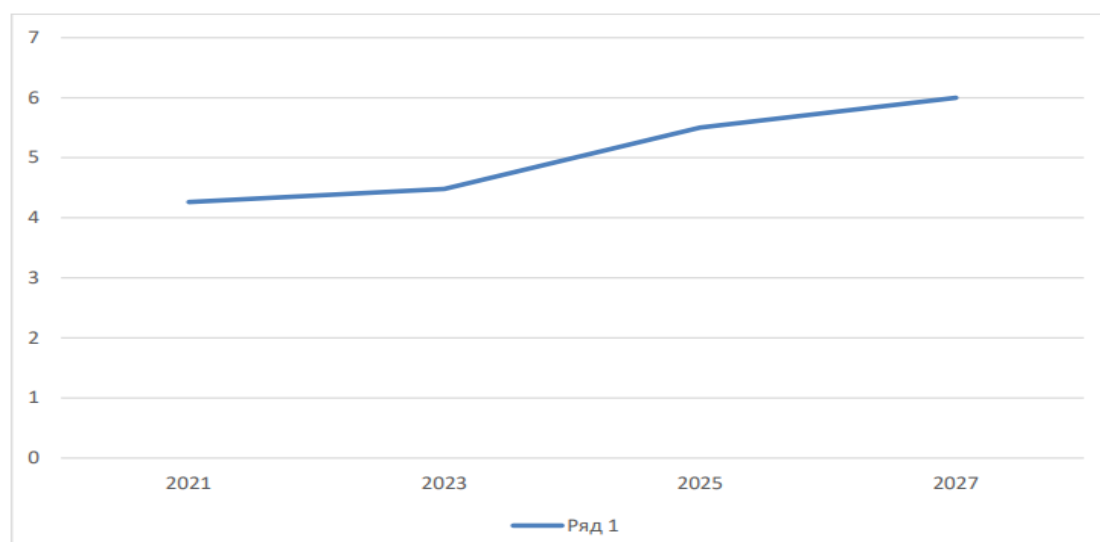
- xorijiy kinokompaniyalarning O'zbekiston hududida audiovizual mahsulotlar (kino, tele va videofilm, klip, multfilm, animelar) yaratishdagi xarajatlarining bir qismi («rebate») 34bitta mahsulot uchun 300 ming AQSH dollaridan oshmagan miqdorda qoplab beriladi;

- O'zbekistonning tarixiy shaxslari va afsonaviy qahramonlari to'g'risidagi to'liq metrajli badiiy, qisqa metrajli badiiy, xronikal hujjatli filmlarni suratga olish uchun 3 milliard so'mdan oshmagan miqdorda grantlar ajratiladi;

Ushbu maqsadlarda O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va turizm vazirligi tomonidan ko'plab chet el kompaniyalari bilan shartnomalar imzolanmoqda, jumladan, Turkiya bilan hamkorlikda tarixiy shaxslar hayoti haqida filmlar suratga olinmoqda. O'zbekiston o'zining ko'plab tarixiy-me'moriy yodgorliklari, turfa xil iqlimi va tez sur'atlarda rivojlanishi bilan butun dunyo diqqatini o'ziga tortmoqda. Asrlar mobaynida O'zbekiston Buyuk ipak yo'lining savdo, savdogarlar va sayohatchilar, jo'g'rofiyashunoslar va missionerlar, isti'lochilar va zabt etuvchilarning yo'lida joylashgan edi. Ayni paytda esa, O'zbekiston tashabbuskor, madaniyat, tarix, an'ana va ekzotik 35 mamlakatlarga qiziquvchilar uchun maftunkor sayyohlik

yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Shu sababdan nafaqat O‘zbekistonda balki butun dunyoda turizmni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda raqamli marketingning o‘rni va ahamiyati hozirda juda muhimdir. Raqamli marketing turizm sohasida reklama va mijozlarga xizmatlar to‘g‘risida ma’lumot berish uchun o‘ziga xos texnologiyalardan foydalangan holda turizmni rivojlantirishga yordam beradi. Raqamli marketing turizm sohasidagi reklamalar uchun hali kam o‘rnatilgan ko‘p usullardan biridir. Bu usul orqali reklama xabarlarini ko‘proq mijozlarga yetkazib berish mumkin. Turistlar bu orqali sayohatlari davomida nima qilishlari kerakligi, sayohat narxlari, sayohat davomiyligi, mehmonxonalar va restoranlar haqida ma’lumotlar olishlari mumkin.

Bundan tashqari, raqamli marketing turizmni rivojlantirishda mijozlarning talablari va xohishlarini tushunish uchun ham yaxshi xizmat ko‘rsatadi. Ma’lumotlar analiz qilinishi, joriy tendensiyalar to‘g‘risida tahlil qilinishi va mijozlar orasida anketa jarayonlari orqali raqamli marketing texnologiyalari yordamida turizm sohasida yangiliklarni ko‘rsatish va rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishga imkon beradi. Turizm sohasidagi raqamli marketingning turizmni rivojlantirishdagi o‘rni juda katta. Raqamli marketing texnologiyalari orqali turizmni rivojlantirishni rejalashtirish va maqsadlarni aniqlash, reklama va mijozlar bilan aloqada bo‘lish, mijozlarni rag‘batlantirish jarayonida yordam berish mumkin. O‘z navbatida, raqamli marketing sayohat kompaniyalari, restoranlar, mehmonxonalarni va boshqa turizm sohasidagi tadbirkorlarni faollashtirish uchun reklama texnologiyalarini yaxshiroq qo‘llash imkonini beradi. Bundan tashqari, raqamli marketing texnologiyalari orqali turizm sohasidagi yangiliklarni ishga tushirishni osonlashtirish mumkin. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar turistlarni resurslardan xabardor qilish va jalb qilish uchun eng qulay platforma. Shu o‘rinda quyidagi diagrammada bugung kunda butun dunyoda ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilar soni yildan yilga o‘sib borayotganini ko‘rishimiz mumkun:

Dunyo bo‘ylab ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilar soni (milliard hisobida)

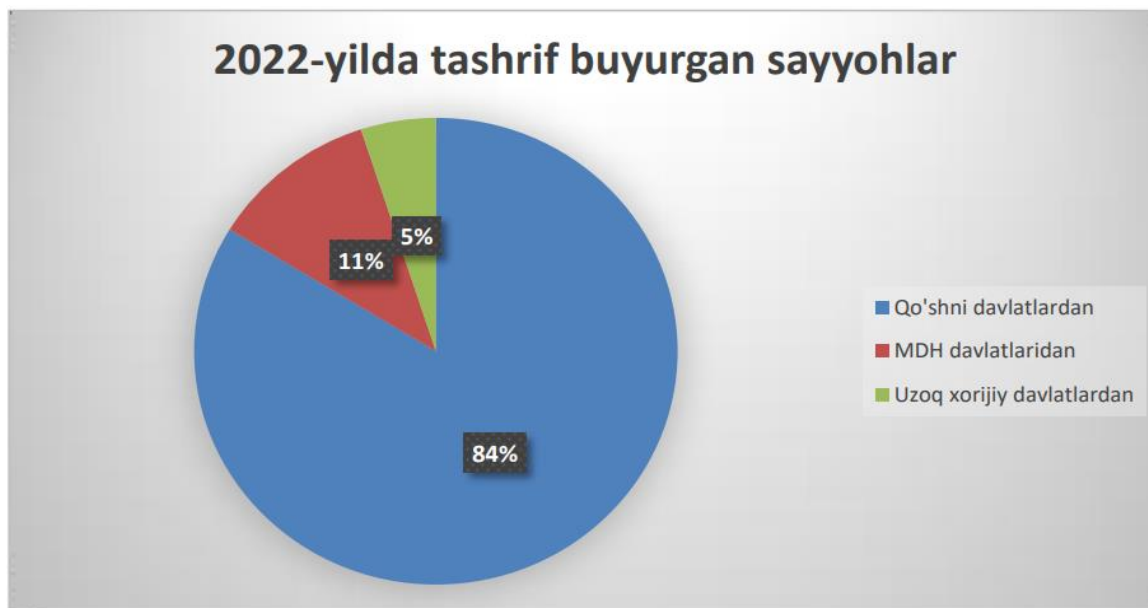
Hozirda dunyo boylab sayohat qiluvchilarning asosiy qismini 23 yoshdan 45 yoshgacha bo‘lgan sayyohlar tashkil qiladi. Bular “Y” avlodga 36 kiruvchi 1980 - 1996-yillar oralig‘ida tug‘ilgan avlodga aytiladi va ularning deyarli barchasi ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanadi. Shu ko‘rsatkichlar ham bugungi kunda turizm sohasida raqamli marketingning ahamiyati naqadar muhim ekanligini ko‘rsatib turibdi. O‘zbekiston faqatgina tarixiy va afsonaviy me‘morchiligi bilan mashhur bo‘lib qolmasdan, aktiv sayyohlik yo‘nalishlariga ham ega. Mamlakatimizning geografik jihatdan qulay joylashganligi bu yerda zamonaviy qulaylik va yovvoyi tabiatning uyg‘unlikka kirisha olishiga inkon beradi.

O‘zbekiston hududida har qanday tabiat landshaftlarini: tog‘, vodiy, cho‘l, daryo va ko‘lni uchratish mumkin. Ammo bugungi kunda yurtomizga tashrif buyuruvchi turistlarning asosiy qismi bizning tarixiy obidalardan, milliy urf odat va an‘analardan, hunarmandchilik va san‘atimizdan, milliy taomlarimizdan bahramand bo‘lish uchun tashrif buyurmoqda.

Tashrif buyuruvchilarning asosiy qismini asosan, 35 yoshdan 55 yoshgacha bo‘lgan sayyohlar tashkil qilmoqda. Bunga sabab bizda ko‘ngilochar turizm uchun yosh sayyohlarga kerakli shart-sharoitlar yaratilmayotgani va ushbu resurslardan ularni xabardor qilish yaxshi yo‘lga qo‘yilmaganligidadir. Shuni alohida ta‘kidlash kerakki, 2022 yilda mamlakatimizga kelgan turistlarning 49,6 foizini, ya‘ni 2 593 400 nafarini

31 yoshdan 55 yoshgacha bo‘lgan kishilar tashkil qilgan. Shuningdek, xorijlik turistlarning 723,3 ming nafari - 18 yoshgacha bo‘lganlar, 846,5 ming nafari – 19 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lganlar hamda 1 069,6 ming nafari 50 yoshdan oshgan kishilar bo‘ldi.

Quyidagi diagrammada 2022-yilda O‘zbekistonga tashrif buyurgan sayyohlarning hududlar kesimidagi statistikasi keltirilgan:

Hukumat tomonidan turizm sohasini modernizatsiya qilish, davlatda transport va mehmonxona infrastrukturasi yaxshilash, hamda turizm normativ-huquqiy bazani mukammallashtirish sohalarida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Turizm mahsulotlarini xorijda tanitish maqsadida “Mega-info-tur” – tanishuv safarlari marketing loyihasi horijiy turistik kompaniyalar va ommaviy axborot vakillari uchun amalga oshirilib kelinmoqda. Shu kabi safarlar turistik mavsumlarni kengaytirish, vatanimizga keluvchi turistlar oqimlari muddatini optimallashtirish, hamda O‘zbekistonda har bir fasl turistlar uchun o‘ziga xos bo‘lishini ko‘rsatib berishda muhim ro‘l o‘ynaydi. Bundan tashqari O‘zbekistonning turistik salohiyatini qo‘llab-quvvatlashda UNWTO37ning rahnamoligida o‘tadigan Toshkentdagi xalqaro “Ipak yo‘lidagi turizm” yarmarkasining ham ahamiyati juda katta. Bu yarmarkaning asosiy maqsadi turizm sohasidagi o‘zbek hamda xorij mutaxassislarini birlashtirish, ular o‘rtasida professional hamkorlikni yanada kengaytirishdan iborat. Bugungi kunga

kelib bu xalqaro yarmarka Markaziy Osiyodagi eng yirik ko'rgazmalardan biri sifatida nom qozongan. Hozirgi davrda O'zbekiston turizmni rivojlantirish maqsadida qator mamlakatlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yimoqda, shu jumladan, Turkiya bilan keng ko'lamli hamkorlik ishlari olib borilmoqda. Shu o'rinda 2018-yil muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Turkiya Respublikasiga qilgan tashrifi doirasida ikki tomonlama imzolangan qator kelishuvlarga asosan turizm sohasida istiqbolli loyihalarni amalga oshirish bo'yicha ham aniq tashabbuslar ilgari surilgan edi. Ayni chog'da ikki mamlakat vazirlik va idoralari o'rtasida muzokaralar olib borilmoqda. Ushbu sa'y-harakatlarning dastlabki samarasi sifatida Samarqand hamda Istanbul shaharlariga to'g'ridan-to'g'ri aviareyslar yo'lga qo'yilib, turkiyalik jurnalistlar yurtimizda bo'lishdi. Yaqinda Turkiyada o'tkazilgan xalqaro sayyohlik ko'rgazmasida O'zbekiston vakillari ham qatnashdi. Ushbu aloqalarning uzviy davomi sifatida Turkiyaning yirik sayyohlik kompaniyalari ishtirokidagi delegatsiya a'zolari mamlakatimizga tashrif buyurishdi.

Ular qadimiy shaharlarimizdagi tarixiy qadamjo va ziyoratgohlarda bo'lib, O'zbekistonning sayyohlik salohiyati bilan yaqindan tanishdilar. - O'zbekiston hukumati tashabbusi bilan yurtingizda mehmonimiz, - deydi turk sayyohlik kompaniyasi vakili Mehmet Chabuk. - Buxoro, Xiva hamda Samarqand shaharlarini tomosha qildik. Bu yerlarning o'ziga xosligi Buyuk Ipak yo'li chorrahasida joylashganligidir. Sayohatimiz ko'ngilli o'tmoqda. Endigi vazifa - ushbu mo'jizalar haqida turk sayyohlariga gapirib berish. Bu ularni go'zal shaharlarga chorlashi aniq. Ha, bu yurtida hamma narsa go'zal, odamlari ham, odatlari ham o'ziga xos. Hunarmandchilik an'analari esa o'zi bir olam... Shuningdek, Turk va o'zbek turoperatorlari o'rtasida o'tkazilgan uchrashuvda mehmonlarning yurtimiz sayyohlik imkoniyatlari, sohani jadal rivojlantirish borasida qonunchiligimizda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, sarmoyaviy muhitni yaxshilash, sohaga xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish, infratuzilmalar faoliyatini jahon standartlari darajasiga ko'tarish borasida ko'rilayotgan amaliy tadbirlar haqida ma'lumotlar berildi. Shu o'rinda, bugungi kundagi turizm sohasida raqamli marketingdan keng

ko‘lamli va ancha salohiyatli tarzda foydalanayotgan Turkiya mamlakati tajribasiga e‘tibor qaratsak. Hozirda, butun dunyo bo‘ylab turkiyaga sayyohlar tashrif buyurmoqda va bu Turkiya o‘z resurslarini sayyohlarga to‘laqonli ochib berayotganligidandir. Turkiyaga tashrif buyurmoqchi bo‘lgan sayyohlar Turkiy haqida ma‘lumot olishlari uchun ijtimoiy tarmoqlarda, web sahifalardan o‘zlari uchun kerakli bo‘lgan barcha malumotlarni olishi mumkun.

Jumladan, 2020-yilda boshlangan “Go Turkey” marketing kompaniyasi natijasida Turkiyaga turistlar oqimi sezilarli darajada oshganini ko‘rish mumkun. Bundan tashqari turk rejissiyorlari tomonidan suratga olinayotgan tarixiy hamda zamonaviy kino va seriallar ham Turkiyaning turizm marketingida katta rol o‘ynamoqda. Mamlakatimiz ko‘ngilochar turizmni rivojlantirish va yosh turistlarni jalb qilish uchun yetarlicha shart-sharoit va resurslarga ega, faqatgina bizning keying vazifamiz shu yo‘nalishdagi resurslarni aniqlab, ularni rivojlantirish va bu turistik manzillar haqida tashrif buyuruvchilarni xabardor qilishdan iborat.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston ham turizm industriyasini yanada rivojlantirish uchun raqamli marketing texnologiyalari va strategiyalaridan unumli foydalansa, maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Shu tufayli xalqaro miqyosdagi marketing kampaniyalar harakatini yo‘lga qo‘yish va bu orqali turistlarni katta miqyosda jalb qilish mumkin. Bunda bizga Turkiya mamlakati tajribasi qo‘l keladi. Bugungi globallashayotgan dunyoda turizm sohasi davlat budjetiga eng katta foyda keltiruvchi tarmoqlardan biridir. Shu tufayli, O‘zbekiston Respublikasi turizm sohasini jadal rivojlantirish chora tadbirlarini izlamoqda. Ushbu ilmiy maqolada Turkiya mamlakati tajribasi misolida turizm sohasida marketing kampaniyalaridan to‘g‘ri foydalanish va hozirda eng rivojlangan raqamli marketing strategiyalarini qo‘llash borasida takliflar berib o‘tilgan. Jumladan, mamlakatimizning turizm salohiyatini oshirishda va bu yo‘nalishni yanada kengaytirishda digital marketing texnologiyaridan foydalanish hamda bu turistik resurslarni reklama qilishda ijtmoiy tarmoqlardan keng foydalanish ko‘zda tutilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. www.uzbektourism.uz
2. <http://www.uzbekistan-geneva.ch/turizm-191.html>
3. Birzhakov, M. B. (2000). Introduction to tourism. SPb.: Publishing Trading House Gerda
4. https://aniq.uz/uz/yangiliklar/uzbekistonga-tashrif-buyurgan-aksariyatsay_yohlarning-yoshi-31-55-yoshni-tashkil-qildi-foto#bounce#bounce
5. <http://www.uzbekistan-geneva.ch/turizm-191.html>
6. https://kun.uz/uz/news/2023/01/18/2022-yilda-O'zbekistonga-qanchasay_yohkelgani-malum qilindi?q=%2Fnews%2F2023%2F01%2F18% 2F2022-yilda-uzbekistonga-qancha-sayyoh-kelgani-malum-qilindi
7. СТАТИСТИКА | Rasmiy kanal(Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги Матбуот хизмати раҳбарининг расмий канали Мурожаат учун: @UsmonRustamovich
8. www.lex.uz
9. www.stat.uz

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ШАХС ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Раҳмонов Шохрух Фахридинович

Ўзбекистон Республикаси

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси магистранти

Elektron pochta: shohruhjohn@gmail.com

***Аннотация:** Мазкур мақолада ишни судга қадар юритиш даврида жиноят содир этганликда гумон қилинаётган ёки айблараётган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш масаласи таҳлил қилинган бўлиб, унинг эркинлиги ва шахсий дахлсизлигини чеклашда ва айбсизлик презумпциясини қўллашда юзага келаётган муаммолар таҳлил қилинган. Шу билан бирга, мақолада суд-тергов амалиётида айнан шахс ҳуқуқларини таъминлаш жараёнида юзага келаётган муаммолар таҳлил қилинган.*

***Калит сўзлар:** гумон қилинувчи, айбланувчи, айбсизлик презумпцияси, қамоққа олиш, эҳтиёт чораси.*

Жиноят ишини судга қадар юритишда шахснинг эркинлигини таъминлаш, қолаверса айбсизлик презумпциясининг тўлиқ ишлашига эришиш муҳим масала.

Мансабдор шахсларга гумон қилинаётганларнинг айбдорлиги ҳақида судгача баёнот бериш ман қилиниши керак ёки бундай ҳуқуққа фақатгина шахсни айблаш ваколатига эга бўлган шахс эга бўлиши керак. Д.Б.Базарованинг фикрича, шахснинг жиноят содир этганликда айбдорлиги ҳақидаги хулоса тахминларга асосланиши мумкин эмас ва шубҳасиз етарли далиллар билан исботланиши лозим ¹. Бу талабнинг бажарилмаслиги жиноят ишининг

¹ Базарова Д.Б. Жиноят процессида шахс ҳуқуқларини таъминлашда жиноят-процессуал принциплар // журнал правовых исследований. – 2021. – Т. 6. – №. 10.

тугатилишига ёки ишни судда кўриш натижаси бўйича оқлов ҳукми чиқишига олиб келиши мумкин. Б.А.Саидов фикрича, миллий қонунчилигимизда айнан айбсизлик презумпцияси бузилишига йўл қўйиб берувчи нормалар мавжуд. Жумладан, у айбсизлик презумпцияси принципнинг талаблари тўғри татбиқ этилишини таъминлаш мақсадида тергов органлари томонидан жиноятнинг сабаблари ва содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни бартараф қилиш тўғрисида айбланувчиларга нисбатан асослантирилмаган тақдимномалар киритиш амалиётига барҳам бериш зарурлигини таъкидлаган¹.

Процессуалист олим Ф.Г.Шахкелдовнинг таъкидлашича, мазкур презумпциянинг қонунчиликда акс этишидан мақсад шахснинг асоссиз равишда айбланишининг олидини олиш ҳисобланади². Бироқ, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 297, 299-моддалари мазмунидан англашиладики, тақдимнома ҳали шахснинг иши судда кўриб чиқилмасдан олдин уни давлат органи ходимлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи ёки жамоат бирлашмаси аъзолари олдида айбдор сифатида кўрсатади. Бошқача айтганда, мазкур турдаги тақдимномалар аслида жиноятнинг сабаб ва шарт-шароитларни бартараф қилиш чораларини кўришга қаратилган бўлсада, унда жиноят содир этганликда айбланаётган аниқ шахс кўрсатилади. Ушбу тартибнинг яна бир жиҳати, тақдимнома унда шахси кўрсатилган фуқаронинг кейинги тақдирига, фаолиятига бевосита таъсир кўрсатади. Айбланувчига нисбатан иш берувчи томонидан интизомий жазо чоралари қўлланилиши мумкин, хатто лавозимидан четлаштирилиш ҳолатлари ҳам учрамоқда³. Бундай амалиёт эса, бизнингча айбсизлик презумпциясига тўғри келмайди. Шу боис

¹ Саидов Б.А.. Ишни судга қадар юришда шахснинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликлари таъминланишини такомиллаштириш. Юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси автореферати. -30б. <https://interaktiv.oak.uz/avtoreferat/3a0264f01.file>

² Шахкелдов Ф. Г. Концептуальные аспекты презумпции невиновности в уголовном процессе: генезис и тенденции совершенствования: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. <https://www.dissercat.com/content/kontseptualnye-aspekty-prezumptsi-nevinovnosti-v-ugolovnom-protsesse-genezis-i-tendentsii-s>

³ Прокурор протести айбсизлик презумпциясига зид...ми? <http://advokatnews.uz/xabar/747.html>

мазкур турдаги тақдимномаларни киритишда айбланувчининг шахсини муҳокама қилмасликка алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Эҳтиёт чоралари процессуал мажбурлов чораларининг жуда муҳим таркибий қисми саналади. Улар биринчи навбатда қонунбузарликнинг олдини олиш хусусиятига эга, бошқача айтганда бу чоралар қўлланиши мумкин бўлган шахсларнинг келгусида ғайриқонуний фаолиятига йўл қўймасликка хизмат қилиш билан бирга жиноят-процессуал фаолиятнинг самарали ташкил этилишига шароит яратади. Эҳтиёт чораси айбланувчи, судланувчи (алоҳида ҳолларда гумон қилинувчи) суриштирувдан, дастлабки терговдан ва суддан бўйин товлашининг олдини олиш; унинг бундан буёнги жиноий фаолиятининг олдини олиш; унинг иш бўйича ҳақиқатни аниқлашга ҳалал берадиган уринишларига йўл қўймаслик; ҳукмнинг ижро этилишини таъминлаш мақсадида қўлланилади (ЖПК 236-модда). Гумон қилинувчига нисбатан бу турдаги чораларни қўллашдаги асосий қийинчилик унинг процессуал мақомига бориб тақалади.

Қоида тариқасида эҳтиёт чоралари айбланувчиларга нисбатан қўлланилади, яъни шахсга нисбатан айблов эълон қилинган бўлиши лозим. Алоҳида ҳолларда эҳтиёт чораси гумон қилинувчи сифатида ЖПК [221-моддасига](#) асосан ушланган шахсга нисбатан ҳам қўлланилиши мумкин. Бундай ҳолларда эҳтиёт чораси ўн кунгача муддатга (ушлаб туриш вақти ҳисобга олинган ҳолда) қўлланилган ҳисобланиб, шу муддат ичида гумон қилинувчи жиноят ишида айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиниши шарт¹. Бошқача айтганда, суриштирувчи, терговчи ва прокурорда шахсга нисбатан қамоққа олиш ёки уй қамоғи қўлланилган вақтдан бошлаб айб эълон қилиш учун 10 кунлик муддат мавжуд. Бироқ, бундай ҳолларда айблов сифати шубҳа остида қолади. Бунинг сабаблари сифатида жиноят иши доирасида йиғилган далилларнинг етарли эмаслиги ва жиноят иши ҳолатларининг тўлиқ

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2007 йил 14 ноябрдаги 16-сонли «Судга қадар иш юритиш босқичида қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасининг судлар томонидан қўлланилиши тўғрисида»ги қарори. <https://lex.uz/ru/docs/1595235>

ўрганилмаганлигини кўрсатиш мумкин. Шунинг учун мазкур муддат ичида айб эълон қилиш масаласи процессуалист олимлар ўртасида баҳсга сабаб бўлмоқда. Жумладан, А.А.Бондарев фикрича, шошмашошарлик билан, етарли далилларни тўпламасдан туриб ёки зарур материалларни йиғмасдан туриб айбланган шахснинг тергов жараёнида айбсиз эканлиги маълум бўлиши ва реабилитация қилиниши мумкин¹. Шунинг учун олим бундай вазиятда айблов эълон қилиш муддатини узайтиришни таклиф этган. Д.А.Иванов ҳамда М.А.Куликовлар ҳам бу фикрга қўшилган ҳолда мазкур тартибнинг камчиликларига тўхталган². Нима сабабдан бунчалик қисқа муддат берилганлиги, бу вақт ичида йиғиладиган далилларнинг етарлилиги ва умуман эълон қилинадиган айбловнинг сифати мунозарали масала. Амалдаги қонунчилигимиз бўйича, мазкур тартибга риоя қилиш жуда муҳим бўлиб, эҳтиёт чоранинг қонуний ва асосли танланганлиги шахсни гумон қилинувчи тариқасида жиноят ишига тўғри жалб этилганлигига бевосита боғлиқ бўлиб қолади. Шунинг учун ушлаб турилган гумон қилинувчига нисбатан қамоққа олиш ёки уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллашнинг қонунийлиги ва асослилигига алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2007 йил 14 ноябрдаги 16-сонли “Судга қадар иш юритиш босқичида қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасининг судлар томонидан қўлланилиши тўғрисида”ги қарорнинг 9-бандида қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш ҳақидаги илтимоснома кўзғатиш тўғрисидаги қарорда шахс гумон қилинаётган ёки айбланаётган жиноят, қилмиш квалификацияси, гумон қилинувчи, айбланувчини қамоққа олиш заруратини келтириб чиқарган асослар, шунингдек шахсга нисбатан бошқа турдаги эҳтиёт чорасини қўллаш мақсадга мувофиқ эмаслиги ҳақидаги хулосалар баён этилиши лозимлиги назарда тутилган. Шунингдек, мазкур ҳужжатга биноан қарорга жиноят иши кўзғатиш тўғрисидаги қарорнинг, жиноят

¹ Бондарев А.А. Предъявление обвинения подозреваемому, в отношении которого применена мера пресечения. https://mvd.ru/upload/site129/folder_page/013/699/474/bondarev.pdf

² Куликов М.А., Иванов Д.А. Международные стандарты мер пресечения и их имплементация в законодательство Российской Федерации. Всероссийский криминологический журнал: 2020. Т. 14, № 4. С. 627. <http://cj.bgu.ru/reader/article.aspx?id=23954>

ишида гумон қилинувчи, айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиш тўғрисидаги қарорнинг, ЖПК 221, 225-моддалари тартибида тузилган ушлаб туриш баённомасининг, гумон қилинувчи, айбланувчининг шахсига оид маълумотларга доир ҳужжатларнинг нусхалари илова қилинади. Бироқ, таҳлиллар шуни кўрсатадики, суриштирувчи, терговчи ёки прокурор ЖПКнинг 236-моддасида кўрсатилган асослар (масалан, гумон қилинувчининг бундан буёнги жиноий фаолиятининг олдини олиш, унинг иш бўйича ҳақиқатни аниқлашга ҳалал берадиган уринишларига йўл қўймаслик) бўйича судга тегишли маълумотларни тақдим этмайди.

Судга тақдим этилган ҳужжатлар орасидан тезкор-қидирув фаолиятининг бирор натижаси ёки бошқа бир асословчи ҳужжат нусхаларини топиш деярли имконсиз. Процессуалист олим Т.Е.Каудыров ушбу масалани ўрганган ва унга кўра, мазкур тартиб гумон қилинувчи ёки унинг адвокатлари томонидан суднинг ажрими устидан бериладиган шикоятлар кўпайишига сабаб бўлади¹. Р.Р.Алекперов ҳам Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 236-моддаси 2-қисмида назарда тутилган нормани танқид қилиб, унинг айбсизлик презумпциясига зидлигини таъкидлаб ўтган². К.К.Карабаева қамоққа олиш эҳтиёт чорасини қўллашни сўраб судга илтимоснома билан мурожаат қилганда прокурор бошқа енгилроқ эҳтиёт чорасини қўллашнинг иложиси йўқлигини исботлаб беришлари шартлигини айтиб ўтган. Юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, суриштирувчи, терговчи, прокурор томонидан қамоққа олиш ёки уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш тўғрисидаги илтимоснома кўзғатиш ҳақидаги қарорда ЖПКнинг 236-моддасида назарда тутилган ҳолатларнинг юз бериши мумкинлиги тўғрисида аниқ фактлар кўрсатилиши шарт.

¹ Каудыров Т.Е. Актуальные тренды правоприменительной практики в деятельности следственных судей. International scientific-analytical journal №3 (66)<https://journal.apa.kz/index.php/path/article/download/144/115>

² Алекперов Р.Р. О применении заключения под стражу в Республике Беларусь и в законодательстве иных государств – участников Содружества Независимых Государств. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-primeneni-i-zaklyucheniya-pod-strazhu-v-respublike-belarus-i-v-zakonodatelstve-inyh-gosudarstv-uchastnikov-sodruzhestva>

Шахсга нисбатан процессуал мажбурлов чораларини қўллаш, бошқача айтганда шахснинг конституциявий ҳуқуқларини чеклаш учун унинг айби исботланиши, айблов эълон қилиниб, шахс айбланувчи тариқасида ишга жалб этилган бўлиши керак, истисно ҳолатлар бундан мустасно, албатта. Фақат ушланган гумон қилинувчига нисбатан эҳтиёт чораларини қўллаш мумкин бўлиб, суднинг ажримига асосан йўл қўйилади, лавозимидан четлаштириш мажбурлов чорасини эса гумон қилинувчига нисбатан қўллаш тақиқланади. Бу чекловлар орқали жиноят ишига жалб этилган шахснинг эркинлик, шахсий даҳлсизлик каби муҳим ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари қонунчилик орқали қатъий ҳимоя қилинган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Базарова Д.Б. Жиноят процессида шахс ҳуқуқларини таъминлашда жиноят-процессуал принциплар //журнал правовых исследований. – 2021. – Т. 6. – №. 10.
2. Саидов Б.А.. Ишни судга қадар юритишда шахснинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликлари таъминланишини такомиллаштириш. Юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси автореферати. -30б.
<https://interaktiv.oak.uz/avtoreferat/3aO264fO1.file>
3. Шахкелдов Ф. Г. Концептуальные аспекты презумпции невиновности в уголовном процессе: генезис и тенденции совершенствования: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. <https://www.dissercat.com/content/kontseptualnye-aspekty-prezumpcii-nevinovnosti-v-ugolovnom-protsesse-genezis-i-tendentsii-s>
4. Прокурор протести айбсизлик презумпциясига зид...ми?
<http://advokatnews.uz/xabar/747.html>
5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2007 йил 14 ноябрдаги 16-сонли «Судга қадар иш юритиш босқичида қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасининг судлар томонидан қўлланилиши тўғрисида»ги қарори.

<https://lex.uz/ru/docs/1595235>

6. Бондарев А.А. Предъявление обвинения подозреваемому, в отношении которого применена мера пресечения. https://mvd.ru/upload/site129/folder_page/013/699/474/bondarev.pdf

7. Куликов М.А., Иванов Д.А. Международные стандарты мер пресечения и их имплементация в законодательство Российской Федерации. Всероссийский криминологический журнал: 2020. Т. 14, № 4. С. 627. <http://cj.bgu.ru/reader/article.aspx?id=23954>

8. Каудыров Т.Е. Актуальные тренды правоприменительной практики в деятельности следственных судей. International scientific-analytical journal №3 (66) <https://journal.apa.kz/index.php/path/article/download/144/115>

9. Алекперов Р.Р. О применении заключения под стражу в Республике Беларусь и в законодательстве иных государств – участников Содружества Независимых Государств. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-primeneni-zaklyucheniya-pod-strazhu-v-respublike-belarus-i-v-zakonodatelstve-inyh-gosudarstv-uchastnikov-sodruzhestva>

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШ ЖИНОЯТЛАРИ БЎЙИЧА ЖАВОБГАРЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Насиров Жамолиддин Ғайрат ўғли

Аннотация: Миллий қонунчилик асосида электр энергиясини талон-тарож қилишининг жавобгарлик асослари ва қайси қонун ҳужжатлар билан тартибга солиниши тартиби ва ушбу қонун ҳужжатларни ривожлантиришга доир олиб борилаётган ислоҳотлар билан танишиб чиқамиз.

Калит сўзлар: Миллий қонунчилик, электр энергияси, талон-тарож қилиши, энергетика тармоғи, жавобгарлик, тартибга солиши, қонун ҳужжатлар.

МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК АСОСИДА ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШНИНГ ЖАВОБГАРЛИК АСОСЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 ноябрдаги “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 6118-сон Фармонида асосан Департамент органларига электр, иссиқлик энергияси, газ, водопроводдан фойдаланиш қоидаларини бузиш билан боғлиқ жиноятларни аниқлаш, бартараф этиш ва уларнинг олдини олиш вазифаси юклатилди.

Ўз навбатида бу турдаги маъмурий ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, бартараф этиш ва уларнинг олдини олиш вазифаси ички ишлар органларига топширилди.

Шу сабабли, амалиётда ушбу чегарани аниқ белгилашда юзага келиши мумкин бўлган тушунмовчиликларнинг олдини олиш мақсадида энергия ресурслари ва ичимлик сувини талон-тарож қилиш жиноятлари ва бу турдаги маъмурий ҳуқуқбузарликларни бир-биридан фарқлаш талаб этилади.

Чунончи, МЖТКнинг 101-моддасида умумий фойдаланишдаги электр, иссиқлик газ тармоқларига ўзбошимчалик билан уланиш ёки улардан

фойдаланиш қоидаларини бошқача тарзда бузиш ёхуд электр, иссиқлик энергияси, табиий газни ҳисобга олиш асбобларига шу жумладан уларнинг пломбаларига қасддан шикаст етказиш ёки бундай ҳисобга олиш асбобларининг кўрсаткичларини ўзгартириш мақсадида уларга ташқаридан аралаштириш учун маъмурий жавобгарлик белгиланган.

Электр энергиясини талон-торож қилиш учун маъмурий жавобгарликка тортишнинг асоси - шахснинг биринчи марта бундай ҳуқуқбузарликни содир этиши ёки етказилган зарар базавий ҳисоблаш миқдорининг юз бараваридан ошмаслиги ҳисобланади.

Шахс томонидан муқаддам электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларини бузганлиги учун маъмурий жавобгарликка тортилганидан сўнг бир йил давомида худди шу ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши ёки етказилган зарар миқдорининг анча миқдор ёки ундан ортиқ бўлиши шахсни жиноий жавобгарликка тортишга асос бўлади.

Маълумот учун: ЖКнинг 8-бўлимида анча миқдордаги зарар – базавий ҳисоблаш миқдорининг юз бараваридан уч юз бараваригача бўлган миқдордаги зарарни ташкил этиши белгиланган.

Ушбу турдаги ҳуқуқбузарлик учун жиноий ва маъмурий жавобгарлик асослари қуйидаги жадвалда келтирилмоқда:

Жиноят кодекси 185²-моддаси бўйича жавобгарликни белгилаш асослари МЖТКнинг 101-моддаси билан маъмурий жавобгарликни белгилаш асослари қуйидагилардан иборат:

1. Шахс томонидан маъмурий жавобгарликка тортилганидан сўнг бир йил давомида худди шу ҳуқуқбузарликнинг содир этилиши ва етказилган зарар миқдори анча миқдоргача бўлиши ҳамда шахс муқаддам, 1 йил ичида маъмурий жавобгарликка тортилмаганлиги.

2. Етказилган зарар миқдорининг анча ёки ундан ортиқ миқдорни ташкил этиши. Жиноят кодексининг 185²-моддаси 1-қисмида назарда тутилган қилмиш

формал таркибли жиноят ҳисобланади ва муайян оқибат келиб чиқиши талаб этилмайди.

Шахсни ушбу модданинг 1-қисми билан жиноий жавобгарликка тортиш учун қуйидаги шартлар бўлиши лозим:

а) шахснинг муқаддам ўзбошимчалик билан умумий фойдаланишдаги электр энергияси тармоқларига улангани, электр энергиясини ҳисобга олиш асбобларига, шу жумладан уларнинг пломбаларига қасддан шикаст етказгани, бундай ҳисобга олиш асбобларининг кўрсаткичларини ўзгартириш мақсадида уларга ташқаридан аралашгани каби ҳаракатлардан бирини содир этиб, ушбу ҳуқуқбузарликлар учун муқаддам маъмурий жазо қўлланилган бўлиши;

б) маъмурий жазо қўлланиганидан сўнг 1 (бир) йил ичида ЖКнинг 185²-моддаси 1-қисми диспозициясида назарда тутилган ҳуқуққа хилоф ҳаракатни содир этиши.

Бунда, шахс Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 21-моддасига кўра, маъмурий жавобгарликдан озод этилганида, шунингдек мазкур Кодекснинг 271-моддаси 5-6-бандларига асосан иш юритиш тугатилганида ҳам у маъмурий жазога тортилмаган деб ҳисобланишини инобатга олиш лозим.

Жиноят кодексининг 185²-моддаси 2-4-қисмларида назарда тутилган жиноятлар моддий таркибли жиноятлар ҳисобланади, яъни муайян жиноий оқибат (анча миқдор, кўп миқдор, жуда кўп миқдорда зарар етказиш) келиб чиқиши талаб этилади. Бунда шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун маъмурий жазо қўлланилгани аҳамият касб этмайди.

Анча миқдор, кўп миқдор ва жуда кўп миқдор тушунчаларига Жиноят кодексининг 8-бўлимида тариф берилган.

Жиноят субъектив томондан фақат тўғри қасддан содир этилади.

Бунда шахс Жиноят кодексининг 185²-моддаси диспозициясида назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмиш хусусиятини англайди, унинг ижтимоий

хавфли оқибатларига кўзи етади ва уларнинг юз беришини истаб, ҳаракат қилади.

Жиноятнинг мотиви ва мақсади қилмишни квалификация қилишда муҳим белги ҳисобланади.

Жиноятнинг мотиви – шахснинг муайян моддий ҳаражатлардан қутилишга интилишда ифодаланган нияти. Одатда ушбу жиноят ғаразгўйлик ниятида (назорат қилинмайдиган фойда олиш, ҳаражатлардан қутилиш ва ҳ.к.) содир этилади.

Жиноятнинг мақсади – Жиноят кодексининг 185²-моддаси диспозициясида назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмишни содир этиш орқали келажакда муайян натижага, фойдага эришишга қаратилган шахснинг онгидаги фикрий интилишидир.

Жиноятнинг субъекти – 16 ёшга тўлган ақли расо шахс ҳисобланади.

Фикримизни электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш борасидаги ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликни такомиллаштириш мавзусида тадқиқот олиб борган олимларнинг илмий тадқиқот натижаларини таҳлил қилиш билан давом эттирамиз.

Хусусан, рус олими Е.А.Барышевнинг фикрига кўра, электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш давлатнинг бутун электр таъминоти тизимида жуда катта зарар етказиб, унинг фаолият самарадорлигини пасайтиради. Мазкур жиноятларнинг объектив томонини ишончни суиистеъмол қилиш ёки алдаш каби ҳаракатларда ифодаланади. Электр тармоқларига ноқонуний уланиш доим яширин равишда содир этилади, масалан тармоққа ҳисобга олиш ускунаси четлаб ўтган ҳолда уланиш, ҳисобга олиш ускунаси кўрсаткичларини ўзгартириш кабилар.

Шу сабабли РФнинг Жиноят кодексига электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш учун жавобгарликни белгиловчи янги моддани киритиш таклиф этилиб, қуйидагича изоҳланган:

1) жиноятнинг ўзига хос усулда содир этилиши, асосан электр энергиясининг яширин истеъмол қилиниши;

2) айбдорнинг ҳаракатларининг ўзига хослиги, яъни электр энергиясидан ўз фойдаси учун ноқонуни равишда текинга фойдаланиши;

3) электр энергияси бўйича мулк ва мулкый ҳуқуқ объекти тўғрисида ягона тушунчасининг мавжуд эмаслиги айбдорнинг ушбу ҳаракатларини талон-торож жинояти сифатида квалификация қилишга имкон бермайди.

А.В. Хабаров мавжуд қонунчиликда электр энергияси мулк сифатида белгилангани сабабли, бу турдаги қилмишларни мулкка қарши, хусусан талон-торож қилиш жиноятлари сифатида баҳолаш мумкинлиги, чунки РФ Фуқаролик кодексининг 128-моддаси нормалари таҳлилига кўра, электр энергиясининг бошқа мол-мулкка таааллуқлилиги белгиланганини асос сифатида кўрсатган¹.

В.А. Рахмилович, Т.Л. Левшин, Ю.В. Петровичевлар эса фуқаролик ҳуқуқида буюмлар тушунчаси моддий дунё предметлари ҳисобланиши, улар қаттиқ, суюқ, газ ёки бошқа физик кўринишда бўлишини такидлашиб, электр энергиясини ҳам мулк сифатида баҳолашган². Ўз навбатида, Н.В. Перч ва Н.В. Сычевалар электр энергиясини талон-торож қилишнинг яширин усуллари ЖК моддаси диспозициясида баён этишни, шу йўл билан айбдорнинг қилмишини тўғри квалификация қилиш таъминланишини баён этишган³. И.В. Ботвин мулкый зарар тушунчасига қонунчиликда ягона ва аниқ таъриф берилмаганлиги, электр энергиясидан ноқонуний, ўзбошимчалик билан фойдаланиш жиноятларини квалификация қилишда муаммолар юзага келаётганини таъкидлайди⁴. Яна бир рус олимларидан бири А.В. Ковальчук электр

¹ Хабаров А. В. Преступления против собственности: влияние гражданско-правового регулирования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Тюмень, 1999. – С. 7

² Гражданское право. Часть первая : учебник / отв. ред. В. П. Мозолин, А. И. Масляев. – М. : Юрист, 2005; Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Части первой (постатейный) / под ред. О. Н. Садикова. – М. : ИНФРА-М, 2005.

³ Перч Н. В. Неполучение должного как вид имущественного ущерба: на примере ст. 165 УК РФ: понятие, влияние на ответственность и квалификацию: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – С. 152; Сычева Н. В. Причинение имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием: уголовно-правовой и криминологический аспекты : дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2006. – С. 13.

⁴ И.В. Ботвин. Общественно опасные последствия как структурный элемент состава причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием. Вестник Томского государственного университета. 2014. № 382. С. 140–143.

энергиясидан ноқонуний фойдаланиш талон-торож сифатида эмас, балки талон-торож қилиш аломатлари бўлмаганда мулккий зиён етказиш каби баҳоланиши мақсадга мувофиқ. “Ўғирлаш” атамасини электр энергиясига нисбатан қўллаш нотўғри бўлиб, сабаби буюм, жисм сифатида электр энергиясини ажратиш, кўчириш, ташиш ва ўғирлашнинг имкони йўқ.

Ваҳоланки, талон-торож қилиш жиноятларининг предмети буюм хусусиятга эга бўлган мулк ёки мулккий ҳуқуқлар бўлиши мумкин. Электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш оқибатида жабрланувчига олиними мумкин бўлган фойда, мулккий манфаатдан маҳрум бўлишда ифодаланган мулккий зиён етказилади, мол-мулкни талон-торож қилишда эса жабрланувчига мол-мулкни йўқотишда ифодаланган реал зарар етказилади¹. В.А.Шестак электр-энергиясини талон-торож қилиш жиноятлари предметига киритиш лозимлиги, шунда электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш мулкни талон-торож қилишнинг умумий нормалари асосида вужудга келади.

Юқоридаги изланишлар натижалари таҳлилига кўра, электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш жиноятлари учун жинойий жавобгарлик асосларини белгилашдаги А.В.Хабаров, В.А.Рахмилович, Т.Л.Левшин, Ю.В.Петровичев ва В.А.Шестакларнинг фикрларига кўшилаемиз.

Фикримизча, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида ҳам электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш жиноятларини мол-мулкни талон-торож қилиш жиноятлари сифатида баҳолаш мақсадга мувофиқ.

Зеро, Ўзбекистон Республикасининг 2009 йил 30 сентябрдаги “Электр энергетикаси тўғрисида”ги ЎРҚ-225-сон қонунига асосан электр энергияси бир вақтнинг ўзида ҳосил қилиниши ва истеъмол қилиниши билан тавсифланадиган алоҳида турдаги товар саналади. Фуқаролик кодексида мулк ҳуқуқининг объектлари ер, ер ости бойликлари, сувлар, ҳаво бўшлиғи, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий ресурслар, корхоналар, ашёлар, шу жумладан

¹ А.В. Ковальчук. Электрическая энергия как «предмет» хищения или причинения имущественного ущерба? Анализ законодательных и научных подходов. Союз криминалистов и криминологов. 2013. № 2. С. 92–93.

бинолар, квартиралар, иншоотлар, асбоб-ускуналар, хом ашё ва маҳсулот, пул, қимматли қоғозлар ва бошқа мол-мулк, шунингдек интеллектуал мулк объектлари мулк бўлиши мумкинлиги белгиланган¹.

Ўзбекистон Республикасининг 31.10.1990 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида”ги 152-ХП-сон қонунида ер, ер ости бойликлари, ички сувлар, ҳаво ҳавзаси, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, иморатлар ва иншоотлар, маҳсулотлар, турар жой ва квартиралар, маҳсулот белгилари, саноат намуналари, ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари, интеграл микросхемаларнинг топологияси, селекция ютуқлари, маҳсулот белгилари ва хизмат кўрсатиш белгилари, асбоб-ускуналар, моддий ва маънавий маданият буюмлари, пуллар, қимматли қоғозлар ва бошқа мол-мулклар мулк объектларига киритилган².

Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги 6-сон қарорига асосан жабрланувчининг ёки бошқаларнинг йўқлигида ёки улар бор бўлсада, уларга билдирмасдан ўзганинг мол-мулкани яширин талон-торож қилиш ўғрилиқ ҳисобланади³.

“Электр энергиясидан фойдаланиш қоидалари”да ҳам электрдан фойдаланиш қоидаларининг яширин равишда содир этилиши қайд этилган.

Кейинги йилларда энергия ресурсларидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш ҳолларини бартараф этиш ҳамда истеъмолчилар томонидан табиий газ ва электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларига риоя этилишини таъминлаш юзасидан қатор чора-тадбирлар амалга оширилди.

Бироқ кўрилаётган чора-тадбирларга қарамасдан энергия ресурсларидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш билан боғлиқ қонунбузарликлар салмоғи ортиб бормоқда.

¹ Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси. 169-модда. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 08.11.2022 й., 03/22/801/0998-сон.

² Ўзбекистон Республикасининг 31.10.1990 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида”ги 152-ХП-сон қонуни. 3-модда. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон

³ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги “Ўзгалар мулкани ўғрилиқ, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 30-сон қарори.

2020 ЙИЛДА ЎТКАЗИЛГАН ТЕКШИРУВЛАР

Хусусан, 2021 йилда электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш билан боғлиқ жами **11 мингдан** ортиқ қоибузарликлар аниқланган. Ушбу ҳолатлар юзасидан ноқонуний фойдаланилган электр энергияси миқдори эса қарийб **173 млрд.** сўмни ташкил этган.

Хавотирлиси, 2022 йилда аниқланган ҳуқуқбузарликлар сони **17,9 мингтани** ташкил этиб, талон-торож қилинган электр энергияси миқдори **273 млрд.** сўмга етган ёки 2021 йилга нисбатан **57 фоизга** ошган.

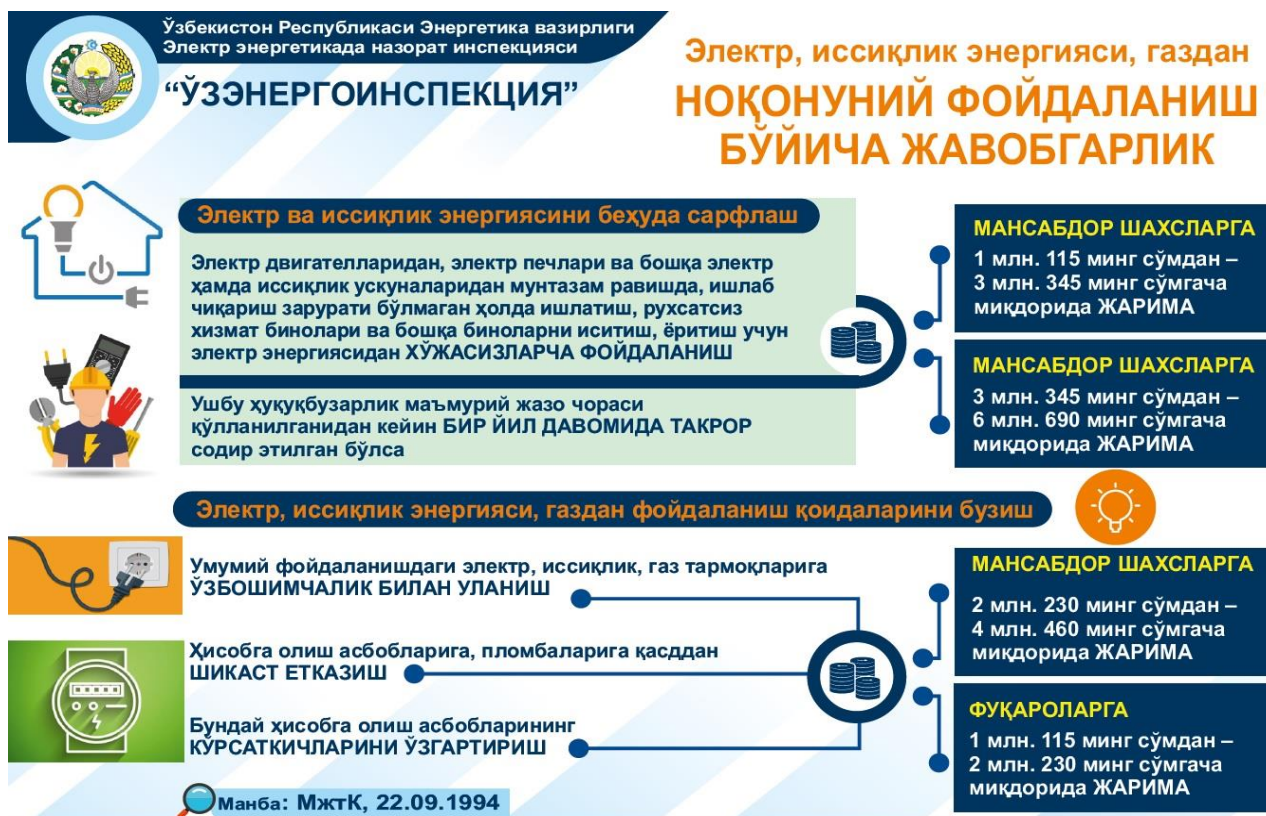
Фойдаланилган электр энергияси бўйича дебитор қарздорлик тўғрисидаги маълумотларни қуйидаги жадвалда кўриш мумкин. Статистик маълумотларга кўра, 2022 йилнинг 1 январь ҳолатига истеъмолчиларга етказиб берилган электр энергияси бўйича дебитор қарздорлик **4 трл. 240,7 млрд.** сўмга етиб, ўтган йилнинг шу даврига (3,9 трлн.) нисбатан **275,4 млрд.** сўмга ёки **7 фоизга** ошган. Дебиторлик қарздорликнинг ошишини ҳудудлар кесимида ўрганадиган бўлсак,

қарздорлик Қорақалпоғистон Республикаси, Қашқадарё, Навоий, Тошкент вилоятлари ва Тошкент шаҳридан ташқари барча ҳудудларда ошганлигини кузатиш мумкин.

Шуни ҳам таъкидлаш жоизки, давлатимиз томонидан энергия ресурслари сарфини камайтириш, ишлаб чиқаришда энергия тежайдиган технологияларни кенг жорий этиш, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш, электр энергиясини истеъмолчиларга узлуксиз етказиб бериш, иқтисодиёт тармоқларида меҳнат унумдорлигини ошириш борасида қатор чоратadbирлар кўрилмоқда.

Бироқ, электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш, талон-торож қилиш жиноятлари таҳлили, ушбу турдаги жиноятларни содир этилиши йилдан йилга ошиб бораётгани, тегишинча таъминотчи корхоналар манфаатларига етказилаётган зарар миқдори, дебитор қарздорлик ҳажми ҳам кўпайиб бораётганини кўрсатмоқда.

Шу муносабат билан энергия ресурсларидан қонунга хилоф равишда фойдаланганлик ва мазкур соҳадаги ваколатли органларнинг кўрсатмаларини

бажармаганлик учун жавобгарликни кучайтириш зарурати юзага келмоқда.

ЭНЕРГИЯ РЕСУРСЛАРИДАН ҚОНУНГА ХИЛОФ РАВИШДА ФЙДАЛАНГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК.

Шу сабабли, электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларини бузиш, ноқонуний фойдаланиш жиноятларини ўғирлик сифатида баҳолаш ва бу турдаги жиноятлар учун ЖКнинг 169-моддасига асосан жинойий жавобгарликни белгилаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади (қонун лойиҳаси хулосада батафсил ёритилади).

ҲУҚУҚНИ МУҲОҒАЗА ҚИЛУВЧИ ОРГАНЛАР ТОМОНИДАН ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИНГАН ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИ МИҚДОРINI АНИҚЛАШНИНГ ТАШКИЛИЙ ВА МЕТОДИК ЖИҲАТЛАРИ

Электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларини бузиш билан боғлиқ жиноятлар бўйича етказилган зарарни фуқаровий-ҳуқуқий зарардан фарқлаш лозим. Фуқаровий-ҳуқуқий зарар деганда, шахснинг бузилган ҳуқуқини тиклаш учун қилган ёки қилиши лозим бўлган харажатлари, унинг мол-мулки йўқолиши ёки шикастланиши (ҳақиқий зарар), шунингдек шахс ўз ҳуқуқлари бузилмаганида одатдаги фуқаролик муомаласи шароитида олиши мумкин бўлган, лекин ололмай қолган даромадлари (бой берилган фойда) тушунилади (Фуқаролик кодекси 14-модда).

Электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларини бузиш билан боғлиқ қилмишда жиноят натижасида етказилган мулкий зиённинг ҳақиқий миқдорини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга.

Чунки, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 477-моддасида, энергия таъминоти шартномаси бўйича мажбуриятлар бажарилмаган ёки лозим даражада бажарилмаган ҳолларда, энергия билан таъминловчи ташкилот шу туфайли етказилган зарарнинг, абонент эса етказилган ҳақиқий зарарнинг ўрнини қоплаши шартлиги белгиланган.

Ўз навбатида, Жиноят-процессуал кодексининг 82-моддасига мувофиқ, суриштирув, дастлабки тергов олиб бориш чоғида аниқланиши лозим бўлган

ҳолатлардан бири жиноят натижасида етказилган зарар хусусияти ва миқдори ҳисобланади. Чунки етказилган зарар тури ва миқдорини аниқлаш нафақат зарарни ундириш масаласини ҳал этиш, балки жиноятни тўғри квалификация қилишда ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Бироқ, амалиётда айрим ўзига хос товарлардан фойдаланиш қоидаларини бузиш оқибатида етказилган ҳақиқий зарарни ҳисоблаш объектив қийинчилик туғдиради. Амалдаги норматив ҳужжатларда электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларини бузиш оқибатида етказилган зарарнинг ҳақиқий миқдорини аниқлаш масаласи белгиланмасдан фақат таъминотчи корхона томонидан қайта ҳисоб-китоб қилиниши ва бу зарарни ҳисоблаб чиқишда асос бўлиши кўрсатиб ўтилган.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 12.01.2018 йилдаги 22-сон Қарори билан тасдиқланган “Электр энергиясидан фойдаланиш қоидалари”нинг 5 параграфида электр энергиясини ҳисобга олиш бузилганда ҳисоб-китобни амалга ошириш тартиби белгиланган.

Қоидаларнинг 117-бандида истеъмолчининг (маиший истеъмолчидан ташқари) айби билан электр энергиясини ҳисобга олиш приборига зарар етказилган (пломбаси бузилса, ойнаси синса ва бошқалар), электр энергиясини ҳисобга олиш приборини улаш схемаси ўзгартирилган, ҳисобга олиш асбобининг хотира блоки ва уни дастурлашдан фойдаланиш тугмасига (бўлмасига) ташқаридан таъсир кўрсатилган, электр энергиясини ҳисобга олиш приборидан ташқари электр қабул қилгичларни улаш ёки энергия бошқа усулда ўғирланган ҳолларда, ваколатли вакили белгиланган шакл бўйича қоида бузиш далолатномасини тузади. Ушбу далолатнома асосида Бюро ёки унинг тақдимномаси асосида ҳудудий электр тармоқлари корхонаси истеъмолчини электр тармоғидан узиб қўяди.

Ҳисобга олинмаган электр энергияси миқдорининг қиймати ҳудудий электр тармоқлари корхонаси томонидан Бюро билан биргаликда энергия таъминоти шартномасида кўрсатилган истеъмолчининг иш соатлари сони ҳисобга олинган

ҳолда электр қабул қилгичларнинг уланган қуввати бўйича қуйидаги ҳолатларда амалга оширилади:

электр энергиясини ҳисобга олиш прибори, ўлчов трансформаторларини улаш схемалари ўзгартирилганда, ҳисобга олиш асбобининг хотира блоки ва уни дастурлашдан фойдаланиш тугмасига (бўлмасига) ташқаридан таъсир кўрсатилганда ва ҳисобга олишни назорат қилиш асбобларидан ташқари электр қабул қилгичлар кўз билан аниқлаб бўлмайдиган яширин йўл билан (яширин электр симлари, переключателлар монтаж қилиниши ва шу кабилар) уланганда — электр энергияни ҳисобга олишнинг назорат асбоблари охирги алмаштирилган ёки уланиш схемалари текширилган кундан бошлаб, бироқ даъво муддатидан ортиқ бўлмаган муддатда;

электр энергиясини ҳисобга олиш приборига истеъмолчининг айби билан зарар етказилганда (пломбаси бузилишига йўл қўйилган, ойнаси синган ва шу каби ҳолатлар) ёки электр энергияси айланиб чиқишда кўз билан аниқлаш мумкин бўлган бошқа усулда ўғирланган тақдирда — охирги марта айланиб чиқилган кундан бошлаб, бироқ даъво муддатидан ортиқ бўлмаган муддатда амалга оширилади.

Ҳисобга олинмаган электр энергияси миқдори қийматини ҳисоб-китоб қилишда қоида бузиш аниқланишидан олдинги давр учун амалдаги тўловлар ҳисобга олинган ҳолда, қайта ҳисоб-китоб амалга оширилаётган вақтдаги тариф қўлланилади.

Истеъмолчилар (шу жумладан маиший истеъмолчилар) электр қурилмаларини ҳудудий электр тармоқлари корхонасининг электр тармоқларига ўзбошимчалик билан улаган тақдирда, электр қурилмалари электр тармоғидан дарҳол узиб қўйилади, истеъмолчидан эса рухсатсиз истеъмол қилинган электр энергиясининг қиймати истеъмолчи расмий равишда давлат рўйхатидан ўтказилган кундан бошлаб ўтган вақт мобайнида (тасдиқловчи ҳужжатлар мавжуд бўлганда) ёки даъво муддати учун электр энергиясини қабул қилгич қурилманинг уланган қувват бўйича суткасига 24 соат давомида ишлаши

ва ўзбошимчалик билан уланган электр тармоғи (электр узатиш линияси ва трансформаторлар) участкасида йўқотилган қувват ҳисобидан ундирилади.

Ҳисобга олинмаган электр энергияси қийматини ундириш учун электр энергиясидан фойдаланиш қоидалари бузилишига йўл қўйган истеъмолчи ёки унинг вакили иштирокида ёки унинг иштирокисиз, белгиланган тартибда қайта ҳисоб-китоб амалга оширилади.

Электр энергиясини ҳисобга олиш истеъмолчининг айбисиз вақтинчалик бузилганда етказиб берилган электр энергияси учун ҳисоб-китоб Бюрони хабардор қилган ҳолда, ҳудудий электр тармоқлари корхонасининг қарори бўйича, ҳисобга олиш бузилишига қадар бўлган олдинги ҳисоб-китоб давридаги ёки ҳисобга олиш тиклангандан кейинги даврдаги ўртача суткалик сарф бўйича амалга оширилади.

Электр энергиянинг ўртача суткалик сарфи бўйича ҳисоб-китоб қилиш даври бир ойдан ошмаслиги керак ва шу вақт ичида ҳисобга олиш тикланиши зарур.

Агар, электр энергияни ҳисобга олиш приборини объектив сабабларга кўра, кўрсатилган муддатда (ўлчаш трансформаторининг, ҳисобга олиш приборининг йўқлиги, ўтиб бўлмайдиган йўллар ва шу кабилар туфайли) тиклаш имконияти бўлмаса, истеъмолчига етказиб берилган электр энергияси учун ҳисоб-китоб қилиш тартиби ва ҳисобга олишни тиклаш муддати истеъмолчи ва ҳудудий электр тармоқлари корхонасининг ўзаро келишуви билан белгиланади.

Маиший истеъмолчида электр энергиясини ҳисобга олиш приборини улаш схемаси ўзгарганда, приборга зарар етказилганда (истеъмолчининг айби билан) ёки пломбалари бузилганда, ҳисобга олиш асбобининг хотира блоки ва уни дастурлашдан фойдаланиш тугмасига (бўлмасига) ташқаридан таъсир кўрсатилганда, электр энергиясини ҳисобга олиш приборларидан ташқари бошқа электр қабул қилгичлар уланганда ва амалда истеъмол қилинган электр энергияси кўрсаткичларини камайтириш мақсадида бошқа қоида бузишларга

йўл қўйилганда, Бюронинг вакили қоида бузилиши ҳақида белгиланган намунада далолатнома тузади.

Далолатнома асосида:

электр энергиясини ҳисобга олиш прибори, ўлчов трансформаторлари уланиши, ҳисобга олиш асбобининг хотира блоки ва уни дастурлашдан фойдаланиш тугмасига (бўлмасига) ташқаридан таъсир кўрсатилиши ва ҳисобга олишни назорат қилиш приборларидан ташқари электр қабул қилгичлар кўз билан кўриб аниқланмайдиган яширин йўл билан (яширин электр симлари, ўзгартириш мосламалари монтаж қилиниши ва шу кабилар) уланиш схемалари ўзгарган тақдирда — ҳисобга олишнинг назорат асбоблари охириги алмаштирилган ёки уланиш схемалари текширилган кундан бошлаб, бироқ даъво муддатидан ортиқ бўлмаган муддатга;

электр энергиясини ҳисобга олиш приборига зарар етказилганда (истеъмолчининг айби билан) ёки прибор мавжуд бўлмаганда, пломбалар бузилган ва амалда истеъмол қилинган электр энергияси кўрсаткичларини камайтириш мақсадида айланиб чиқишда кўз билан кўриб аниқланадиган бошқа қоида бузишларга йўл қўйилган тақдирда (шу жумладан, электр энергиясини ҳисобга олиш приборидан бошқа электр қабул қилишлар уланганда) — охириги марта айланиб чиқилган кундан бошлаб, бироқ даъво муддатидан ортиқ бўлмаган муддатга ҳисобга олинмаган электр энергияси миқдори қиймати ҳисоб-китоб қилинади.

Қоида бузилган ҳолда фойдаланилган электр энергияси қийматини қайта ҳисоб-китоб қилиш ушбу Қоидаларнинг 120-бандига мувофиқ маиший истеъмолчида штепсел розеткалари мавжуд бўлганда (розеткалар ва электр энергияси қабул қилгичлар сонидан қатъи назар) бир суткада 24 соат 600 Вт қувватдан фойдаланиш ҳисобидан, 600 Вт дан ортиқ қувватли иситиш асбоблари ёки бошқа электр асбоб-ускуналари мавжуд бўлганда эса — маиший истеъмолчи фойдаланаётган электр энергияси қабул қилгичлардан бир суткада 24 соат фойдаланиш ҳисобидан келиб чиқиб, уларнинг амалдаги қуввати бўйича амалда

ёритиш электр энергияси қабул қилгичлардан сутканинг ёруғ бўлмаган вақтида фойдаланиш ҳисобидан келиб чиқиб, ёритиш электр қабул қилгичларнинг қуввати бўйича амалга оширилади.

Ҳисобга олинмаган электр энергиясининг қайта ҳисоб-китоби белгиланган тартибда, бироқ даъво муддатидан ортиқ бўлмаган муддатга, электр энергиясидан фойдаланиш қоидалари бузилишига йўл қўйган истеъмолчи ёки унинг вакили иштирокида ёхуд иштирокисиз ҳудудий электр тармоқлари корхонаси томонидан Бюро билан биргаликда қоида бузиш аниқланишидан олдинги давр учун амалда тўланган электр энергия миқдори ҳисобга олинган ҳолда амалга оширилади.

Электр энергиясидан фойдаланишда истеъмолчи томонидан йўл қўйилган қоидабузилишлар Бюронинг вакили ва маиший истеъмолчи томонидан имзоланган икки нусхадаги далолатнома билан расмийлаштирилади, унинг бир нусхаси маиший истеъмолчига берилади ва Бюро ёки унинг тақдимномаси асосида ҳудудий электр тармоқлари корхонаси томонидан ушбу Қоидаларни бузган истеъмолчи электр қурилмалари тармоқдан узиб қўйилади.

Истеъмолчи далолатномани имзолашни рад этган тақдирда, қоида бузиш далолатномасида истеъмолчини таништирганлик тўғрисида белги қўйилади.

Ҳисобга олинмаган электр энергияси миқдори далолатнома асосида аниқланади ва тўлаш учун маиший истеъмолчига қўшимча тўлов ҳужжати ёзиб берилади.

Қоида бузилиши юзасидан тўлов ҳужжатини ёзишда амалдаги тариф қўлланади.

Маиший истеъмолчи белгиланган тартибда Бюро ва ҳудудий электр тармоқлари корхонасининг қарори юзасидан эътироз билдириш ҳуқуқига эга, бироқ бу уни қоида бузиш далолатномаси бўйича ёзилган қўшимча тўлов ҳужжатини белгиланган муддатда тўлашдан озод қилмайди.

Кўшимча тўлов ҳужжати бўйича ҳақ 10 кун муддатда тўланмаса, Бюро маиший истеъмолчидан кўрсатилган суммани мажбурий тартибда ундириш тўғрисида судга даъво аризаси беради.

Амалга оширилган электр энергияси сарфининг қайта ҳисоби истеъмолчини электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларини бузганлик учун қонун ҳужжатларида белгиланган жавобгарликдан озод этмайди.

Бундан ташқари, Вазирлар Маҳкамасининг 09.03.1994 йилдаги 124-сон Қарори билан тасдиқланган “Ёқилғи-энергетика ресурсларидан фойдаланиш қоидаларини бузганлик учун иқтисодий жазоларни қўллаш тўғрисида”ги Низомда электр, газдан фойдаланиш қоидаларини бузганлик учун юридик шахсларга нисбатан, улар қайси идорага қарашлилиги ва мулкчилик шаклидан қатъий назар иқтисодий жазоларни қўллаш белгиланган.

Ушбу қоидалар қайта ҳисоб-китоб ёки иқтисодий жазоларни қўллаш қоидалари бўлиб, бу турдаги жиноятлар натижасида етказилган ҳақиқий зарарни аниқлаш имконини бермайди.

Мавжуд жиноят ишлари таҳлили суриштирув ҳамда тергов органлари томонидан юқорида байн этилган тартибга амалга қилинмасдан, электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларини бузиш билан боғлиқ жиноят ишлари бўйича зарар миқдорини аниқлашда тармоққа ноқонуний уланиш вақти, ҳақиқатдан электр энергиясини ноқонуний истеъмол қилиш даври аниқланмасдан, қоидаларда белгиланган умумий тартибга асосан ҳисобланган қайта-ҳисоб китоб миқдори зарар сифатида нотўғри баҳоланаётганини кузатиш мумкин.

Хусусан, энергия ресурслари таъминоти корхонаси мутахассислари томонидан расмийлаштирилган қайта ҳисоб-китоб далолатномасидаги истеъмолчи томонидан тўланиши лозим бўлган сумма суриштирувчи томонидан жиноят оқибатида етказилган зарар сифатида баҳоланмаслиги, балки қайта-ҳисоб китобга асосланган ҳолда сарфланган энергия ресурсларининг ҳақиқий миқдори аниқланишини лозим.

Мисол учун, текширишда яшаш хонадонидан ўтказилган текширишда, хонадон эгаси томонидан тегирмон ускунаси ўзбошимчалик билан электр тармоғига улангани аниқланган.

Туман электр тармоқлари корхонасининг қайта ҳисоб-китоб далолатномасида, хонадон эгаси томонидан электр энергиясидан ноқонуний фойдаланилганлиги ҳолати бўйича амалдаги қоидаларга асосан бутун даъво муддати даври яъни 3 йил (1095 кун) учун **205,6 млн.** сўм миқдоридан зарар етказилгани кўрсатилган.

Суриштирувчи томонидан ушбу қайта ҳисобланган сумма зарар сифатида баҳоланиб, ЖКнинг 185²-моддаси 3-қисми билан жиноят иши қўзғатилган.

Дастлабки терговда хонадон эгасининг тегирмон ускунасидан 257 кун давомида фойдаланилгани аниқланиб, мутахассисларнинг хулосасига кўра етказилган зарар **20,2 млн.** сўмни ташкил этган.

Оқибатда, жиноят ишини ЖПКнинг 83-моддаси 2-бандига асосан тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинган ва ҳуқуқбузар Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 101-моддаси билан маъмурий жавобгарликка тортилган.

Ўз навбатида, бу турдаги жиноят ишларини тергов қилишда ишнинг муайян ҳолатларидан келиб чиқиб, ҳуқуққа хилоф қилмиш оқибатида ҳақиқатда қанча миқдорда моддий зарар етказилганлигини аниқлаш учун барча чораларни кўриш зарур.

Бунда бир қатор ҳолатларга алоҳида эътибор қаратиш лозим бўлади, чунончи:

1. Умумий фойдаланишдаги электр энергияси тармоқларига ўзбошимчалик билан уланиш, электр энергиясини ҳисобга олиш асбобларига, шу жумладан уларнинг пломбаларига қасддан шикаст етказиш, бундай ҳисобга олиш асбобларининг кўрсаткичларини ўзгартириш мақсадида уларга ташқаридан аралаштириш деб баҳоланадиган ҳуқуққа хилоф ҳаракатнинг бошланган вақти, жойи ва давомийлиги.

Электр таъминоти корхонаси мутахассислари ҳуқуққа хилоф ҳаракатнинг бошланган вақтига аниқлик киритмасдан, назоратчи охирги марта ҳисобга олиш ускунасини кўриқдан ўтказган кундан бошлаб, бироқ даъво муддатидан ортиқ бўлмаган муддатни инобатга олган ҳолда электр энергиясидан фойдаланиш қоидалари бузилгани туфайли қайта ҳисоб-китоб далолатномасини тузишади.

Бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган даъво муддати жиноят процессидаги фуқаровий даъвога нисбатан қўлланилмаслиги, бу тоифадаги жиноят ишларини тергов қилишда эътибордан четда қолмаслиги лозим.

Жиноят-процессуал қонунчилигига мувофиқ, ҳар бир жиноятнинг вақти ва жойини исботлаш шахсни айбланишнинг энг муҳим асосларидан биридир.

Ҳуқуққа хилоф ҳаракатнинг бошланган вақти ва давомийлигига аниқлик киритиш, ноқонуний истеъмол қилинган электр энергиясининг ҳақиқий ҳажмини аниқлаш имконини беради.

2. Жиноий ҳодиса юз берганидан сўнг, воқеа жойида фойдаланилган ускуналарнинг сони, энергия истеъмол қилиш имкониятларининг мавжудлиги, қуввати ва фойдаланиш давомийлиги.

Электр энергияси ўзига хос товар, шу боис улар турли хил ускуналардан фойдаланишни тақозо этади.

Ҳуқуққа хилоф ҳаракат бошланганидан сўнг ноқонуний фойдаланилган электр энергияси айнан қандай ускуналар учун йўналтирилгани, эксплуатация қилинган ускуналар сони, уларни энергия истеъмол қилиш қувватига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Шу билан бирга, фойдаланилган ускуналарнинг энергия истеъмол қилиш даври (сутканинг қайси пайтлари, ҳафтанинг қайси кунлари) ҳам жиноят оқибатида етказилган зарар миқдорига аниқлик киритишда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланишга яроқсиз ёки бошқа сабаблар билан фойдаланиш имкони бўлмаган ускуналарни энергия қабул қилувчи сифатида баҳоламаслик мақсадида, ускуналарнинг энергия истеъмол қилиш имкониятлари мавжудлигига ҳам алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ.

Айрим ускуналар (сув насослари, хонани иситиш учун мўлжалланган печлар ва бошқалар) хусусиятига қараб, йилнинг маълум бир мавсумида фойдаланилади, электр энергиясини истеъмол қилиш даврини инобатга олиш ҳам жиноят оқибатида етказилган зарарнинг ҳақиқий миқдорини аниқлашда муҳим ҳисобланади.

3. Жиноий ҳодиса юз берган вақтда электр таъминоти корхонаси томонидан электр энергияси етказиб берилишидаги узилишлар ҳақида маълумотларни олиш.

Электр таъминоти корхоналари томонидан тармоқдаги таъмирлаш, авария ҳолатлари вужудга келганда ёки режали узилганда истеъмолчига электр энергияси етказиб берилмайди.

Ҳар бир электр таъминоти корхонасида истеъмолчиларни таъминотдан режали ва режадан ташқари узиб қўйишнинг ҳисоби юритилади. Шу сабабли етказилган зарарнинг ҳақиқий ҳажмини аниқлаш мақсадида ушбу маълумотлар олиниши ва ўрганилиши мақсадга мувофиқ.

Электр энергияни етказиб берилишидаги узилишлар ҳақида маълумотлар олинмаслиги ва таҳлил қилинмаслиги, ҳуқуққа хилоф ҳаракатни содир этган шахсга нисбатан истеъмол қилинмаган электр энергия миқдорининг ҳисобланишига олиб келиб, жиноят оқибатида етказилган зарарнинг ҳақиқий миқдорини аниқлашга салбий таъсир қилади.

4. Истеъмолчи томонидан ишлаб чиқарилган, тайёрланган маҳсулотга нисбатан сарфланган электр энергия коэффицентига аниқлик киритиш.

Тайёрланган ёки ишлаб чиқарилган маҳсулотга нисбатан сарфланган электр энергияси миқдорини фойдаланилган ускуналар сони, уларни энергия истеъмол қилиш қувватини инобатга олган ҳолда малакали мутахассисларни жалб қилган ҳолда ҳисоблаш имконияти мавжуд.

5. Қоидаларнинг бузилиши оқибатида ноқонуний фойдаланилган электр энергияси миқдори ҳуқуқбузарлик содир этилган пайтдаги тарифдан келиб чиққан ҳолда ҳисобланиши.

Электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларининг 123-бандида, қоида бузилиши юзасидан тўлов ҳужжати эътиборда амалдаги тариф қўлланиши кўрсатилган.

Шу каби, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 27.12.2016 йилдаги “Жиноят натижасида етказилган мулккий зиённи қоплашга оид қонунчиликни қўллаш бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 26-сонли Қарорида, жиноят объекти бўлган мол-мулк қийматини аниқлашда унинг мулкдор томонидан орттирилиши (сотиб олиниши) ҳолатларига қараб, жиноят содир этилган пайтдаги шартномавий, улгуржи, чакана, биржа ёки бозор нархидан келиб чиқиш лозимлиги кўрсатилган.

Шу боис, қоидаларни бузилиши оқибатида ноқонуний фойдаланилган энергия ресурслари ва ичимлик сувининг миқдори, тариф ўзгарган санагача ўртача истеъмол сарфи бўйича аниқланиб, қилмиш содир этилган вақтда амалда бўлган тариф бўйича ҳисобланишига алоҳида эътибор қаратиш лозим бўлади.

Изданиш натижасига кўра, ноқонуний фойдаланилган электр энергияси миқдорини аниқлаш борасида “Электр энергиясидан фойдаланиш қоидалари”нинг 123-бандига куйидаги мазмундаги бешинчи хатбоши билан тўлдириш мақсадга мувофиқ:

“Ҳисобга олинмаган электр энергиясининг қайта ҳисоб-китоби натижасидан ҳисобланган миқдор электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиши оқибатида таъминотчи корхона манфаатларига етказилган зарарни ҳисоб китоб қилишда асос ҳисобланади. Электр энергиясидан фойдаланиш қоидаларини бузиш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, олдини олиш ва бартараф этиш вазифаси юклатилган давлат органлари ўз ваколатлари доирасида таъминотчи корхонага етказилган зарар миқдори қўшимча текширувлар орқали аниқланади.”

Шу каби, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2020 йил 24 ноябрдаги ПФ-6118-сон Фармонида

асосан энергия Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг айрим қарорларига ўзгартириш ҳамда қўшимчалар киритиш лозим.

Хусусан, мазкур қарорга асосан 2021 йил 1 мартдан электр, иссиқлик энергияси, газ, водопроводдан фойдаланиш қоидаларини бузиш билан боғлиқ жиноятларни аниқлаш, бартараф этиш ва уларнинг олдини олиш вазифаси — Бош прокуратура ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаменти ва унинг ҳудудий бўлинмалари томонидан амалга оширилиши;

маъмурий ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, бартараф этиш ва уларнинг олдини олиш вазифаси — ички ишлар органлари томонидан амалга оширилиши белгиланган.

Жумладан, Вазирлар Маҳкамасининг Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 10 июлдаги 484-қарори, 2018 йил 12 январдаги 22-сон қароридан электр, иссиқлик энергияси, газ, водопроводдан фойдаланиш қоидаларини бузиш билан боғлиқ қоидабузарликларга қарши курашиш борасидаги нормалардан Бюро ваколатларини чиқариш, тегишинча Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш ҳамда ички ишлар органларига юклатиш тўғрисидаги нормалар билан тўлдириш лозим (норматив ҳужжат лойиҳаси, таққослама жаадвал илова қилинади).

Шунингдек, Энергия ресурсларидан ноқонуний фойдаланиш билан боғлиқ қонунбузарликлар салмоғи ортиб бормоқда. Бош прокуратура томонидан 2022 йил ва жорий йилнинг ўтган даври юзасидан электр энергияси ва табиий газдан фойдаланиш қоидаларини бузганлик ҳолатлари бўйича 433 жиноят иши қўзғатилган. Оқибатда давлат манфаатларига 368,1 миллиард сўм моддий зарар етказилган. Энергия ресурсларидан ноқонуний фойдаланганлик учун жавобгарлик чораларининг етарли эмаслиги давлатга катта миқдорда зарар етказган шахсларга нисбатан тегишли чоралар кўриш имкониятини бермаяпти. Шу сабабли энергия ресурсларидан ноқонуний фойдаланганлик, бу борадаги ваколатли органларнинг кўрсатмаларини бажармаганлик ҳолатлари учун жавобгарлик чораларини кучайтириш зарурати вужудга келмоқда.

Фойдаланилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 ноябрдаги “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 6118-сон Фармони
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси.
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси
4. Ўзбекистон Республикаси Ма’мурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси.
5. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси. 169-модда. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 08.11.2022 й., 03/22/801/0998-сон.
6. Ўзбекистон Республикасининг 31.10.1990 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида”ги 152-ХП-сон қонуни. 3-модда. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон

Фойдаланилган интернет сайтлари.

- 2.1. <https://lex.uz/docs/111466>
- 2.2. <https://lex.uz/docs/-111453>
- 2.3. <https://lex.uz/docs/111460>
- 2.4. <https://lex.uz/docs/97664>
- 2.5. <https://lex.uz/docs/3517337>

CULTURAL INTERACTIONS BETWEEN ANDRONOVO CULTURE AND OXUS CIVILIZATION

Umidulla Isarov

PhD student of Termez State University

isarovu@tersu.uz

ABSTRACT: *The article "Cultural Interactions between Andronovo Culture and Oxus Civilization" explores the dynamic exchanges that occurred between these two prominent Bronze Age cultures in ancient Central Asia. The Andronovo culture, prevalent in western Central Asia, and the Oxus civilization, flourishing in the southern part of the region, coexisted in close geographical proximity, fostering trade networks, technological exchange, and artistic influences. The study delves into the archaeological evidence, artifacts, and settlement patterns to uncover the extent and nature of their interactions.*

KEYWORDS: *Andronovo culture, Oxus civilization, Cultural interactions, Bronze Age, Trade networks, Artistic exchange, Archaeological evidence, Religious influence, Settlement patterns, Socio-economic structures, Decline and disappearance, Geographical proximity, Cultural dynamics.*

INTRODUCTION

The cultural landscape of ancient Central Asia was marked by a rich tapestry of civilizations, each contributing to the region's historical legacy. Among the prominent cultures that thrived during the Bronze Age were the Andronovo culture and the Oxus civilization. Geographically situated in close proximity, these two civilizations engaged in extensive cultural interactions that shaped their societies and left a lasting impact on subsequent civilizations in the region. [11]

The Andronovo culture flourished in the western part of Central Asia, covering vast territories that encompassed present-day Kazakhstan, southern Russia, and parts of Central Asia. Known for its pastoral lifestyle and metallurgical expertise, the Andronovo culture was a significant force in the Bronze Age cultural landscape. [2]

In contrast, the Oxus civilization, also referred to as the Bactria-Margiana Archaeological Complex (BMAC), thrived in the southern regions of Central Asia, including present-day Turkmenistan, northern Afghanistan, and parts of Uzbekistan and Tajikistan. The Oxus civilization's strategic position along the Silk Road made it a pivotal hub for trade, facilitating connections between the East and West. [3]

This article delves into the cultural interactions between the Andronovo culture and the Oxus civilization, exploring the multifaceted exchanges that occurred during their coexistence. Through an examination of archaeological evidence, artifacts, settlement patterns, and historical records, we aim to illuminate the nature and extent of their interactions.

The first section of the article explores the trade and economic ties that fostered cultural exchange between these two civilizations. The geographical proximity and the Oxus civilization's role as a critical link along the Silk Road facilitated the movement of goods, technologies, and ideas between the Andronovo culture and distant regions. [10, 13] Next, the article investigates the artistic and technological exchange between the Andronovo culture and the Oxus civilization. Pottery, metalwork, and other artifacts serve as tangible evidence of the transfer of artistic styles and craftsmanship, illustrating the fusion of cultural elements.

Furthermore, the study delves into possible religious and ideological influences resulting from their cultural interactions. [1] The exchange of religious practices, rituals, and symbols possibly led to the development of syncretic expressions of belief systems, reflecting the dynamic nature of their cultural coexistence.

The impact of the Andronovo culture and the Oxus civilization on subsequent civilizations in Central Asia is another focal point of this article. The enduring legacies

of their cultural interactions on later societies emphasize the significance of their historical coexistence.

METHODS

To explore the cultural interactions between the Andronovo culture and the Oxus civilization, this article employs a multidisciplinary research approach, incorporating various methods to provide a comprehensive understanding of the subject matter. The following methods have been utilized: archaeological excavations, artifact analysis, comparative studies, literature review, geographical mapping, historical records: (inscriptions, and ancient texts), interdisciplinary approaches, synthesis and interpretation. By combining these methodologies, this article presents a comprehensive analysis of the cultural interactions that occurred during the coexistence of the Andronovo culture and the Oxus civilization in ancient Central Asia. The integration of various research methods enhances the robustness of the findings, allowing for a nuanced exploration of the complex historical relationship between these two civilizations.

RESULTS

The study reveals extensive trade and economic ties between the Andronovo culture and the Oxus civilization. The Oxus civilization's strategic location along the Silk Road facilitated the movement of goods, technologies, and ideas between the two cultures. [4] Archaeological evidence, including the presence of shared artifacts and materials, indicates a flourishing trade network that contributed to cultural exchange.

Analysis of artifacts from both civilizations demonstrates a transfer of artistic styles and technological innovations. Pottery styles, metalworking techniques, and architectural designs exhibit similarities and shared influences. This suggests a substantial exchange of craftsmanship and artistic ideas between the Andronovo culture and the Oxus civilization. [9]

The study suggests the possibility of religious and ideological influences resulting from cultural interactions. Archaeological findings indicate a blending of religious symbols and practices, suggesting syncretism and the adoption of elements from each

other's belief systems. This cultural exchange likely contributed to the emergence of unique expressions of spirituality.

The study of settlement patterns reveals contrasting societal structures. The Andronovo culture, primarily pastoral and semi-nomadic, had smaller settlements, whereas the Oxus civilization developed urban centers with larger settlements. The interactions between these diverse settlement patterns likely impacted each other's socio-economic structures.

The cultural interactions between the Andronovo culture and the Oxus civilization had a lasting impact on subsequent civilizations in Central Asia. Elements of their cultural exchange can be traced in later societies, demonstrating the significance of their historical coexistence in shaping the region's cultural heritage.

The study offers insights into the factors contributing to the decline and eventual disappearance of both civilizations. Environmental changes, economic shifts, or migrations possibly affected their cultural dynamics. [5, 8] Understanding the reasons behind their decline provides valuable context for comprehending the complexities of their cultural interactions.

The geographical proximity of the Andronovo culture and the Oxus civilization played a crucial role in facilitating their cultural interactions. [12] Their close proximity allowed for regular communication, trade, and cultural exchanges.

In conclusion, the results of this study illuminate the multifaceted cultural interactions between the Andronovo culture and the Oxus civilization during the Bronze Age in Central Asia. The evidence of trade, artistic exchange, possible religious influences, and the impact on subsequent civilizations highlights the significance of their historical coexistence. The study provides valuable insights into the complexities of cultural dynamics in ancient Central Asia, enhancing our understanding of the interconnectedness of civilizations in the region. **DISCUSSION**

The study of cultural interactions between the Andronovo culture and the Oxus civilization in ancient Central Asia offers a fascinating exploration of the dynamics between two significant Bronze Age civilizations. The findings reveal a complex web

of trade, artistic exchange, religious influences, and the impact on subsequent cultures. These discussions shed light on the broader implications and historical significance of their coexistence.

The extensive trade networks between the Andronovo culture and the Oxus civilization played a pivotal role in their cultural interactions. The presence of shared artifacts and materials indicates regular exchanges along trade routes, highlighting the interconnectedness of these civilizations and their engagement with other distant regions. [14] This cross-cultural trade contributed to the flow of goods, technologies, and ideas, fostering a vibrant cultural exchange that enriched the societies involved.

The possibility of religious and ideological influences resulting from cultural interactions is an intriguing aspect of the study. The blending of religious symbols and practices suggests a syncretic expression of belief systems, reflective of the openness and receptiveness of both civilizations to adopting elements from each other's spiritual traditions. This syncretism likely contributed to the development of unique religious expressions and spiritual syntheses. [15]

The study of settlement patterns and urbanism indicates contrasting societal structures between the Andronovo culture and the Oxus civilization. The interactions between these different settlement patterns likely led to the exchange of socio-economic practices and influenced each other's social organization. [6] The coexistence of these diverse societies enriched the cultural landscape of Central Asia, promoting a dynamic and diverse socio-economic fabric.

In conclusion, the discussions surrounding the cultural interactions between the Andronovo culture and the Oxus civilization offer a compelling narrative of ancient Central Asia's vibrant history. The findings highlight the interconnectedness of civilizations through trade, the impact of artistic and religious exchanges, and the enduring legacy on subsequent cultures. [7] This study contributes to our understanding of the complex interplay between ancient societies and underscores the importance of cultural interactions in shaping the course of history in Central Asia. The continued

exploration of these interactions promises to unveil even more insights into the rich tapestry of cultural dynamics in this ancient region.

CONCLUSION

The results of this study have revealed the central role of trade and economic ties in fostering cultural interactions. The Oxus civilization's position along the Silk Road facilitated the movement of goods, technologies, and ideas, creating a conduit for cross-cultural exchange with the Andronovo culture and other distant regions. The extensive trade networks connected these civilizations, enriching their material cultures and promoting technological advancements. Religious and ideological influences also emerged as a compelling aspect of their cultural interactions.

In conclusion, the cultural interactions between the Andronovo culture and the Oxus civilization in ancient Central Asia offer a captivating narrative of the region's vibrant past. Their exchanges, trade networks, artistic influences, and religious syncretism have enriched our understanding of the interconnectedness of ancient civilizations. The legacy of their coexistence continues to shape the cultural heritage of Central Asia, a testament to the transformative power of cultural exchange throughout history. Through continued research and exploration, the story of these ancient civilizations promises to unfold further, providing valuable insights into the complexities of human interactions and the development of human societies.

REFERENCES

1. Alimovich, I. M. (2021). The Role of Avesta in Reconstructing the Historical Geography of Ancient Bactria. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 2(9), 70-72.
2. Avanesova, N. A., & Askarov, A. A. (1991). *Культура пастушеских племен эпохи бронзы Азиатской части СССР: по металлическим изделиям*.
3. Bakiev, A., & Yuldasheva, Z. (2020). The fifth civilization of the Ancient East. *Theoretical & Applied Science*, (8), 39-45.

4. Bonora, G. L. (2020). The Oxus Civilization and the northern steppes. In *The World of the Oxus Civilization* (pp. 734-775). Routledge.
5. Chorshanbievich, K. T. (2020). Some Reviews about the Northern Border of Bactria. *International Engineering Journal for Research & Development*, 5, 5.
6. Grigoriev, S. (2021). Andronovo problem: studies of cultural genesis in the Eurasian Bronze Age. *Open Archaeology*, 7(1), 3-36.
7. Isarov U. I. Reviews About Early Nomads In Central Asia //The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research. – 2020. – Т. 2. – №. 09. – С. 18-26. Doi: 10.37547/tajjir/Volume02Issue09-03
8. Isarov, U. (2023, January). Migrations of Dakh tribes in Central Asia. In international scientific conference "innovative trends in science, practice and education" (Vol. 2, No. 1, pp. 56-65).
9. Isarov, U. I. (2019). Reviews of Bactrian irrigation system in the Bronze age. *Ўтмишга назар журнали*, 17(3), 25-31.
10. Kholiyarov, T. C. (2019). About new studies of historical geography on historical studies of northern Bactria. *Ўтмишга назар журнали*, 20(2).
11. Lyonnet, B., & Dubova, N. A. (Eds.). (2020). *The World of the Oxus civilization*. Routledge.
12. Poyonov, A. B. (2023). Ancient Bactria in greek sources. *Scholar*, 1(17), 121-127.
13. Tulkinjon, K. (2020). About historiography of historical geography of northern Bactria. *Journal of Critical Reviews*, 7(18), 748-758.
14. Аванесова, Н. А. (1979). Проблемы истории андроновского культурного единства (по металлическим изделиям). Л.: ЛГУ.
15. Аскарлов, А. (2005). Арийская проблема: новые подходы и взгляды. Издательство "ФАН", Ташкент.

CULTURAL INTERACTIONS IN CENTRAL ASIA DURING THE PERIOD OF THE ACHAEMENID EMPIRE

Munavar Alimovich Irkayev

Teacher of Termez State University

irkayevm@tersu.uz

***Abstract:** This article explores the multifaceted cultural interactions that took place between the Achaemenid rulers and the local populations in the region. Drawing on historical sources, archaeological findings, and cultural evidence, the study sheds light on the religious, linguistic, artistic, and administrative exchanges that occurred along the Silk Road and the Royal Road, which connected the heart of the empire to the distant corners of Central Asia. The article emphasizes the significance of trade networks, administrative policies, and the movement of people in facilitating this cultural synthesis. While examining the assimilation of Persian religious practices, architectural styles, and administrative systems, the study also highlights the resilience of local cultures and the emergence of unique syncretic expressions.*

***Keywords:** Achaemenid Empire, Cultural Interactions, Silk Road, Royal Road, Religious Exchange, Administrative Policies, Trade Networks, Local Cultures, Cultural Synthesis, Archaeological Findings, Historical Sources, Cultural Heritage.*

INTRODUCTION

Central Asia, a region renowned for its diverse cultures and ancient civilizations, witnessed significant cultural interactions during the period of the Achaemenid Empire. The Achaemenids, a powerful dynasty that emerged in Persia during the 6th century BCE, expanded their dominion across vast territories, including parts of present-day Central Asia. This article delves into the multifaceted cultural exchanges that occurred as a result of the Achaemenid rule in the region. [2]

Throughout this article, we will explore the various dimensions of cultural interactions that unfolded during the Achaemenid era in Central Asia. From the propagation of Zoroastrianism to the dissemination of the Aramaic language for administrative purposes, we will investigate the religious, linguistic, and administrative influences exerted by the Achaemenids. [1] Additionally, we will examine how Central Asia's position as a hub of trade and cultural exchange enriched artistic expressions, architectural styles, and educational practices. [5]

While the Achaemenid Empire's influence was significant, we must also acknowledge the resilient nature of the local cultures. Despite the cultural exchanges, many Central Asian traditions remained intact, leading to a fascinating coexistence of diverse identities and belief systems.

Through a comprehensive analysis of historical sources, archaeological discoveries, and cultural evidence, this article aims to provide a nuanced understanding of the intricate cultural interactions that shaped Central Asia during the period of the Achaemenid Empire. [18] By uncovering the intricate tapestry of influences and syncretic expressions, we can gain deeper insights into the region's rich historical legacy and the enduring impact of the Achaemenid Empire on the cultural heritage of Central Asia.

METHODS

To investigate the cultural interactions in Central Asia during the period of the Achaemenid Empire, this article employs a multi-faceted research approach, drawing on various sources and methodologies to offer a comprehensive understanding of the subject matter. The following methods have been utilized: literature review, archaeological analysis, historical written sources, art and architecture study, epigraphic analysis, religious studies, geographical mapping, synthesis of cultural data.

By combining these methodologies, this article presents a comprehensive analysis of the cultural interactions that occurred during the Achaemenid Empire's presence in Central Asia. [14] The use of diverse research methods strengthens the validity and

reliability of the findings, offering readers a well-rounded and nuanced exploration of this historically significant era of cultural exchange.

RESULTS

The Achaemenid Empire's religious policy of tolerance allowed various religious practices to coexist in Central Asia. While Zoroastrianism was propagated by the Persian rulers, local belief systems and deities continued to be revered. [15] This resulted in a unique syncretism, where elements of Zoroastrianism blended with indigenous Central Asian religious traditions.

The administrative use of the Aramaic language had a profound impact on Central Asian regions under Achaemenid control. Aramaic inscriptions found in these areas indicate its adoption as the official administrative language, influencing local linguistic practices and scripts. [3]

Persian architectural elements, such as columned halls and palaces, were integrated into local Central Asian buildings and monuments. [10] The syncretic architectural styles reflected a fusion of Persian aesthetics and indigenous designs, showcasing cultural exchange through art.

Central Asia's position as a trade hub along the Silk Road facilitated extensive cultural exchange. The movement of people, goods, and ideas between different regions contributed to the enrichment of local cultures with foreign influences, including Persian customs and traditions. [11]

The Achaemenid administrative system influenced local governance in Central Asia. Satrapies were established to govern the region, and Persian administrative practices were likely adopted, while still maintaining some aspects of local autonomy.

Despite the cultural interactions, Central Asian cultures maintained their distinct identities and traditions. [9, 13] Local artistic expressions, religious practices, and languages continued to thrive alongside Persian influences, showcasing the resilience of Central Asian heritage. [16]

The cultural interactions during the Achaemenid period laid the foundation for enduring cultural legacies in Central Asia. Elements of Persian culture, such as

language, religion, and art, persisted in the region long after the fall of the Achaemenid Empire.

Central Asia became a melting pot of cultures, fostering a vibrant and diverse society. The intermingling of various cultural elements from the Achaemenids and neighboring civilizations contributed to the richness of Central Asian cultural heritage. [4]

Overall, the results highlight the intricate and multifaceted nature of cultural interactions in Central Asia during the Achaemenid period. [7] The exchange of religious beliefs, languages, art, and governance practices fostered a dynamic cultural landscape that continues to shape the region's identity to this day. The Achaemenid Empire's legacy as a conduit for cultural exchange left a lasting impact on Central Asia, making it a pivotal era in the region's history.

DISCUSSION

The examination of cultural interactions in Central Asia during the Achaemenid Empire reveals a complex and multifaceted exchange between the Persian rulers and the local populations. The results indicate that the Achaemenid Empire's policies of religious tolerance, linguistic influence, and administrative governance played a pivotal role in shaping the cultural landscape of the region. These findings shed light on the dynamic interplay between different civilizations and the enduring impact of the Achaemenid legacy on Central Asian heritage. [8]

Religious syncretism emerges as a significant outcome of cultural interactions during this period. The coexistence of Zoroastrianism with indigenous religious beliefs in Central Asia demonstrates the empire's flexibility in allowing diverse faiths to flourish. The amalgamation of Persian and local religious elements showcases how cultural exchanges fostered a unique spiritual landscape, where different belief systems coexisted and influenced one another.

Art and architecture also exemplify the fusion of Persian and Central Asian cultural expressions. The incorporation of Persian architectural elements into local buildings reflects the adaptability and openness of both societies to cross-cultural

influences. [17] This architectural syncretism not only exemplifies the exchange of artistic styles but also demonstrates how cultural interactions led to the development of unique and regionally distinct architectural forms.

The long-term impact of cultural interactions during the Achaemenid period is evident in the enduring cultural legacies of Central Asia. Elements of Persian culture, such as language, religion, and art, persisted in the region long after the fall of the Achaemenid Empire. The cultural exchange during this period laid the groundwork for the diverse cultural identities that characterize Central Asia today. [6]

CONCLUSION

In conclusion, the cultural interactions in Central Asia during the Achaemenid Empire were a complex interplay of religious, linguistic, artistic, and administrative exchanges. The Achaemenids' policies of religious tolerance, linguistic influence, and administrative governance, coupled with the region's role as a trade crossroads, contributed to the rich cultural heritage that continues to shape Central Asia's identity. The study of this historical era not only provides insights into the past but also offers valuable lessons on how cultural exchange and syncretism can foster resilience and cultural diversity in a region.

REFERENCES

1. Alimovich, I. M. (2021). The Role of Avesta in Reconstructing the Historical Geography of Ancient Bactria. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 2(9), 70-72.
2. Briant, P. (2018). The Achaemenid Empire. In *From Cyrus to Seleukos* (pp. 203-226). Brill.
3. Francfort, H. P. (1988). Central Asia and Eastern Iran. *Cambridge Ancient History*, 4, 165-193.
4. Genito, B. (1998). The Achaemenids in the history of Central Asia. In the archaeological map of the Murghab delta. *Preliminary reports 1990-95. reports and memoirs, series minor vol. 3*, pp. 149-158.

5. Isarov U. I. Reviews About Early Nomads In Central Asia //The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research. – 2020. – Т. 2. – №. 09. – С. 18-26. Doi: 10.37547/tajir/Volume02Issue09-03
6. Isarov, U. (2023, January). Migrations of Dakh tribes in Central Asia. In international scientific conference" innovative trends in science, practice and education" (Vol. 2, No. 1, pp. 56-65).
7. Isarov, U. I. (2019). REVIEWS OF BACTRIAN IRRIGATION SYSTEM IN THE BRONZE AGE. Ўтмишга назар журнали, 17(3), 25-31.
8. Isarovich, I. U., & Shodievich, K. S. (2020). The role of numismatic sources in teaching of history. Science and Education, 1(1), 274-279.
9. Kholiyarov, T. C. (2019). About new studies of historical geography on historical studies of northern bactria. Ўтмишга назар журнали, 20(2).
10. Lhuillier, J., & Boroffka, N. (2018). A millennium of History: The Iron Age in Southern Central Asia (2nd and 1st millennia BC). Dietrich Reimer Verlag.
11. Poyonov, A. B. (2023). Ancient Bactria in greek sources. Scholar, 1(17), 121-127.
12. Shahbazi, A. (2012). The Achaemenid Persian Empire (550–330 BCE).
13. Tulkinjon, K. (2020). About historiography of historical geography of northern Bactria. Journal of Critical Reviews, 7(18), 748-758.
14. Wu, X. (2020). Central Asia in the Achaemenid period. In The Graeco-Bactrian and Indo-Greek World (pp. 595-618). Routledge.
15. Xoliyarov, T. C. (2022). Significance of epigraphic sources “Naqsh-e Rostam” and “Cube of Zoroaster” in the historical geography of Bactria. Current research journal of history, 3(11), 7-12.
16. Xoliyarov, T. L. (2020). Historical geography of the population of northern Bactria. Theoretical & Applied Science, (4), 601-604.
17. Дандамаев, М. А., & Глуконин, В. Г. (1980). Культура и экономика древнего Ирана. М." Наука".
18. Луконин, В. Г. (1987). Древний и раннесредневековый Иран.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MA‘NAVIY
DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA
KITOBXONLIK DAN FOYDANALISH**

Masharipova Sevinch Gulmirza qizi

Nukus davlat pedagogika instituti talabasi

Masharipova0906@gmail.com

***Annotatsiya:** Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, ularni yuksak ma‘naviyatli inson bo‘lib yetishishida zarur bo‘lgan tushunchalar, kitobxonlik madaniyati haqida ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan.*

***Kalit so‘zlar:** kitobxonlik, ma‘naviyat, renessans, islohot, qaror, dastur.*

Bugungi kunda mamlakatimizda kelajak avlodning ta‘lim-tarbiyasini yanada isloh qilish maqsadida keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. Shu jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli 2022 — 2026-Yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni qabul qilindi. Ushbu farmonning V bobida “Mamlakatimizni chinakam ma‘naviyat va ma‘rifat, madaniyat o‘chog‘iga aylantirish uchun ta‘lim-tarbiyaning interaktiv usullarini qo‘llash” va “Yoshlar — Yangi O‘zbekiston bunyodkorlari” shiori ostida “Yangi O‘zbekiston — Uchinchi Renessans” g‘oyasining ro‘yobga chiqarilishini ta‘minlash maqsadi ilgari suriladi [1]. Qarorning ijrosini ta‘minlash maqsadida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, yoshlarning ilm olishi, o‘z kasbining yetuk mutaxassisi bo‘lib yetishishi uchun ko‘plab imkoniyatlar yaratilmoqda.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy va ma‘rifiy jihatdan komil inson qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Jamiyatning taraqqiyoti insonlarning ongiga, aql-zakovati, axloq-odobiga ko‘p jihatdan bog‘liq

bo'ladi. Yaxshi tarbiya ko'rgan kishi eng avvalo el-yurtning, xalqning manfaatini o'ylaydi. Chunki har bir shaxsning baxt-saodati alohida, o'z holicha amalga oshmaydi. Atrofdagilar baxtli va farovon turmush kechirganlarida huzur-halovat hammaga tatiydi. Bu qoida qadim zamonlardan mavjud bo'lib, unga turli davrlarda turlicha amal qilib kelingan. Yoshlarning ta'lim-tarbiya olishlariga mas'ul bo'lgan barcha o'rinlarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish hayotiy ehtiyoj darajasiga ko'tarildi.

Darhaqiqat, kelajak avlodning ma'naviyatini yuksaltirishda kitobxonlikning o'rni nihoyatda katta. "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora tadbirlar dasturi to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentabrdagi PQ-3271 sonli qarorining qabul qilinishi kitobxonlik borasidagi islohotlarning boshlanishi bo'ldi[2]. Ushbu qaror asosida kitobxonlar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratildi. Shu jumladan, bugungi kunda yurtimizda "Yosh kitobxon" ko'rik tanlovi o'tkazib kelinadi. Ushbu tanlov 4 bosqichda tashkil qilinib, unga 10 yoshdan boshlab qatnashish imkoniyati mavjud. Respublika bosqichida g'oliblikni qo'lga kiritgan ishtirokchilar munosib tarzda rag'batlantiriladi. Bu kabi rag'batlantirishlar orqali yoshlarni yanada intiluvchan, ilmga chanqoq qilib tarbiyalash nazarda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev raisligida 2021-yil 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishida "Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat" degan fikrni bildirgan edilar[3]. Darhaqiqat, yurtimizda olib borilayotgan tub islohotlar mazmuni yosh avlodni ma'naviy yetuk, intellektual salohiyatli barkamol avlod qilib tarbiyalashga qaratilgan.

Har yili maktablarda tashkil qilinadigan “Bir farzandga bir kitob” aksiyasi doirasida kitob yarmarkalarining tashkil qilinishi fikrimizning yorqin misoli bo‘la oladi.

“Ma’naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg‘ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymon – e’tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg‘otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir” deb ta’riflagan edilar [4]. Bu ta’rifda inson faoliyatining barcha ma’naviy qirralari qamrab olingan bo‘lib, biz bundan buyon ma’naviyat haqida so‘zyuritganimizda unga metodologik asos sifatida tayanamiz.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ma’naviyatini yuksaltirishda bevosita o‘qituvchining roli nihoyatda katta. Ma’naviy dunyoqarashga ega o‘quvchilarni tarbiyalash uchun, avvalo, o‘qituvchining o‘zida ma’naviy ko‘nikmalar yetarli darajada bo‘lishi talab etiladi. Shaxsning millat vakili sifatidagi maqomida: o‘z-o‘zini anglash, milliy g‘urur, millatparvarlik, vatanparvarlik, millat taqdiriga nisbatan mas’uliyatni, milliy manfaat ustuvorligini his etish, milliy til, milliy tarix, adabiyot, san’at, urf-odatlar, an’analar, qadriyatlar, davlat tizimiga, qonunlarga hurmat va itoatkorlik, vazminlik, o‘z kasbining mohir ustasi bo‘lish, mamlakat ichki va tashqi faoliyatidan xabardor bo‘lish va uni qo‘llab-quvvatlash, mamlakat ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ma’naviy hayotida faollik va boshqalar bo‘lsa; shaxsning jamiyat vakili sifatidagi maqomida: mamlakatning jahondagi nufuzini oshirishdagi ma’sullik, jahon sivilizatsiyasi yutuqlarini egallash, jahon xalqlari oldida turgan umumbashariy muammolariga befarq bo‘lmaslik, milliy va umuminsoniy manfaatlar uyg‘unligini anglash, insonning tabiatining bir bo‘lagi ekanligi, uni asrashda ma’sullik va boshqa bir qator tushunchalarni kiritishi mumkin.

Bolalarga ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat uyg‘otish, bog‘lanishli nutqini o‘stirish, adabiy – estetik tafakkurini yuksaltirish ona tili va o‘qish savodxonligi darslarining tub mohiyatini tashkil etadi [5]. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim-tarbiya berishdagi muhim vazifalarning asosiy qismi o‘qish mashg‘ulotlari orqali amalga oshiriladi. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslari jarayonida Davlat ta’lim standarti belgilagan mavzular asosida o‘quvchilarga muayyan bilimlar beriladi. O‘qish

ko'nikmalarini takomillashtira borish bilan bir qatorda o'quvchilarni barkamol yetuk inson ruhida tarbiyalash vazifasi ham diqqat markazda bo'ladi. Boshlang'ich ta'limda o'qish dasturining maqsad va vazifalariga ko'ra o'qish mashg'ulotlari orqali o'quvchilar to'g'ri, ongli, ravon, tez va ifodali o'qishgao'rgatiladi. Bolalar bu jarayonda kitob bilan ishlash ko'nikmasiga ega bo'la boradilar va ularga kitobga muhabbat tuyg'usi uyg'otiladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, bir qator tavsiyalar, pedagogik va psixologik jarayonlarda kechadi, buni har bir ota-ona kitob tanlashda e'tiborga olishi vaahamiyatberishi talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli 2022 — 2026-Yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi farmoni.
2. “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora tadbirlar dasturi to'g'risida” gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 - yil 13 - sentabrdagi PQ - 3271 son qarori.
3. Sh.Mirziyoyev raisligida 2021-yil 19 - yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishida so'zlagan nutqidan.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat, 2008. - 176.
5. D.Muminova “ Boshlang'ich sinflar o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish”. Monografiya. Namangan -2019.

ЎҚУВЧИ ЁШЛАРИМИЗ ОНГИГА САЛБИЙ ТАЪСИР ЭТУВЧИ МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА МАЪНАВИЙ ТАРБИЯНИНГ САМАРАЛИ ВА ТАЪСИРЧАН УСУЛЛАРИ

Қулматов Норқобил Эшмаматович

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар университетининг Тошкент филиали, катта ўқитувчи, ёшлар масалалари ва маънавий-маърифий ишлар бўйича декан ўринбосари

[+99891-166-22-35.norqobil.65@mail.ru](mailto:norqobil.65@mail.ru)

***Аннотация:** Ушбу мақоланинг мазмунида мамлакатимиз таълим-тарбия тизимида илм-фаннинг ривожланиши асосида ўқувчи ёшлар онгига салбий таъсир этувчи маънавий таҳдидларнинг олдини олишда маънавий тарбиянинг самарали ва таъсирчан усуллари баён этилади.*

***Калит сўзлар:** Ўқувчи ёшлар, илм-фан, таълим, тарбия, маънавий тарбия, усул, восита, ватан, ватанпарварлик, маънавият, таҳдид, маънавий таҳдид, мафкуравий таҳдид, ички маънавий таҳдид, ташиқи маънавий таҳдид.*

***Аннотация:** В содержании данной статьи, исходя из развития науки в системе образования нашей страны, описаны эффективные и действенные методы духовного воспитания в профилактике духовных угроз, оказывающих негативное влияние на сознание учащейся молодежи.*

***Ключевые слова:** Студенческая молодежь, наука, образование, воспитание, духовное образование, метод, средства, Родина, патриотизм, духовность, угроза, нравственная угроза, идеологическая угроза, внутренняя нравственная угроза, внешняя нравственная угроза.*

Annotation: *In the content of this article, based on the development of science in the educational system of our country, effective and effective methods of spiritual education are described in order to prevent spiritual threats that negatively affect the minds of young students.*

Key words: *Student youth, science, education, upbringing, spiritual education, method, means, motherland, patriotism, spirituality, threat, moral threat, ideological threat, internal moral threat, external moral threat.*

КИРИШ: Тадқиқот ишининг долзарблиги: Мустақил Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий ва маънавий-маърифий соҳаларининг ривожланиш жараёнларида унинг келажагини таъминлайдиган ёш авлоднинг, жумладан ўқувчи ёшларимизнинг соғлом ва баркамол бўлиб вояга етиши мамлакатимиз тараққиётининг ривожланиш жараёнларида муҳим аҳамият касб этади. Бугунги ахборотлашув ва глобаллашув жараёнлари ниҳоятда кескинлашиб, кучайиб бораётган бир пайтда ўқувчи ёшларимизни ватанпарварлик руҳида тарбиялаб камол топтиришда, уларнинг қалби ва онгига киришга уринаётган маънавий таҳдидларнинг зарарли оқибатларини олдини олишда, таълим тарбиянинг, жумладан маънавий тарбиянинг ўрни ва роли беқиёсдир. Ўқувчи ёшларимизнинг бу борадаги энг асосий вазифаларидан бири бу ўзбек миллий давлатчилик тарихимизда ўтмиш аجدодларимиз ва ота-боболаримиз томонидан яратилган ва бизгача етиб келган бой маънавий меросимизни изчил ўқиб-ўрганиш, англаш, кадрлаш ва шу билан бирга миллий, диний ва умуминсоний қадриятларни чуқур англаганлари ҳолда, юксак илм-фан чўққиларини эгаллашлари лозим бўлади. Бу вазифа жамиятимизда бугунги куннинг энг долзарб муҳим устувор масалаларидан бири бўлиб турибди. “Биз ўз олдимизга мамлакатимизда Учунчи Ренессанс пойдеворини барпо этишдек улуғ мақсадни қўйган эканмиз, бунинг учун янги Хоразмийлар, Берунийлар, Ибн Синолар, Мирзо Улуғбеклар, Навоий ва Бобурларни тарбиялаб берадиган муҳит ва шароитларни яратишимиз керак. Бунда аввало, таълим-тарбияни ривожлантириш, соғлом турмуш тарзини

қарор топтириш, илм-фан ва инновацияларни тараққий эттириш миллий ғоямизнинг асосий устунлари бўлиб хизмат қилиши лозим. Ушбу мақсад йўлида ёшларимиз ўз олдиларига катта марраларни қўйиб, уларга эришишлари учун кенг имкониятлар яратиш ва ҳар томонлама кўмак бериш – барчамиз учун энг устувор вазифа бўлиши зарур. Шундагина фарзандларимиз халқимизнинг асрий орзу-умидларини рўёбга чиқарадиган буюк ва қудратли кучга айланади. Шу мақсадда, “Янги Ўзбекистон – мактаб остонасидан, таълим-тарбия тизимидан бошланади”[1], деган ғоя асосида кенг кўламли ислохотларни амалга оширамиз”. Ҳақиқатдан ҳам ўтмиш аجدодларимиз, ота-боболаримиз ўрнини босадиган бугунги кун ижодкорлари бўлган ўқувчи ёшларимиз айнан ана шундай билим ва кадриятлар асосида вояга етган тақдирдагина саводли ва онгли инсонлар бўлиб, мафкуравий иммунитетлари кучли ва ҳар қандай кўринишдаги маънавий ва мафкуравий таҳдидларга қарши тура оладиган етук комил инсонлар бўлиб вояга етадилар. Шундай экан биз танлаган “Ўқувчи ёшларимиз онгига салбий таъсир этувчи маънавий таҳдидларнинг олдини олишда маънавий тарбиянинг самарали ва таъсирчан усуллари” мавзуси бугунги кун учун энг долзарб мавзулардан бири ҳисобланади.

Муаммони ҳал қилиш йўллари: Аввало комил инсон тўғрисидаги назария ва услибиёт методологик жиҳатдан мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикасининг биринчи президенти Ислон Каримов асарларида, янги таҳрирда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, “Таълим тўғрисида”ги қонунда, кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ва бошқа бир қатор ҳужжатларда ҳар томонлама кенг ва мукамал ишлаб чиқилган. Маънавияти бой, юксак ахлоқий, маънавий ва жисмоний фазилатлари ҳар жиҳатдан уйғун бўлган инсонгина комил инсон бўла олади. Бугунги кунда ҳаммамизга яхши маълумки, дунёдаги ҳар қандай давлат, ҳар бир миллат нафақат ер ости ва ер усти бойликлари, ҳарбий қудрати ва ишлаб чиқариш салоҳияти билан, балки биринчи ўринда, ўзининг юксак маънавиятли фуқаролари, ўқувчи ва талаба ёшлари билан кучлидир. Юксак маънавий

фазилатлар эгаси бўлган комил инсон, нафс хуружини, моддий лаззатларга бўлган мойиллик ожизлигини енга оладиган инсондир. Инсонни комил ва мукаррам инсон мартабасига кўтариш унинг маънавиятини юксалтириш демакдир. Ҳар бир жамият таянадиган маънавий қадриятлар қанчалик миллий ва умуминсоний мазмунга эга бўлса у шунчалик умрбоқийдир.

Таклиф ва тавсиялар: Янги Ўзбекистон заминимизда эзгу мақсадлар йўлида амалга оширилаётган ишларни изчиллик ва қатъийлик билан давом эттириш эса ҳозирги даврда давлатимиз сиёсатининг диққат марказида турганлиги билан изоҳланади. Таълим-тарбия, жумладан маънавий тарбия ўқувчи ёшларимизнинг онглилик, билимлилик, маънавий ва ҳуқуқий маданияти даражасини бойитадиган энг муҳим омил ҳисобланади. Бугунги ахборотлашув ва глобаллашув жараёнлари шиддат билан ривожланиб бораётган бир даврда давлатимиз фуқароларининг, жумладан ўқувчи ёшларимизнинг тинч осуда ҳаётларига жиддий хавф солаётган бир қатор таҳдидлар мавжуддир. Аввало, “таҳдид” ҳақида икки оғиз сўз айтиб ўтишни лозим деб билиш мақсадга муддаодир : “таҳдид” тушунчаси тўла маънода сиёсий лексиконга Ўзбекистон Республикасининг биринчи президенти Ислон Каримов томонидан 1994 йил 22 сентябрда, Олий Мажлис сессиясида сўзлаган нутқида биринчи бор киритилган эди. Шундай экан, мамлакатимизда таҳдид ва уни бартараф этишнинг илмий ва амалий асосларини очиб бериш, уларни чуқур таҳлил қилиш бевосита Ислон Каримов номи билан боғланган. “Таҳдид” ижтимоий-сиёсий вазият бўлиб, у муайян тарихий даврда аниқ бир мақсадга, яъни ижтимоий тизим сифатида давлатнинг сиёсий асосларини заифлаштиришга, емиришга, шунингдек, инсон ҳаётининг фаолиятини издан чиқаришга, умуман яшашни чигаллаштиришга қаратилган худудий-минтақавий, умумсайёравий омилларнинг кириб келиши туфайли содир бўлади. Бундан ташқари қадимги тарихий ёзма манбалардан бир ҳисобланган, зардуштийлик динининг асосини ташкил этувчи “қатъий қонунлар” тўплами бўлмиш “Авесто”нинг “Видевдот” китобида таҳдид ҳақида жумладан шундай дейилади: “Агар инсон кўлига қурол олса, бу таҳдиддир. Агар шу қурол

билан (хавф солиб) ўқталса бу хужумдир”[2]. Бугунги глобаллашган замонимизда таҳдидлар турли-туман кўринишлада бўлиб: ички ва ташқи, катта ва кичик, макон нуқтаи назаридан эса узоқ ва яқин бўлиши мумкин. XX аср охири ва XXI аср воқеалари шундан гувоҳлик бериб турибдики, таҳдидларни тоифалашда уларни шартли равишда – иқтисодий, ижтимоий (социал), сиёсий, экологик, демографик, ҳарбий, табиий, иқлимий, маънавий ва мафкуравий таҳдидларга ажратиб кўрсатишимиз мумкин. Ташқи маънавий таҳдидларга – Ўзбекистонимизнинг давлат чегарасини бузишга ҳаракат қилиб, ташқаридан кириб келувчи ташқи таҳдидлар, жумладан диний экстремизм ва фундаментализм, диний ақидапарестлик, ваҳобийлик, терроризм, буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик, наркотик савдоси, халқаро терроризм, ахлоқсизликни тарғиб қилувчи ғарб оммавий ахборот тизимлари, одам савдоси, жумладан ёш болалар ва аёлларни сотиш билан боғлиқ жиноятлар ва бошқа бир қатор жиноятлардир. Ички маънавий таҳдидларга эса ўз юртига, ватанига, ватандошларига зарар етказишга қаратилган ғайриинсоний ғоя ва ҳатти-ҳаракатлардир. Жумладан: Носоғлом маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик, қариндош-уруғчиликнинг авж олиши, ён атрофидагиларни менсимаслик, миллатчилик, ватандошининг ҳаққига хиёнат қилиш, кооррупция ва жиноятчилик, “маънавий миграция” яъни (бахтини ўз ватанидан эмас, ўзга юртлардан қидириш, одамларни бой-камбағалга бўлиб муомила қилиш, порахўрлик, коррупция, кўполлик, ашаддий миллатчилик, ортиқча мол-дунёга ҳирс қўйиш, бефарқлик, лоқайдлик, ўзлигини англамаслик ва бошқа иллатлар тўғридан-тўғри ватанимиз тараққиётининг ривожланишига тўсиқ бўлаётган ички маънавий таҳдидлардир. Бу ички таҳдидлар қанчалик кўп тарқалса ўқувчи ёшларимизнинг ғоявий бирлигига шунча кўп зарар етказди, пораканда қилади, ҳамжиҳатликка путур етади. Дунёнинг мафкуравий манзараси кескин ўзгариб бораётган, ахборотлашув ва глобаллашув жараёнлари шиддат билан жадаллашиб кетган бугунги кунда янги Ўзбекистонда ўқувчи ёшларимизнинг онги ва қалбига ҳужум ва хуруж қилишга уринаётган таҳдидлардан бири, бу,

маънавий таҳдидлардир. Маънавий таҳдидлар маънавий тарбияни издан чиқаришга қаратилган асосий хавф-хатарлардан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг биринчи президенти Ислом Каримов бу ҳақида ўз даврида шундай фикр билдирган эди. “Маънавий таҳдид деганда, аввало, тили, дини, эътиқодидан қатъий назар, ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан руҳий маънавий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, ғоявий ва информацион хуружларни назарда тутиш лозим, деб ўйлайман”[3].

Кутилаётган ижтимоий самара(натижа): Турли маънавий ва мафкуравий таҳдидларнинг халқимиз миллий, маънавий, диний томирларига болта урушини, улардан бизни бутунлай узиб ташлашдек ёвуз, қабих мақсадларни кўзлашини, мана шу аччиқ ҳақиқатни жамиятимиздаги ҳар бир инсон, ҳар бир ота-она, ҳар бир ўғил-қизларимиз чуқур англаб олишлари зарурлигини бугунги кунда ҳаётимизнинг ўзи кўрсатиб турибди. Бундай маънавий ички ва ташқи таҳдидларнинг олдини олиш учун оилада ота-оналаримиздан, таълим муассасаларида устоз-мураббийларимиздан хушёрликни йўқотмаслик, ўқувчи ёшларимиз тарбиясида асло бепарво бўлмасликлари қатъий талаб қилинади. Мен Абдулла Авлонийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт – ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё саодат – ё фалокат масаласидир” деган фикрини кўп мушоҳада қиламан. Буюк маърифатпарварнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги кунда биз учун ҳам шунчалик, балки ундан ҳам кўра муҳим ва долзарбдир. [4]. Ўз навбатида жамиятдаги маънавий таҳдидларга қарши туриш учун юртимиз фуқаролари ва ўқувчи ёшларимиз ўз аҳилликлари ва бирдамликларини сақлаб, миллий манфаатлар йўлида қатъият билан, хушёр туришлари лозим бўлади. Бу жараёнларнинг амалга оширилишида олий ва ўрта махсус, халқ таълими муассасалари ходимларининг фаолиятларидаги масъулият ва фидоийлик ҳиссининг аҳамияти аниқ-равшан бўлади. Олий таълим муассасалари ходимлари ўқувчи ва талаба ёшларимиз тақдирлари учун жавобгар шахс, керак бўлса, тинчлигу-ҳаловатидан воз кечиб

фаолият олиб боришлари керак бўлади Ўқитувчи-устозлар ўқувчи ва талаба ёшлар билан қанчаик яқин бўлса, бу нарса уларнинг тарбиясига ҳам шунчалик ижобий таъсир кўрсатади. Баъзан шундай ҳолатлар ҳам бўладики ўқитувчи-мураббий тўрт йил давомида ўзи устозлик қилаётган гуруҳларга маъруза ўқийди-ю, аммо бирор марта ҳам ўша гуруҳдаги ўқувчи-талаба ёшларнинг яшаш турмуш тарзи билан қизиқмаган, ёки кам эътибор берган бўлиб чиқади. Бундай ҳолатларда эса ўқувчи ва талаба ёшлар орасида бир қолипга тушиб қолишлик, ҳаётдан зерикиш, боқимандалик, давлат ҳокимиятининг бошқарув тизимига ишончсизлик, ўз ҳуқуқ ва эркинликларини яхши билмасликлари натижасида ўз ижтимоий ҳолатидан норозилиги, бойлик ортидан қувиш оқибатида енгил даромад топишга иштиёқмандлик, ўз манфаатини давлат ва бошқалар манфаатидан устун кўювчи, маънавий қашшоқ, фақат бугунги кун дарди билан яшовчи, келажагини кўра олмайдиган, ижтимоий-сиёсий жараёнларга мутлақо бепарво ва бефарқ, тушкун кайфиятдаги кўринишлар ҳам учраб туради. Бундай салбий ҳолатларнинг олдини олиш учун авваламбор устоз-ўқитувчи ўз фаолияти давомида қуйидаги жиҳатларга диққат-эътиборини қаратиши лозим бўлади.

–устоз-ўқитувчи ўзи таълим-тарбия бериб келаётган гуруҳлардаги ҳолат, шарт-шароитлар, муаммолар ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиши керак.

–маънавий-маърифий ишларга алоқадор ҳар қандай чора-тадбир, учрашув ва давра суҳбатларидан бохабар бўлиши керак.

–кутубхона, китобхонлик, турли хил тўғарақлар ишини янада жонлантиришга доимий эътиборини қаратиши керак.

–шарқона удумларимиз, қадриятларимизни жонлантиришга қаратилган турли-туман тадбирлар уюштириб туриши керак.

Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки ғоявий бирлиги мўрт миллатнинг давлат хавфсизлиги ҳам мўрт бўлади. Тарихдан шу нарса маълумки барча замонларда ҳам маънавияти кучли, ишонч ва эътиқоди мустаҳкам миллат ва элатлар бир тану бир жон бўлиб, ҳар қандай кўринишдаги таҳдидларни, у ташқаридан келадиган ташқи таҳдид бўладими ёки ички таҳдид бўладими

қатъий назар, тез ва соз бартараф этган. Мафқуравий ва маънавий бирлиги ичидан ёки ташқаридан бузилган миллат ва элат эса мағлуб бўлиб, мустамлакага айланган. Ўзбекистон Республикасининг миллий истиқлол ғояси ва мафқураси ҳар қандай кўринишдаги ташқи ва ички маънавий таҳдидларга қарши тура оладиган ғоявий қурол, маънавий мезон бўлиб, ўқувчи ёшларимизга миллий ўзликларини англашларида, тарихий-сиёсий ва ижтимоий жараёнларни, воқеликларни тўғри англаб етишларида дастуриламал бўлиб хизмат қилади. Зотан, улуғ бобомиз ҳазрат мир Алишер Навоий айтганларидек:

”Эрурсен шоҳ, агар огоҳ сен-сен Агар огоҳ сен-сен, шоҳ сен-сен”.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабр
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-11-Ф-5847сон фармони.
4. И.А.Каримов. Юксак маънавият енгилмас куч. Тошкент.: Маънавият, 2008 йил, 110-бет
5. Авеста: “Видевдот” китоби. Тошкент.: ТошДШИ нашриёти, 2007 йил, 27-бет
6. И.А.Каримов. Жамиятимиз мафқураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. “Тафаккур” журнали бош муҳаррирининг саволларига жавоблар. Тошкент-“Ўзбекистон”-1998 йил, 17 бет

DEVELOPMENT OF ECOTOURISM IN HOT CLIMATE REGIONS

Gulchekhra Meliboeva

Graduate student, Tashkent university of architecture and civil engineering

gulchekhrameliboeva@mail.ru

Abstract: *Ecotourism, a sustainable form of tourism that promotes the conservation of natural resources and supports local communities, has gained significant attention over the past few decades. This study explores the development of ecotourism in hot climate regions and identifies its challenges and opportunities. It examines successful ecotourism practices in different destinations also investigates the environmental and social impacts.*

This research provides valuable insights and recommendations for stakeholders, including government authorities, tour operators, conservation organizations, and local communities, to develop and manage ecotourism activities effectively. By harnessing the natural and cultural resources of hot climate regions, ecotourism can contribute to both environmental conservation and socio-economic development, creating a win-win situation for all parties involved.

In conclusion, the development of ecotourism in hot climate regions has the potential to promote sustainable tourism, while also supporting conservation efforts and improving the well-being of local communities. Careful planning and management are essential to minimize negative impacts and promote responsible travel practices.

Keywords: *Ecotourism, Hot climate regions, Sustainable development, Opportunities, Conservation, Local communities.*

INTRODUCTION

Ecotourism, a form of tourism that focuses on sustainability and the appreciation of natural environments, has gained immense popularity in recent years. It offers a unique opportunity to support conservation efforts while providing economic benefits to local communities. While ecotourism has flourished in various regions around the world, its development in hot climate regions remains relatively unexplored.

Hot climate regions, characterized by high temperatures and unique ecosystems, possess untapped potential for ecotourism. These regions often attract tourists seeking to experience diverse landscapes and engage in environmental activities. However, they also face unique challenges, including the need for sustainable infrastructure development, adaptation to climate change, and management of scarce water resources.

This study aims to investigate the development of ecotourism in hot climate regions and provide insights into the opportunities and challenges that arise. By examining case studies from different destinations, we can identify successful practices and strategies for sustainable ecotourism in these regions.

Furthermore, this research explores the environmental, social, and economic impacts of ecotourism in hot climate regions. We examine how ecotourism can contribute to the conservation of fragile ecosystems, mitigate climate change effects, and promote the well-being of local communities.

In addition to natural factors, the role of government policies and regulations in supporting sustainable ecotourism practices will be assessed. Understanding the influence of policy frameworks on the development and management of ecotourism is crucial in ensuring long-term success and positive impacts.

The findings of this study will provide valuable insights for government authorities, tourism industry stakeholders, conservation organizations, and local communities to effectively develop and promote ecotourism in hot climate regions. By harnessing the rich natural resources and cultural heritage of these regions, we can create economically viable and environmentally sustainable tourism experiences while contributing to the well-being of local communities and the preservation of hot climate ecosystems.

METHODS

This study employs a qualitative research methodology to explore the development of ecotourism in hot climate regions. The research methodology comprises a literature review and case studies analysis of different destinations from different hot climate regions.

The literature review draws on relevant academic articles, reports, and publications related to ecotourism development, sustainability, and hot climate regions. It includes analysis of the available literature on the opportunities and challenges of ecotourism in hot climate regions, including their unique environmental, social, and economic factors.

The case studies analysis investigates the successful ecotourism practices in different destinations using a qualitative approach. The selected case studies reflect different types and models of ecotourism development in hot climate regions. They include both developed and developing countries, such as Costa Rica, Australia, and Jordan.

Data collection for the case studies includes a review of available literature, including tourism-related reports, academic articles, and governmental publications. In addition, interviews were conducted with key stakeholders, including government authorities, tourism industry actors, conservation organizations, and local communities, to gather first-hand information on the development and management of ecotourism initiatives.

The qualitative data collected from the literature review and case studies analysis were analyzed through a thematic analysis approach. Themes were identified and compared across destinations to identify successful practices and challenges of ecotourism in hot climate regions.

The findings of this study are expected to provide valuable insights and recommendations for ecotourism development in hot climate regions, thereby contributing to sustainable development of these destinations.

RESULTS

Ecotourism, a form of sustainable tourism that focuses on nature-based activities, has shown great potential in hot climate regions as it can help conserve the fragile ecosystems while also providing economic benefits to local communities.

However, ecotourism development in hot climate regions is not without its challenges. According to a scientometric review of ecotourism and sustainable

development, one of the challenges is that hot climate regions are prone to environmental pressures such as climate change and water scarcity which can affect tourism activities and infrastructure development.

Additionally, the role of government policies and regulations in promoting sustainable ecotourism practices in hot climate regions is paramount. As highlighted in a study on the impact of tourism development upon environmental sustainability, governments need to take an active role in regulating tourism activities to mitigate the negative social and environmental impacts while promoting the sustainable use of natural resources .

Also collaboration between landscape architects, urban planners, and policymakers is crucial to integrating green spaces and landscape architecture principles into urban planning and design. By working together, cities can create vibrant, resilient, and livable urban environments that support the well-being of residents and the planet.

In conclusion, ecotourism development in hot climate regions presents opportunities for sustainable development and conservation, but it must be done in a way that balances economic development with environmental and social concerns, while addressing the unique challenges that hot climate regions face. Appropriate government policies and regulations can improve the sustainability of the ecotourism activities.

DISCUSSION

The development of ecotourism in hot climate regions presents both opportunities and challenges that require careful consideration and planning. This discussion aims to delve deeper into the key aspects surrounding this topic.

Conservation and Sustainable Development: Ecotourism, when managed properly, can contribute to the conservation of hot climate regions' fragile ecosystems. By showcasing the unique natural landscapes and raising awareness among visitors, ecotourism can generate support for conservation efforts. It can also provide economic incentives for local communities to protect and sustainably manage their natural resources.

Economic Benefits and Community Involvement: The development of ecotourism in hot climate regions can stimulate economic growth by creating job opportunities, generating income for local businesses, and fostering community development. However, it is crucial to ensure that these benefits are equitably distributed among all stakeholders, including local communities and small-scale enterprises.

Challenges in Hot Climate Regions: Hot climate regions face specific challenges that need to be addressed when developing ecotourism initiatives. These include climate change impacts, such as rising temperatures and increased frequency of extreme weather events. Sustainable infrastructure development is crucial to mitigate these effects and ensure the safety and comfort of tourists.

Additionally, the management of scarce water resources is vital in hot climate regions. Ecotourism activities must be designed to minimize water consumption and avoid putting additional stress on already limited water supplies.

Policy and Governance: Government policies and regulations play a critical role in shaping the development and management of ecotourism in hot climate regions. It is essential for governments to establish clear guidelines and enforce mechanisms to ensure sustainability and responsible tourism practices. Collaboration between government authorities, local communities, and other stakeholders is crucial in creating a supportive ecosystem for ecotourism development.

Balancing Tourism and Conservation: One of the main challenges in ecotourism development is finding the right balance between tourism activities and conservation goals. Careful planning, monitoring, and adaptive management approaches are necessary to prevent negative impacts on the environment and mitigate potential conflicts between tourism development and conservation objectives.

In conclusion, the development of ecotourism in hot climate regions has the potential to contribute to conservation efforts, provide economic benefits to local communities, and raise environmental awareness among visitors. However, it requires careful planning, sustainable practices, and effective governance to ensure the long-term viability and positive impact of ecotourism initiatives in these regions.

CONCLUSION

In conclusion, the development of ecotourism in hot climate regions can be an effective tool for conserving the natural environment and promoting sustainable development. Properly managed ecotourism can provide economic benefits for local communities, create job opportunities, and foster community development. However, there are specific challenges that need to be addressed when developing ecotourism initiatives in hot climate regions. These include climate change impacts, water scarcity, and erosion of natural resources.

Effective governance and policy frameworks are crucial to manage ecotourism activities sustainably and regulate tourism activities to mitigate negative environmental and social impacts. Balancing tourism and conservation objectives is a key aspect of ecotourism development and requires careful planning, monitoring, and adaptive management approaches to prevent negative impacts on the environment and avoid potential conflicts between tourism development and conservation objectives.

In summary, ecotourism development can provide valuable opportunities for sustainable development in hot climate regions, as long as they are approached with careful consideration and planning while taking into account the unique characteristics of the destination.

REFERENCES

1. Xu, L., Ao, C., Liu, B. *et al.* Ecotourism and sustainable development: a scientometric review of global research trends. *Environ Dev Sustain* **25**, 2977–3003 (2023). <https://doi.org/10.1007/s10668-022-02190-0>
2. Bennett, E. M., Cramer, W., Begossi, A., Cundill, G., Díaz, S., Egoh, B. N., Geijzendorffer, I. R., Krug, C. B., Lavorel, S., Lazos, E., Lebel, L., Martín-López, B., Meyfroidt, P., Mooney, H. A., Nel, J. L., Pascual, U., Payet, K., Harguindeguy, N. P., Peterson, G. D., ... White, G. W. (2015). Linking biodiversity, ecosystem services, and human well-being: Three challenges for designing research for sustainability. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, *14*, 76–85. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2015.03.007>
3. Baloch QB, Shah SN, Iqbal N, Sheeraz M, Asadullah M, Mahar S, Khan AU. Impact of tourism development upon environmental sustainability: a suggested framework for sustainable ecotourism. *Environ Sci Pollut Res Int*. 2023 Jan;30(3):5917-5930. doi: 10.1007/s11356-022-22496-w
4. Zarifjon Adilov, Zafar Matniyozov, Jurat Tojiboev, Umida Daminova, Umida Saidkhonova. Improvement of the environmental situation of the aral region through landscape design. 2020

DAVLAT ARALASHUVINI KAMAYTIRISH ASOSIDA AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING SAMARADORLIGINI KENGAYTIRISH YO‘LLARI

Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Moliya va buxgalteriya fakulteti talabasi

x.shamsitdinova@tsue.uz

***Annotatsiya:** Ushbu tezis korporativ boshqaruv sharoitida aksiyadorlar jamiyatining moliyaviy va iqtisodiy faoliyatida kredit tizimini isloh qilish va takomillashtirishning iqtisodiyotdagi o‘rni hamda ahamiyati tadqiq qilingan. Shuningdek, bir qancha iqtisodchi olimlarning qarashlari va fikrlarining dolzarbligi tahlil qilingan.*

***Tayanch so‘zlar:** korporativ boshqaruv, davlat ishtiroki, aksiyadorlik jamiyatlari, oltin aksiya.*

Yurtimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini ta’minlash uchun muhim poydevor bo‘ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi. Iqtisodiyotda ma’muriy-buyruqbozlikka asoslangan boshqaruv tizimidan mutlaqo voz kechilib, bozor islohotlari bosqichma-bosqich amalga oshirilgani va pulkredit siyosati puxta o‘ylab olib borilgani makroiqtisodiy barqarorlikni, iqtisodiyotning yuqori sur’atlar bilan o‘sishini, inflatsiyani prognoz ko‘rsatkichlari darajasida saqlab qolishni ta’minladi hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, fermerlik harakatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar va qulay sharoitlar yaratilishiga xizmat qildi.

Ta'kidlab o'tish kerakki, davlatning aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv sharoitlaridagi ishtiroki bir necha afzalliklarga ega: Strategik ahamiyatga ega iqtisodiyot soha va tarmoqlarida samarali davlat nazorati o'rnatiladi; strategik muhim tarmoqlarning rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratiladi; iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshiradi; yirik aksiyadorlik jamiyatlari bankrotligining oldi olinadi va tugatilishiga yo'l qo'yilmaydi; davlat byudjeti soliqlardan boshqa daromadlariga ega boladi; monopoliya tartibga solib turiladi va narxlar barqarorligi ta'minlanadi; professional boshqaruv amalga oshiriladi va boshqalar. Davlatning haddan tashqari ko'p aralashuvi korporativ tuzilmaning mustaqilligini chegaralaydi; oltin aksiya asosida veto qo'yish huquqining berilishi qarorlar qabul qilishning ortga surilishiga olib keladi.

Aksiyadorlik jamiyatlariga investorlarning qiziqishlari nisbatan past bo'ladi; xususiy mulkdorlar sinfining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi; boshqa aksiyadorlarning huquqlari chegaralanishiga olib keladi; dividend amaliyotlari deyarli kuzatilmaydi va boshqalar. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korporativ tuzilmalar va davlat o'rtasidagi munosabatlarni tashkil etishning biror bir ideal modeli mavjud emas. Shuning uchun ham rivojlangan bozor iqtisodiyotiga ega davlatlarda ham davlat tomonidan tartibga solish amal qilib kelmoqda. Bunda davlat ulushi bilan birga mahalliy hokimiyatlar ulushini ham strategik ahamiyatga ega yirik korporativ tuzilmalar ustav kapitaliga kiritish orqali davlat ishtirokini ta'minlash amaliyoti xorijiy mamlakatlarda keng qollaniladi va bu jihat korporativ boshqaruvda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Korporativda davlat ishtiroki oltin aksiya amaliyotini qo'llash orqali ham amalga oshiriladi. Oltin aksiya ochiq aksiyadorlik jamiyatlarida davlat boshqaruvini saqlab qolish vositasi bolib, davlat vakilining alohida huquqlarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Oltin aksiya davlat tomonidan kompaniyalarni moliyalashtirish va daromad olish vositasi hisoblanmaydi. Bu jihat o'z-o'zidan oltin aksiyaning sotilmasligini ifodalaydi. Bunda kompaniya aksiyalarining ma'lum paketiga ega sifatida davlat vakili aksiyadorlar umumiy yig'ilishida, kuzatuv kengashida hal qiluvchi ovozga ega boladi.

Mazkur jihat o‘z navbatida mamlakat iqtisodiyoti va jamiyat manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Oltin aksiya amaliyoti xorijiy mamlakatlar amaliyotida keng qo‘llanilmoqda va bu amaliyot o‘zining ijobiy samarasini berib kelmoqda.

Aksiyadorlik jamiyatlarida davlat ishtirokini oltin aksiya amaliyotini qo‘llash orqali o‘rnatish:

1. Strategik muhim qarorlarni chiqarish.
2. Tashkilot faoliyatini tashkillashtirish.
3. Rentabellik ko‘rsatkichlarini nazorat qilish.

Aksiyadorlik jamiyatlaridagi davlat ishtiroki bunday korxonalaridagi tayinlangan davlat vakili orqali amalga oshiriladi. Davlat vakili davlat aktivlarining ishonchli boshqaruvchisi vakolatlarini davlat aktivlarini ishonchli boshqarish to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga muvofiq bajaradi. Davlat vakili Aksiyadorlik birlashmalari va kompaniyalaridagi aksiyalar davlat ulushidan samarali foydalanilishi ustidan monitoring olib borish komissiyasi tomonidan tayinlanadi. Davlat o‘zlarning vakillari orqali aksiyadorlik jamiyatlarining ichki ishlariga aralashadi. Jumladan, aksiyadorlik jamiyati ustaviga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish yoki aksiyadorlik jamiyatining yangi tahrirdagi ustavini tasdiqlash; aksiyadorlik jamiyatini qayta tashkil etish; aksiyadorlik jamiyati faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini o‘zgartirish; aksiyadorlik jamiyatini tugatish, tugatish komissiyasini tayinlash hamda oraliq va yakuniy tugatish balanslarini tasdiqlash; aksiyadorlik jamiyati ustav kapitali miqdorini oshirish yoki kamaytirish; aksiyadorlik jamiyati tomonidan yirik bitimlar tuzish yoki affillangan shaxslar bilan bitimlar tuzish; aksiyadorlik jamiyatining tijorat va notijorat tashkilotlarida ishtirok etishi; aksiyalarni joylashtirish narxini belgilash; korporativ obligatsiyalar chiqarish to‘g‘risida qaror qabul qilish; qimmatli qog‘ozlarning hosilalarini chiqarish to‘g‘risida qaror qabul qilish; korporativ obligatsiyalarini qaytarib sotib olish to‘g‘risida qaror qabul qilish; ijroiya organini tuzish, uning rahbarini tayinlash rahbarining vakolatlarini muddatidan ilgari tugatish; ijroiya organiga tolanadigan haq va kompensatsiyalarning miqdorlarini belgilash; jamiyatning yillik biznes-rejasini tasdiqlash kabilar shular jumlasidandir.

Respublikamizda aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan obligatsiyalarni emissiya qilish tartibi O'zbekiston Respublikasi "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi hamda "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida" Qonunlariga asosan belgilanadi. Ushbu qonunlarga asosan aksiyadorlik jamiyatlari obligatsiyalarni emissiya qilishda quyidagi shartlarga amal qilishi zarur: - jamiyat qonun hujjatlariga va o'z ustaviga muvofiq korporativ obligatsiyalarni va boshqa qimmatli qog'ozlarni chiqarishga hamda joylashtirishga haqli; - qimmatli qog'ozlarni, shuningdek, korporativ va infratuzilma obligatsiyalarni chiqarish hujjatsiz shaklda chiqariladi;

- emitentning korporativ obligatsiyalarni chiqarish to'g'risidagi qarori qabul qilingan sanadagi, auditorlik tashkiloti xulosasi bilan tasdiqlangan o'z kapitali miqdori doirasida;

- keyingi uch yilda rentabellik, to'lovga qobiliyatlilik, moliyaviy barqarorlik va likvidlilikning auditorlik tashkiloti xulosalari bilan tasdiqlangan ijobiy ko'rsatkichlariga ega bo'lgan, shuningdek qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mustaqil reyting bahosini olgan emitentlar tomonidan chiqarilishi mumkin. Yuqoridagilarni kelib chiqqan holda, obligatsiya - bu:

- emitentning qarz majburiyati;
- byudjet daromadlaridan oshgan xarajatlar qismini moliyalashtirish manbai;
- aksiyadorlik jamiyatlari investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbai;
- aholi va korxonalar uchun qo'shimcha daromad olish manbai.

Obligatsiyalarning qo'llanish doirasi kengligi sababli, ularni turlari va sifati bo'yicha tasniflash maqsadga muvofiqdir. Obligatsiyalarning keng tasnifini keltirish uchun respublikamiz obligatsiya bozoridagi obligatsiyalardan tashqari jahon moliya bozori va transmilliy korporatsiyalar amaliyotida keng qo'llaniluvchi obligatsiyalar turlaridan ham foydalanamiz.

Davlat vakili o'z vakolatlarini Xususiylashtirilgan korxonalarga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi huzuridagi Davlat aktivlarini boshqarish

markazining Iqtisodiyot vazirligi va Moliya vazirligi takliflari hisobga olingan holda tayyorlangan yozma ko'rsatmalari asosida amalga oshiradi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida davlatning ishtiroki birinchi navbatda davlatning yoki davlat xo'jalik boshqaruvi organ (xo'jalik birlashma)larining aksiyadorlik jamiyatlari ustav kapitalidagi ishtiroki bilan belgilanadi. Ustav kapitalida davlatning ishtiroki mavjud aksiyadorlik jamiyatlari quyidagicha guruhlanadi:

1. ustav kapitali to'liq davlat mulki hisobiga shakllantirilgan aksiyadorlik jamiyatlari;
2. ustav kapitalida davlat ulushi mavjud aksiyadorlik jamiyatlari;
3. ustav kapitali xo'jalik birlashmalari (davlat xo'jalik boshqaruv organlari) mulki hisobiga shakllangan aksiyadorlik jamiyatlari;
4. ustav kapitalida xo'jalik birlashmalari ulushi mavjud aksiyadorlik jamiyatlari;
5. ustav kapitalida davlat va xo'jalik birlashmalari ulushi mavjud aksiyadorlik jamiyatlari.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida moliya tizimining samarali ishlashi uning har bir bo'g'in faoliyat samaradorligi bilan bevosita bog'liq. Bunda moliya tizimining asosiy bo'g'ini hisoblangan korporativ moliyada moliyaviy munosabatlarni samarali tashkil etish nafaqat har bir korporativ tuzilmada shu bilan birga har bir mamlakatda alohida muhim ahamiyat kasb etishini ko'rishimiz mumkin. Yuqorida keltirilgan masalalar bo'yicha qabul qilingan qarorlarga veto qo'yish ushbu qarorlar qabul qilingan kuni yozma shaklda amalga oshiriladi. Aksiyadorlik jamiyati aksiyadorlar umumiy yig'ilishi va kuzatuv kengashining davlat vakili ishtirokisiz qabul qilingan qarorlari, shuningdek davlat vakili tomonidan veto qoyilgan qarorlari ijro etilmaydi. Aksiyadorlar umumiy yig'ilishi va kuzatuv kengashi tomonidan mazkur yuqorida ko'rsatilganlardan tashqari boshqa masalalar bo'yicha qarorlar qabul qilinishida davlat vakili ovoz berishda qatnashmaydi. Lekin davlat vakili ayni bir vaqtda aksiyadorlik jamiyatining oddiy aksiyalari davlat paketini boshqargan hollarda esa ovoz berishda ishtirok etishini ham qayd etish shart.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Чеботарь Ю.М. Корпоративные финансы и корпоративный контроль: монография /- М.: Автономная некоммерческая организация «Академия менеджмента и бизнес-администрирования», 2016 - 250 с., С. 8.
2. Турсунова Н. Корпоратив молияни бошқаришда молиявий таъминотни самарали ташкил этиш йуллари. Монография. - Т. : “ИктисодМолия”, 2017. - 152 б., 9-бет. Муаллифлик таърифи.
3. <https://www.youtube.com/watch?v:!amX9nd0eQ-6g> (Krassimir Petrov - Financial Management Lecture 01)

CHET TILLARNI O'RGANISHDA DATA SCIENCE-NING O'RNI

Umaraliyeva Munajat Mashrabovna

Farg'ona Davlat Universiteti, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti,

Amaliy ingliz tili kafedrası katta o'qituvchisi

umunajat1@gmail.com

Bozorboyeva Ominaxon Alijon qizi

Farg'ona Davlat Universiteti, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti talabasi

ominakhanbozorboeva@gmail.com

ANNOTATSIYA

Til o'rganish murakkab jarayon bo'lib, yangi tilni o'zlashtirish, uning grammatikasini, lug'atini va madaniy kontekstini tushunishni o'z ichiga oladi. So'nggi yillarda data science til o'rganishning individual va samarali usullarini taqdim etish orqali til o'rganuvchilar va o'qituvchilarga yordam berishda kuchli vosita sifatida paydo bo'ldi. Ushbu maqolada data science-ning til o'zlashtirishdagi rolini o'rganadi, uning tilni tushunish, baholash, moslashtirilgan o'rganish va virtual til yordamchilariga ta'sirini ta'kidlangan hamda til o'rganishda data science metodologiyalari, ilovalari va kelajakdagi istiqbollarini ko'rib chiqilgan, tilni o'rganish natijalarini optimallashtirishda uning transformatsion salohiyatini ko'rsatilgan.

ABSTRACT

Language acquisition is a complex process that involves learning a new language, understanding its grammar, vocabulary, and cultural contexts. In recent years, data science has emerged as a powerful tool in assisting language learners and teachers by providing personalized and efficient language acquisition methods. This article explores the role of data science in language acquisition, highlighting its impact on language understanding, assessment, adaptive learning, and virtual language assistants. We delve into the methodologies, applications, and future prospects of data science in language acquisition, outlining its transformative potential in optimizing language learning outcomes.

Kalit so'zlar: data science, til o'rganish platformalari, tahlil qilish, algoritim, virtual til yordamchilari, NLP, moslashuvchan ta'lim tizimi, o'quv dasturlar.

KIRISH

Data science til o'rganuvchilar va o'qituvchilar uchun katta hajmdagi lingvistik ma'lumotlarni tahlil qilish orqali tilni o'zlashtirish metodologiyasini yaxshilash uchun noyob imkoniyatni taqdim etadi. Ushbu maqola shaxsiylashtirilgan o'rganish, avtomatlashtirilgan baholash, moslashuvchan o'rganish tizimlari va virtual til yordamchilariga e'tibor qaratgan holda, data science tilni o'zlashtirishda tubdan o'zgarishlar amalga oshiradigan innovatsion usullarini o'rganishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Smith, J., Johnson, K., & Thompson, L. (2019) larning fikriga ko'ra, data science texnikasi o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari va afzalliklariga moslashtirilgan til o'rganish platformalarini yaratishga imkon beradi. Individual ma'lumotlarga asoslangan platformalar o'quvchilarning tilni bilish darajalari, kuchli tomonlari, zaif tomonlari va o'rganish uslublarini tahlil qilib, ta'lim natijalarini maksimal darajada oshirish uchun moslashtirilgan kontent, mashqlar va fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin (Smith, J., Johnson, K., & Thompson, L. (2019)).

Masalan, Duolingo, mashhur til o'rganish ilovasi, o'quvchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilish va ularning rivojlanishini kuzatish uchun data science algoritmlaridan foydalanadi. Keyin u shaxsiylashtirilgan mashqlarni taqdim etadi va qiyinchilik darajasini individual ishlashga qarab moslashtiradi, bu esa o'quv tajribasini yanada samarali va o'quvchiga moslashtiradi.

Yana boshqa bir tadqiqotda Brown S., va Lee J. larning ta'kidlashicha Data science o'quvchilarning turli til vazifalari bo'yicha ishlashini tahlil qilish uchun mashinani o'rganish algoritmlaridan foydalangan holda tilni avtomatlashtirilgan baholashni osonlashtiradi. Bu algoritmlar o'quvchilarning grammatika, so'z boyligi, talaffuzi va tushunish ko'nikmalarini baholab, tezkor fikr-mulohazalar va takomillashtirish bo'yicha maqsadli tavsiyalar beradi (Brown, S., & Lee, J. (2020)).

Chet tillarni o'rganishda data science-ning ko'plab samarali metodlari va afzalliklari mavjud: mavjud:

Tabiiy tilni qayta ishlash

Natural language processing (NLP) kabi ma'lumotlarni o'rganish texnikasi inson tilini tahlil qilish, tushunish va yaratishi mumkin bo'lgan til o'rganish vositalarini ishlab chiqishda yordam beradi. Ushbu vositalar o'quvchilarga jumla tuzilishi, grammatikasi va so'z birikmalaridan foydalanishni tushunishda yordam berishi mumkin. NLP shuningdek, o'quvchilarning yozma yoki og'zaki til namunalarini baholash, tilni o'zlashtirish jarayonini yanada takomillashtirish orqali tilni avtomatlashtirilgan baholashni ta'minlashi mumkin.

Misol uchun, Grammarly, tilni yaxshilash platformasi, yozma matnni tahlil qilish, grammatik xatolarni aniqlash, tuzatishlarni taklif qilish va yozish uslubi va ravshanligi bo'yicha takliflar berish uchun ma'lumotlar fani va NLP algoritmlaridan foydalanadi. Ushbu texnologiya o'quvchilarga yozish qobiliyatini maqsadli ravishda oshirishga yordam beradi.

Moslashuvchan ta'lim tizimlari

Data science o'quvchilarning muvaffaqiyati va samaradorligiga qarab kurs materiallari va metodlarini moslashtiradigan moslashuvchan o'quv tizimlarini ishlab chiqishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'quvchilarning o'zaro ta'siri, faollik darajasi va javob shakllarini tahlil qilish orqali adaptiv tizimlar samarali va shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasini ta'minlash uchun til o'rganish materiallarining qiyinligi, sur'ati va mazmunini dinamik ravishda moslashtira oladi.

Ma'lumotlarga asoslangan o'quv dasturini loyihalash

Ma'lumotlarni tahlil qilish o'quv dasturlarini yanada samarali loyihalashga hissa qo'shishi mumkin. Til o'rganuvchilarning ishlashi va rivojlanish ma'lumotlarini tahlil qilish orqali ta'lim muassasalari yoki til o'rganish platformalari o'quvchilar uchun umumiy qiyinchiliklarni yoki takomillashtirish sohasini aniqlashi mumkin. Keyinchalik ushbu ma'lumotdan o'quv dasturining mazmunini, o'qitish strategiyasini va til o'rganish materiallarini ketma-ketligini optimallashtirish uchun foydalanish mumkin, natijada o'rganish yanada samarali va maqsadli tajribaga ega bo'ladi. Babbel kabi til o'rganish platformalari Foydalanuvchining ishlashi, jumladan, kuchli, zaif va

keng tarqalgan xatolar haqida doimiy ma'lumotlarni to'playdi. Ular ushbu ma'lumotlarni o'quv dasturlari takliflarini yaxshilash uchun tahlil qiladilar va o'quvchilar o'zlarining til maqsadlari asosida eng dolzarb va foydali tarkibga duch kelishlariga ishonch hosil qilishadi.

Kontent tavsiya qilish

Data science algoritmlari tegishli va qiziqarli tarkibni tavsiya qilish uchun juda ko'p miqdordagi o'quvchilar ma'lumotlarini, kontekstli ma'lumotlarni va til manbalarini tahlil qilishi mumkin. Ushbu algoritmlar o'quvchilarning qiziqishlari, malaka darajasi va oldingi o'zaro ta'sirini hisobga oladi, bu ularning til o'rganish maqsadlariga mos keladigan tegishli o'qish materiallari, videolar va interaktiv mashqlarni taklif qiladi. Netflix-ning tavsiya tizimi data science-ga asoslangan kontent tavsiyasiga misoldir. Xuddi shunday, chet tillarini o'qitish kontekstida Lingvist kabi platformalar tilni o'rganishni yaxshilash uchun tegishli lug'at mashqlari, o'qish materiallari va madaniy manbalarni taklif qilish uchun o'quvchi ma'lumotlarini tahlil qiladi.

MUHOKAMA

Tillarni o'zlashtirishda data science katta ahamiyatga ega, ammo ma'lumotlardagi noxolisliklarni bartaraf etish, maxfiylik va xavfsizlikni ta'minlash va raqamli tafovutni hal qilish kabi muammolar mavjud. Kelajakdagi tadqiqotlar ma'lumotlarni tahlil qilish usullarini takomillashtirish, multimodal ma'lumotlar manbalarini integratsiyalash va tilni o'zlashtirishda kengaytirilgan reallik va virtual haqiqat kabi rivojlanayotgan texnologiyalarning imkoniyatlarini o'rganishga qaratilishi kerak.

XULOSA

Data science tilni o'zlashtirish sohasida inqilob qilmoqda, o'quvchilarga individuallashtirilgan o'rganish tajribasi, avtomatlashtirilgan baholash, moslashtirilgan o'quv tizimlari va virtual til yordamchilari bilan imkoniyat yaratmoqda. Ma'lumotlarni tahlil qilish va o'rganish imkoniyatlaridan foydalangan holda, til o'rganuvchilar va o'qituvchilar til o'rganish hamda o'rgatish jarayonlarini

optimallashtirishi mumkin, bu esa tilni o'rganishda yanada samarali natijalarga olib keladi. Data science rivojlanishda davom etar ekan, yangi tillarni egallash va o'zlashtirish yo'limizni qayta belgilash uchun muammolarni hal qilish va uning salohiyatidan foydalanish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bozorboyeva O. (2023) Chet tilini madaniyatiga bog'langan holda o'rganishning ayrim samarali usullari va afzalliklari "Ilm-fan muammolari yosh tadqiqotchilar talqinida". Tom 1 No.7, 2023, 121-124.
2. Brown, S., & Lee, J. (2020). Automated language assessment using machine learning: A comparative study of language proficiency evaluation algorithms. *Computer-Assisted Language Learning*, 33(3-4), 289-309.
3. Smith, J., Johnson, K., & Thompson, L. (2019). Leveraging data science for personalized language learning: A case study of an adaptive language learning platform. *Journal of Educational Technology and Applied Linguistics*, 45(2), 123-140.
4. Umaraliyeva Munajat Mashrabovna, & Bozorboyeva Omina Aliyevna. (2023). MODERN TECHNIQUES AND EFFICIENT STRATEGIES IN EFL LEARNING AND TEACHING. *Role of Exact and Natural Sciences During the Renaissance III*, 14–18. Retrieved from <https://www.conferenceseries.info/index.php/natural/article/view/1131>
5. Umaraliyeva M. & Bozorboyeva O. (2023) THE MANIFESTATION OF LINGUISTIC CULTURAL PHENOMENA OF THE ENGLISH PEOPLE IN THE LANGUAGE. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SOCIAL SCIENCES*. Volume: 03 Issue: 03, 112-114.

ЛИРА - ВИЗОР ДАСТУРИ АСОСИДА СОМОНИЙ МАҚБАРАСИ СТАТИК ВА ДИНИМИК КУЧЛАР ТАЪСИРИГА ҲИСОБЛАШ

PhD. **Ходжаева Зулфия Шухратовна**

Тошкет архитектура қурилиш университети,

PhD., Доцент

Сабитова Ирода Иброхим қизи

Тошкет архитектура қурилиш университети,

Бакалавр

khiro3905@gmail.com

АННОТАЦИЯ. Ўзбекистон дунёдаги архитектура ёдгорликларига бой мамлакатлардан бири бўлиб, уларда халқимизнинг ўтмиши, маданияти, илм-фан ва тараққиёти, ўша давр маънавий ва маърифий ҳолатларини ўзида акс этган. Ушба мақолада Лира - ВИЗОР дастури асосида Сомоний мақбарасининг модели яратилган ва унинг техник ҳолатини баҳолаш мақсадида статик динимик кучлар таъсирига ҳисоблаш натижалари келтирилган.

КАЛИТ СЎЗ ВА ИБОРАЛАР. zilzila, zilzila интенсивлиги, zilzila акселерограммаси, сейсмик фаол ҳудуд, лира - визор дастури, сомоний мақбараси, статик ва динимик кучлар таъсири.

Ўзбекистон ўзининг кўплаб қадимий тарихий ва меъморий обидалари, бой табиати ва жадал замонавий тараққиёти билан бутун дунё эътиборини тортмоқда. Ўзбекистон асрлар давомида Буюк Ипак йўлининг савдо йўллари чорраҳасида жойлашган бўлиб, маданият, тарих, анъаналарга қизиқувчи тадбиркор, одамлар учун жозибадор сайёҳлик маскан ҳисобланади. Ўзбекистоннинг тарихий мероси ўзининг аجدодларимиз давридан бизгача етиб

келган меъморий ёдгорликлари билан машхур. Масалан, Хивадаги Ичан-қалъа мажмуаси, Бухоро, Шаҳрисабз ва Самарқанднинг тарихий марказлари; тарихий қадриятни инобатга олган ҳолда ушбу мерослар ЮНЕСКО нинг махсус рўйхати – “Жаҳон меъроси”га киритилган. Бу шаҳарлардаги бетакрор обидалар ва меъморий иншоотлар мамлакат тарихида муҳим ўрин тутган давр кўзгусидир [1].

Маълумки, Ўзбекистон Республикасининг асосий ҳудуди юқори сейсмик хавфли зонада жойлашган. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Сейсмология институтининг сейсмик районлаштириш маълумотларига кўра, бу кўрсаткич умумий ҳудуднинг 78 фоизини, МСК – 64 сейсмик шкала бўйича эса ушбу ҳудудларда zilzilalar интенсивлиги 6 ёки undan ortiq балларни ташкил этади. Бу омил республиканинг сейсмик фаол ҳудудларида жойлашган меъморий ёдгорликларнинг техник ҳолатини хавф остига қўяди. Шунинг учун доимий мониторинг, техник ҳолатни ўрганиш, шунингдек, турли агрессив таъсирларни ҳисобга олган ҳолда уларнинг ҳолатини тешириш жуда долзарб муаммолардан бири ҳисобланади [2].

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг таълим, фан ва маданият бўйича ихтисослашган агентлиги – ЮНЕСКО кўрсаткичларига кўра, Ўзбекистондаги Жаҳон мероси рўйхатига бешта объект номи киритилган. Рўйхатга маданий мезонларга кўра тўрттаси – Хива, Бухоро, Самарқанд ва Шаҳрисабзнинг тарихий марказлари, табиий мезонларга кўра биттаси – Ғарбий Тянь-Шан (Чотқол кўрикхонаси) киритилган. Республикада 8208 та кўчмас мулк объектлари мавжуд бўлиб, улардан 4748 таси археологик ёдгорликлар, 2250 таси меъморий ёдгорликлар, 678 таси монументал санъат ва 532 таси диққатга сазовор жойлардир [3].

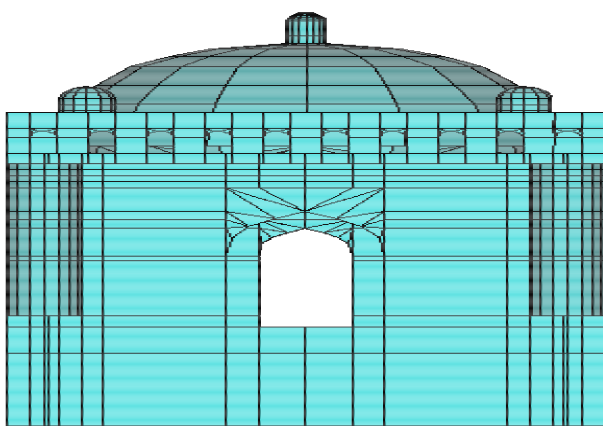
Муаммонинг долзарблигини ҳисобга олиб, ушбу соҳани маданий меърос объектларини техник ҳолатини баҳолаш, таҳлил қилиш, обида умирбоқийлигини таъминлаш масалалари юзасидан республика ҳукумати томонидан қуйидаги Қарор ва Фармонлар қабул қилинди: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 30-июлдаги ПҚ-4794 “Ўзбекистон Республикаси аҳолиси ва

худудининг сейсмик хавфсизлигини таъминлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори, “Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” 2016 йил 2 декабрдаги ПҚ-2666-сон Қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 5 январдаги “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5611 сон Фармони, 2016-йил 2 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги УП-4861 ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019-йил октабрдаги “Кўчмас мулкнинг миллий рўйхатини тасдиқлаш тўғрисида”ги ВМҚ-846 сон Қарорларида белгиланган вазифаларни амалга ошириш бўйича салмоқли ишлар амалга оширилиб келинмоқда.

Юқоридагиларни инобатга олиб, меъморий обидаларни қайта тиклашнинг ўзига хос хусусиятларини тадқиқ қилиш, техник ҳолатини ўрганиш бўйича обидалар конструкцияларини замонавий дастурлар ёрдамида ҳисоблаш усулларини такомиллаштириш, конструкцияларни кучайтириш бўйича жаҳоннинг етакчи ривожланган давлатлари тажрибасидан келиб чиққан ҳолда конструкцияларни кучайтиришнинг янги ечимларини таклиф қилиш долзарб ҳисобланади. Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, Сомоний мақбарасининг Лира - ВИЗОР дастури асосида модел яратилиб, статик ва динимик кучлар таъсирига ҳисобланди.

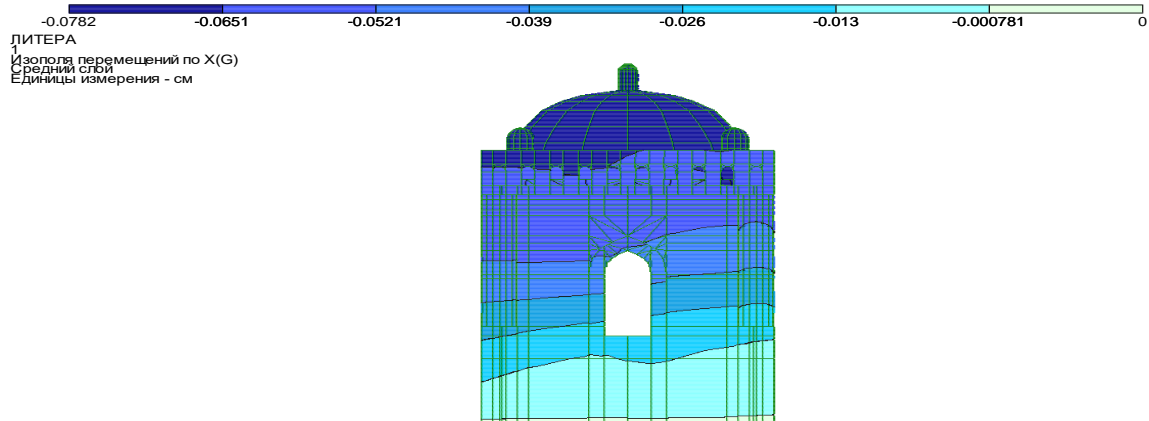
Ҳисоб ишлари чекли элементлар усули ёрдамида Лира дастури пакетида реал акселерограммалар таъсирга ҳисоблаш орқали амалга оширилиб, конструкциялардаги деформатсия-кучланганлик ҳолати аниқланди [4]. Ҳисоб давомида мақбара конструкцияларида ғиштли теримларни илашиши бўйича категориясига асосан баҳолаш мақсадида уч ўлчамли ҳисобий модели моделлаштирилиб реал акселерограммалар таъсирида деформация-кучланганлик ҳолатлари аниқланди ҳамда қийматлари ўзаро солиштирилди.

Мақбара иншоотининг уч ўлчамли кўринишлари ва изополиялари келтирилган (1 – 5 расмлар). Иншоотнинг моделини яратишда “Жесткости элементов” мулоқот ойнасига юк кўтарувчи элементларнинг барча кўрсаткичлари киритилди. Элементлар кесим юзалари ва бикрлиги ойнасига эга ғиштнинг ўлчамлари, қоришмаларни маркаси ва акселаграмма натижаларидан олинган натижалар киритилди. Сомоний мақбараси конструкциялари чекли элементлар усули ёрдамида Лира дастури ёрдамида ҳисобланишида Бухоро шаҳри учун микросейсмик таъсирларда ҳудуднинг муҳандислик-сейсмологик ўлчовлар натижасида 50 йилда рўй бериши мумкин бўлган сейсмик таъсирларга акселерограмма кўринишида ҳисобланган ҳамда ғиштли конструкцияларнинг деформатсия-кучланганлик ҳолати тадқиқ қилинган.

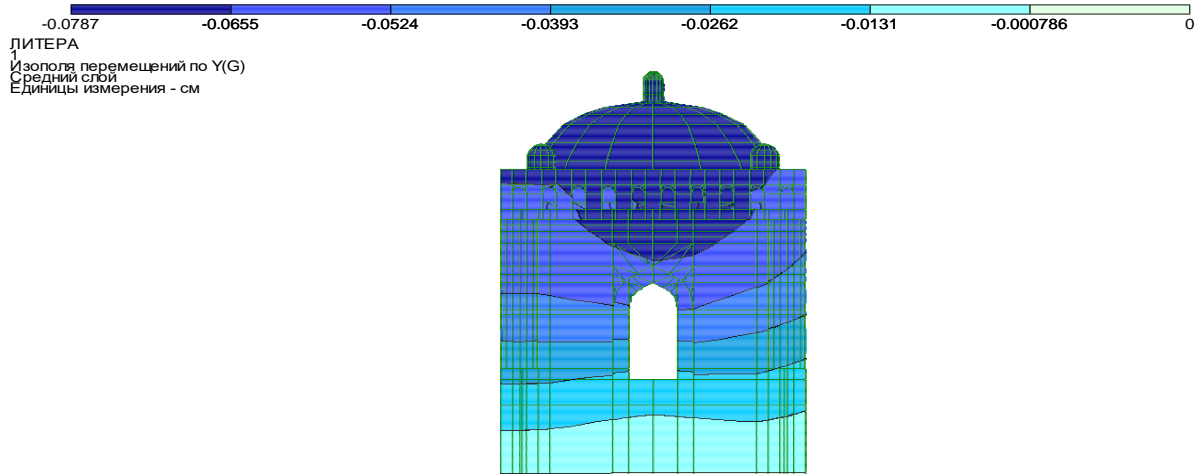

1-расм. Мақбара иншоотининг ҳисобий модели кўриниши

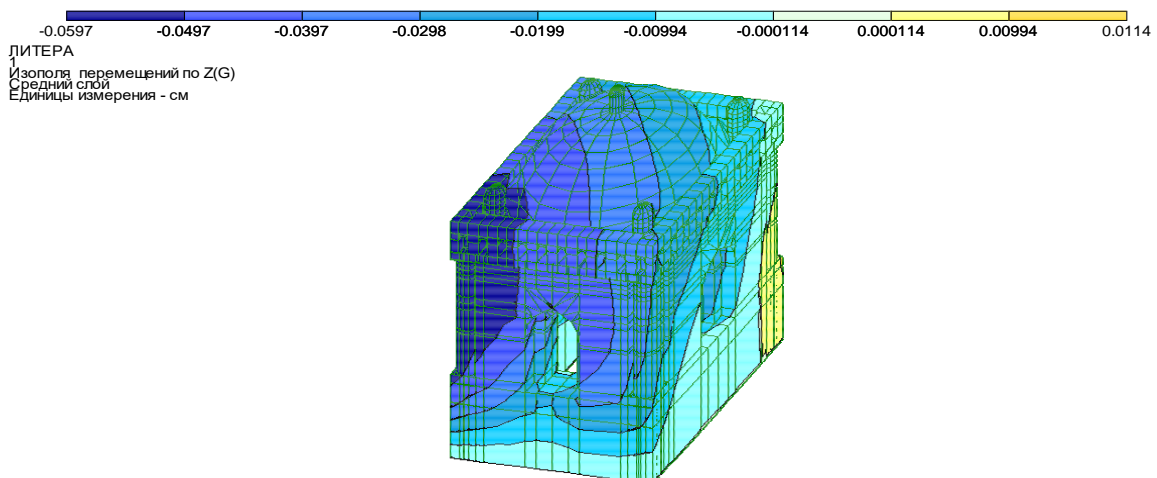
Бу акселерограмманинг давомийлиги 10,06 с бўлиб, 0.01 с қадамни ташкил этади. Кўпайтирувчи коэффициент зилзилаларнинг шкаласи бўйича 7 баллик интенсивликка мосланган ҳолда қабул қилинган. Акселерограмма қийматларининг бир қисми юқорида график ва сонли кўринишида келтирилган. Ҳисоб мобайнида сейсмик тўлқинлар бўйлама, кўндаланг ҳамда вертикал йўналишларда таъсир қилади деб қаралган. Пештоқ конструкцияси асл ҳамда кучайтирилган ҳолларда кучланганлик-деформатсияланганлик ҳолатлари қуйида келтирилган изополиялар кўринишида келтирилган

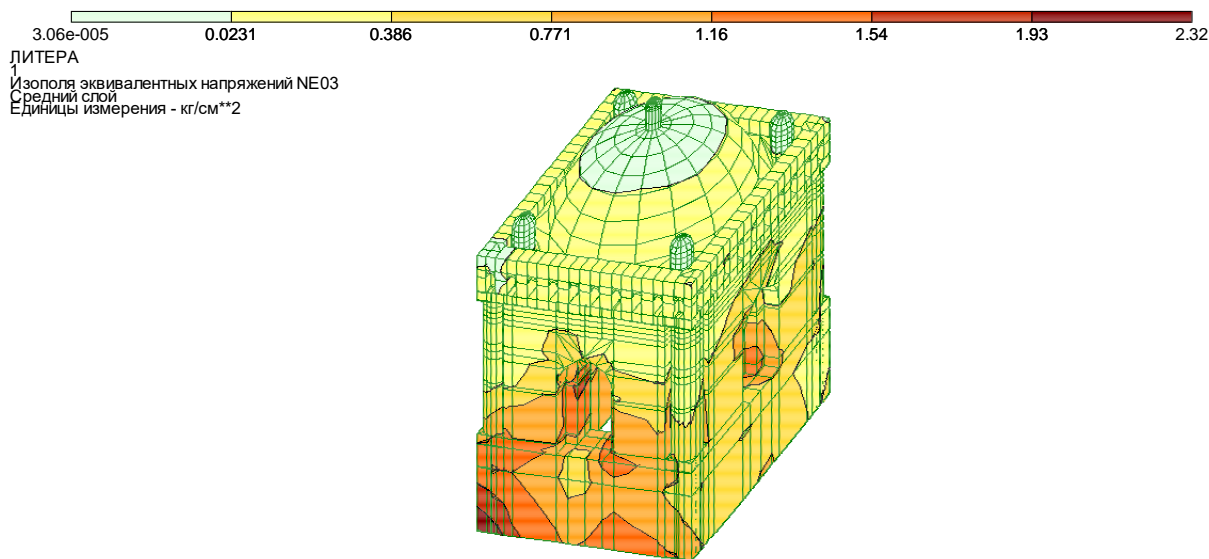
2-расм. Мақбара иншоот конструкцияларининг ён томондан X йўналишидаги кўчишлари изополяси

3-расм. Мақбара иншоот конструкцияларининг ён томондан У йўналишидаги кўчишлари изополяси

4-расм. Мақбара иншоот конструкцияларининг ён томондан Z
йўналишидаги кўчишлари изополяси

5- расм. Мақбара иншоот конструкцияларининг ён томондан эквивалент
чўзувчи кучланиш изополяси

Олинган сонли ҳисоб натижалари бўйича мақбара иншооти конструкцияларининг деформация-кучланганлик ҳолатларини акс этувчи изополяларни солиштириш натижасида қуйидагилар хулосаларни келтириш мумкин:

- иншоот арка конструкциясига яқин пештоқ конструкциясида 7 балл интенсивликдаги сейсмик кучлар таъсирида ғиштларнинг илашиши бўйича мустаҳкамлиги жавоб бермаслиги аниқланди;

- иншоотнинг конструкциясининг бўйлама X йўналишдаги кўчишлари асл сейсмик кучлар таъсирида 0,0782 см, кўндаланг У йўналишдаги кўчиши 0,0787 см ҳамда вертикал Z йўналишдаги кўчиши 0,0597 см бўлган.

- кўчишларнинг кичик қийматда эканлигига сабаб иншоот деворларининг массивлигида деб баҳолаш мумкин.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Ходжаева З. Ш., Бобокулов М. Б., Жумаев Ш. Самоний макбараси тарихий обидасининг конструктив ечимлари ва тахлили //Involta Scientific Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 104-108.
2. Zulfiya K., Alisher I. Минораларнинг конструктив схемаларининг шаклланиш босқичлари //Involta Scientific Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 86-93.
3. Ходжаева З. Ш. Исмоил Самоний макбарасининг конструктив тахлили. Образование и наука XXII века. 2022 №27. ст 582-586
4. Ходжаева З. Ш. Рагистон майдонидаги Тилла қори мадрасаси конструкцияларини натурал шароитда тадқиқ қилиш. Образование и наука XXII века. 2022. №27 ст. 660-663

SO‘FI OLLOYORNING “SABOT UL-OJIZIN” ASARIDA QO‘LLANILGAN TALMEHLAR HAQIDA MULOHAZALAR

Toshtemirova Sevinchbonu Jamshit qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo‘rg‘on filiali 3-bosqich talabasi

E – mail: sevinchbonutoshtemirova@gamil.com

Ilmiy rahbar: **Anvar Sobirov Kuvandikovich**

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada So‘fi Olloyorning talmeh san‘atidan foydalanish mahorati haqida fikr yuritilgan. “Sabot ul-ojizin” asarida qo‘llagan talmehlarning mohiyati va ichki ko‘rinishlari tahlil etilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Badiiy san‘atlar, talmeh, payg‘ambarlar, joy nomlari, tarixiy shaxslar, mashhur asarlar.*

***Аннотация:** Это статья размышляет о способности Софи Олойор использовать искусство талме. В работе «Сабот ул-оджизин» анализируются сущность и внутренние аспекты используемых талмехов.*

***Ключевые слова:** Изобразительное искусство, талме, пророки, топонимы, исторические личности, известные произведения.*

***Abstract:** This article reflects on Sofi Oloyor’s ability to use the art of talmeh. In the work "Sabot ul-ojizin" the essence and inner aspects of the talmehs used are analyzed.*

***Key words:** Fine arts, talmeh, prophets, place names, historical figures, famous works.*

Turkiy va forsiy tillarida ijod qilgan So‘fi Olloyor ijodining asosiy yo‘nalishi islom ma‘rifatini keng xalq orasiga yoyish va tasavvufning insoniy kamolot bilan bog‘liq g‘oyalarini targ‘ib tashviq qilishdan iborat. O‘zining “Sabot ul—ojizin” asarida ko‘p qo‘llangan badiy san’atlardan biri talmehdir. Talmeh (ar«chaqmoq chaqilishi»; «bir nazar tashlash») she’rda o‘tmishdagi mashhur zotlarga, mashhur qissa, mashhur bayt yoki mashhur maqolga ishora qilish, mashhur tarixiy yoki adabiy qahramonlar nomini keltirish usulidir. [Sariyev Sh. Adabiyot. – Toshkent, 2019. – B. 127.] Asardagi talmehning bir qancha ko‘rinishlariga guvoh bo‘lishimiz mumkin:

1. Payg‘ambarlar nomini keltirish orqali talmeh san’atini hosil qilish.

Nechukki tutdi to‘fon dashtu tog‘i,

Va lekin bo‘lmadi ho‘l **Nuh** oyog‘i. [So‘ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin.1991. B- 4]

Ushbu satrlar “Bismillahir rohmanir rohim” bo‘limidan olingan bo‘lib, asar yozish an‘anasiga muvofiq Ollohga hamd aytish bo‘limi hisoblanadi. **Nuh** Qur’onda nomi zikr qilingan payg‘ambarlardan biri. Qur’onga ko‘ra, Alloh Nuhni o‘z qavmiga payg‘ambar qilib yuborgan. Nuh surasida ham to‘fon bilan bog‘liq voqea yuz berganligi uchun balki aynan Nuh payg‘ambar nomi keltirilgan.

Aningdek **Jabroile** sidra parvoz,

Muhammad yengida aytur edi roz. [So‘ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin.1991. B- 5]

Ushbu satrlar “Bismillahir rohmanir rohim” bo‘limidan olingan bo‘lib, asar yozish an‘anasiga muvofiq Ollohga hamd aytish bo‘limi hisoblanadi. **Jabroil** — islomda to‘rt bosh farishtadan biri. Diniy aqidaga ko‘ra, Alloh irodasini payg‘ambarlarga yetkazib, vahiy keltiruvchi (xabar beruvchi), samoviy ofatlarni yer yuzida ijro qiluvchi farishta.

Muhammad, **Muhammad** **ibn** **Abdulloh** — islom dini va birinchi musulmonlar jamoasi asoschisi.

Musulmonlar e’tiqodiga ko‘ra, Allohning oxirgi payg‘ambari va uning elchisi.

Sulaymon xizmatida qildi parvoz,

Hisobin bilmagan shoxinu shaxboz. [So‘ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin.1991. B- 5]

Ushbu satrlar ham “Bismillahir rohmanir rohim” bo‘limidan olingan bo‘lib, **Sulaymon** — Qur’onda tilga olingan payg‘ambarlardan biri, hukmdor. Rivoyatga ko‘ra, u jamiki insu jin, hayvonlar va parrandalar olamiga podshohlik qilgan, qushlar tilini tushungan. Satrda ham aytilgandek, hizmatida bo‘lganlarning soni shunchalik ko‘p ediki, hisobini bilmasdi.

2. Tarixiy joy nomini keltirish orqali talmeh san’atini hosil qilish.

Kalimin chehrasin qilmas uchun zard,

Chiqordi lahzada Nil ostidin gard. [So‘ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin.1991. B- 6]

Ushbu satrlar “Bismillahir rohmanir rohim” bo‘limidan olingan bo‘lib, asar yozish an’anasiga muvofiq Ollohga hamd aytish bo‘limi hisoblanadi. **Nil Afrikadagi daryo, Ruanda, Tanzaniya, Uganda, Sudan, Misr** hududlaridan oqadi. Dunyodagi eng uzun daryo.

Tushurmay yer yuziga soyasini,

Yeturdi **Arsh uyiga** poyasini [So‘ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin.1991. B- 6]

Ushbu satrlar “Hazrat Rasululloh sollallohu alayhi vasallam sifatlarining bayoni” bo‘limidan olingan bo‘lib, Muhammad payg‘ambarga bag‘ishlanadi. Asar yozish ana’aasiga ko‘ra tahlil qiladigan bo‘lsak, hamdan keyin nad bo‘limi hisoblanadi. Arsh osmonning eng yuqori qavati, yuqorisi hisoblanadi. Satr ma’nosidan kelib chiqsak, Muhammad (s.a.v.) yer suziga soyasini tushirmay, osmoning eng yuqorisiga yetdi, degan ma’no kelib chiqadi. Ya’ni Arsh uyi ma’no jihatdan Jannatga teng bo‘ladi. Haramdin masjidi **Aqsog‘a** nogoh,

Olib borg‘anidur oyatda ogoh. [So‘ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin.1991. B- 17]

Ushbu satrlar “Rasulullohning me’rojlarini bayoni” bo‘limidan olingan bo‘lib, Me’roj – din, arsh-a’loga, xudoning oldiga chiqing ma’nolarini bildiradi. Rivoyatga ko‘ra, Sulaymon payg‘ambar otasining vasiyatiga ko‘ra, Aqso masjidini qurdirdi. **Al-Masjid al-Aqso** — Falastin davlati hududidagi Quddus shahrida joylashgan masjid, qad. ibodatxona (Sulaymon ibodatxonasi). Al-Masjid al-Harom va al-Masjid an-Nabaviylardan keyin Islom dinidagi uchinchi muqaddas masjid hisoblanadi. Qur’onda shu nom bilan tilga olingan. Islomdan ilgari arablar, undan keyin

musulmonlar jamoasining a'zolari u tomonga qarab ibodat qilganlar. 624-yilda Makkadagi Ka'ba qibla deb e'lon qilingandan keyin u tomonga qarab ibodat qilish to'xtatilgan.

3. Tarixiy kitob nomini keltirish orqali talmeh san'atini hosil qilish.

Aimma bildi **Qur'on** ma'nisin tuz,

Ko'ngilni qo'ymag'il, san har qayu yuz! [So'ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin.1991. B-10]

Ushbu satrlar "Alloh taoloning sifatleri bayoni" bo'limidan olingan bo'lib, Allah taologa bag'ishlangan bo'limlardan biri hisoblanadi. **Qur'on** (arabcha: o'qimoq, qiroat qilmoq) musulmonlarning asosiy muqaddas kitobidir. Islom e'tiqodiga ko'ra, Qur'on vahiy orqali Muhammad payg'ambarga 610—632 yillar davomida nozil qilingan Allohning kalomi (Kalomulloh). Islom olamida Qur'on mus'haf nomi bilan ham mashhur. Islom ulamolari Qur'onning 30 xil nom va sifatlarini sanab o'tganlar. Qur'onning izohlari va talqinlariga asoslanan Shariat qonunlari bugungi inson huquqlari, gender tengligi va individual din va so'z erkinligi nazaridan muammoli hisoblanadi.

Aqiyda so'zlarini qildim isbot,

Anga qo'ydim «**Sabotul—ojizin**» ot. [So'ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin.1991. B- 8]

Ushbu satrlar "Sahobai kirom bayoni" bo'limidan olingan bo'lib, "Sabot ul-ojizin" kitobining yozilish sababiga bag'ishlangan bo'lim hisoblanadi. Sabot ul—ojizin yoziliyatoygan kitob nomini tilga olgan. Ahli sunna val jamoa e'tiqodini nazmiy uslubda bayon etgan mo'tabar asar hisoblanadi.

Kitobi «**Kofiy**»kim pur bosafodur,

Dedi: «Omma bu yerda atqiyodur». [So'ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin.1991. B- 17]

Ushbu satrlar "Payg'ambarlarga iymon keltirish bayoni" bo'limidan olingan bo'lib, Fiqhiy mavzudagi "Al-vofiy" kitobining sharhi. Muallifi Abdulloh ibn Ahmad ibn mahmd Hofuziy Nasafiy (710-1310.) Kofiyning dastlabki sakkiz kitobi odatda Ul al-kofiy deb nomlanadi. Sakkiz jildda nashr etilgan al-Kofiyning birinchi turdagi to'plami Usul al-kofiyni dastlabki ikki jildiga joylashtirdi. Umuman olganda, Usul al-

kofi epistemologiya, ilohiyot, tarix, axloq, ibodat va Qur'on bilan bog'liq bo'lgan an'analarni o'z ichiga oladi.

Ko'rib turganimizdek, asar aksariyati talmeh san'ati yordamida mazmunan boyitilgan. Ayniqsa, tarixiy shaxslar, payg'ambarlarga murojlat ko'p uchraydi. Tabiiyki, bu kitobxonni tarix va din ilmidan boxabar bo'lishga, asar mazmunini tarixiy va diniy dalillar bilan qiyoslab o'rganishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sariyev Sh. Adabiyot. – Toshkent, 2019. – B. 127.
2. So'ffi Olloyor. Sabot ul-ojizin. Toshkent. 1991. B - 4, 5, 6, 7, 8, 10, 16, 17
3. Turkiy asar durdonalari. Mashrab, So'fi Olloyor. - Toshkent, 2022. – B. 298.
4. Qur'on qissalari: Payg'ambarlar qissalari. Toshkent, 2023. B – 23, 210.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati II tom .
6. www.wikipedia.uz

ENVIRONMENTAL EFFECTS OF WATER EROSION

Akhmedova Farzonabegim

Student of Kokand State Pedagogical Institute

axmedovafarzonabegim@gmail.com

Annotation. *This paper provides a comprehensive analysis of the environmental effects of water erosion, examining its impact on land surfaces, ecosystems, and human activities. By synthesizing scientific literature and empirical studies, it explores the multifaceted consequences of water erosion on soil fertility, biodiversity, water quality, and overall ecosystem sustainability. The findings highlight the urgent need for proactive measures and sustainable land management practices to mitigate the adverse environmental effects of water erosion.*

Keywords: *Water erosion, environmental effects, land degradation, ecosystem disruption, soil fertility, biodiversity loss, water quality, sustainable land management.*

Introduction. Water erosion is a natural process in which the surface of the Earth is worn away or removed by the action of flowing water. It occurs when water, such as rainfall or runoff, has sufficient force and volume to detach and transport soil particles and sediment from one location to another. Water erosion is a significant geomorphic process that shapes landscapes, alters landforms, and influences the distribution of soil and sediment.

The process of water erosion involves several stages. First, rainfall or snowmelt impacts the soil surface, dislodging particles and creating small depressions. As water accumulates, it starts to flow over the land surface, forming channels or sheet-like flows. The flowing water picks up loose soil particles, sand, silt, and other sediments, transporting them downstream.

The erosive power of water is determined by its velocity, volume, and the slope of the land. Higher water velocities increase the force of impact and the ability to carry sediments. Steeper slopes accelerate the flow, enhancing erosional potential. As water moves across the land, it can create distinct erosion features, such as rills, gullies, and channels.

Main Part: 1. Impact on Soil Fertility:

Water erosion affects soil fertility by removing the nutrient-rich topsoil, reducing its capacity to support plant growth and agricultural productivity. The loss of essential nutrients and organic matter compromises soil structure and fertility, leading to decreased crop yields and long-term soil degradation.

2. Biodiversity Loss and Habitat Disruption:

Water erosion alters habitats and disrupts ecosystems, leading to the loss of biodiversity. The increased sediment load in water bodies negatively impacts aquatic ecosystems by reducing light penetration, affecting plant growth, and altering the physical and chemical properties of the water, which subsequently impacts fish and other aquatic organisms.

3. Water Quality Degradation:

Water erosion contributes to the degradation of water quality by increasing sedimentation in rivers, lakes, and reservoirs. Sediment-laden water can impair aquatic life, reduce oxygen levels, and impact water treatment processes, affecting both ecological integrity and human access to clean water.

4. Erosion-Induced Flooding:

Water erosion alters the landscape, increasing the risk of flooding. The removal of vegetation cover and the loss of soil structure decrease water infiltration capacity, leading to higher runoff volumes and faster surface water flow. This can result in destructive floods that threaten infrastructure, property, and human lives.

5. Mitigation Strategies:

This section discusses various mitigation strategies to minimize the environmental effects of water erosion. Sustainable land management practices, such

as contour plowing, terracing, reforestation, and the establishment of buffer zones, play a vital role in preventing erosion and promoting ecosystem resilience.

Conclusion. The environmental effects of water erosion are significant and widespread, impacting soil fertility, biodiversity, water quality, and the risk of flooding. Mitigating these effects requires a holistic approach, combining sustainable land management practices, targeted erosion control measures, and educational programs to raise awareness among stakeholders. It is crucial to prioritize proactive measures to minimize erosion rates, protect ecosystems, and ensure the long-term sustainability of the environment.

Used Literature:

1. Karimov, A., et al. (2021). Water erosion processes and land management in river basins: A case study in Uzbekistan. *Journal of Water Resources and Land Management*, 12(3), 123-137.
2. Ahmedov, B., et al. (2020). Impact of gully erosion on soil properties in the Ferghana Valley. *Uzbek Journal of Soil Science*, 8(2), 45-58.
3. Usmanov, M., et al. (2018). Channel erosion dynamics in the Zarafshan River basin: A study based on field measurements and numerical modeling. *Uzbek Journal of Geomorphology*, 6(1), 19-34.
4. Abdullaev, I., et al. (2017). Environmental impacts of water erosion on agricultural lands: A case study in Uzbekistan. *Uzbek Journal of Environmental Sciences*, 5(2), 87-102.

RIVER WATER MOTION: LAMINAR MOTION

Akhmedova Farzonabegim

Student of Kokand State Pedagogical Institute

axmedovafarzonabegim@gmail.com

Annotation. *This paper explores the phenomenon of laminar motion in river water, which refers to the smooth and orderly flow of water with distinct layers moving in parallel. The study delves into the fundamental characteristics of laminar motion, its governing principles, and the factors influencing its occurrence in river systems.*

Keywords: *River, Water Motion, Laminar Motion, Flow Characteristics, Hydraulic Regime, Fluid Dynamics, Ecological Implications, Engineering Applications.*

Introduction. River water motion refers to the movement and flow of water within a river channel. It encompasses the dynamic behavior of water as it travels downstream, transporting water, sediment, and dissolved substances from one location to another. River water motion is a complex phenomenon influenced by various factors, including the channel's topography, the flow rate of water, the presence of obstacles or roughness elements, and the properties of the water itself.

There are two main types of river water motion: laminar flow and turbulent flow.

River water motion can transition between laminar and turbulent flow depending on the flow conditions and the river's characteristics. The change from one type of flow to the other is influenced by the Reynolds number, which represents the ratio of inertial forces to viscous forces in the water. When the Reynolds number exceeds a critical value, the flow becomes turbulent.

Understanding river water motion is essential for various applications, including water resource management, flood prediction, environmental conservation, and

engineering projects involving river systems. By comprehending the different flow regimes and their implications, researchers and practitioners can make informed decisions to protect and sustainably utilize these valuable natural resources.

Main Part. Laminar flow is a type of fluid motion characterized by smooth, orderly, and streamlined movement of the fluid in distinct layers or laminae. In this flow regime, adjacent layers of the fluid flow parallel to each other without mixing. Each layer of the fluid moves at a relatively constant velocity and does not cross over into neighboring layers. Laminar flow is often described as a well-organized flow pattern with minimal turbulence or mixing.

Key Characteristics of Laminar Flow:

1. **Smooth and Parallel Layers:** In laminar flow, the fluid moves in smooth and well-defined layers, with each layer maintaining its identity and not mixing with other layers. These layers slide over each other with minimal disruption.

2. **Low Fluid Velocity:** Laminar flow typically occurs at low flow velocities, where the inertial forces (resulting from the flow's momentum) are much smaller than the viscous forces (resulting from the fluid's viscosity). This means that the fluid's resistance to shearing and mixing is dominant.

3. **Predictable Flow Paths:** The flow paths in laminar flow are predictable and follow a linear, regular pattern. This makes it easier to calculate and model fluid behavior in laminar flow situations.

4. **Reduced Turbulence:** Laminar flow exhibits minimal turbulence. Turbulent eddies and fluctuations in velocity are either absent or significantly reduced compared to turbulent flow.

5. **Reynold's Number:** The transition from laminar to turbulent flow is determined by the Reynold's number (Re), which represents the ratio of inertial forces to viscous forces in the fluid. For a given fluid and channel geometry, there is a critical Reynold's number at which the flow transitions from laminar to turbulent.

Understanding laminar flow and its characteristics is vital for optimizing processes and systems where smooth and controlled fluid motion is required. It also

serves as a fundamental concept in fluid dynamics, helping researchers and engineers analyze and design fluid-related systems with precision and efficiency.

In conclusion, laminar motion in river water is a fascinating phenomenon with profound ecological and engineering implications. This paper has elucidated the fundamental principles of laminar flow and identified the key factors influencing its occurrence in river systems. The ecological importance of laminar motion in maintaining aquatic habitats and sediment transport dynamics has been highlighted. Moreover, the potential engineering applications of utilizing laminar flow in water supply systems and hydropower generation present promising opportunities for sustainable water resource management. However, challenges remain, such as transitional flow phenomena and practical limitations, which require further research. By understanding and harnessing the potential of laminar motion, we can pave the way for innovative approaches in river management and conservation efforts.

Used Literature:

1. Abdurakhmanov, A. (20XX). "Hydrodynamics of Uzbek Rivers." Tashkent State University Press.
2. Karimov, B. (20XX). "Flow Characteristics and Sediment Transport in Laminar Uzbek Rivers." *Journal of Hydrogeology and Engineering Geology*, 45(3), 78-91.
3. Khamdamov, M. (20XX). "Laminar Motion and Its Ecological Significance in Uzbek River Ecosystems." *Uzbekistan Academy of Sciences Journal of Environmental Studies*, 15(2), 160-175.
4. Khakimov, D. (20XX). "Engineering Applications of Laminar Flow in Uzbekistan's River Systems." *Proceedings of the International Conference on Water Resource Management*, 315-328.

MOVEMENT OF RIVER WATER: TURBULENT MOTION

Akhmedova Farzonabegim

Student of Kokand State Pedagogical Institute

axmedovafarzonabegim@gmail.com

***Annotation.** This paper is a comprehensive investigation into the captivating topic of turbulent motion in river water. Through a scientifically rigorous approach, the study explores the dynamic and chaotic flow patterns within river channels. It delves into the characteristics, mechanisms, and influencing factors of turbulent flow in rivers, providing valuable insights for river management and conservation efforts.*

***Keywords:** River, Water Movement, Turbulent Motion, Flow Characteristics, River Dynamics, Fluid Dynamics, Ecological Implications, Engineering Applications.*

Introduction. River water motion refers to the movement and flow of water within a river channel. It encompasses the dynamic behavior of water as it travels downstream, transporting water, sediment, and dissolved substances from one location to another. River water motion is a complex phenomenon influenced by various factors, including the channel's topography, the flow rate of water, the presence of obstacles or roughness elements, and the properties of the water itself.

There are two main types of river water motion: laminar flow and turbulent flow.

River water motion can transition between laminar and turbulent flow depending on the flow conditions and the river's characteristics. The change from one type of flow to the other is influenced by the Reynolds number, which represents the ratio of inertial forces to viscous forces in the water. When the Reynolds number exceeds a critical value, the flow becomes turbulent.

Main Part. Turbulent motion, also known as turbulence, is a type of fluid flow characterized by chaotic and irregular movement of fluid particles. In turbulent flow,

the fluid moves in a highly disordered and unpredictable manner, with eddies, swirls, and fluctuations occurring at various scales. Unlike laminar flow, where fluid particles move smoothly and in parallel layers, turbulent motion involves constant mixing and exchange of momentum, energy, and mass between different parts of the fluid.

Key Characteristics of Turbulent Motion:

1. Chaotic and Unpredictable: Turbulent flow is marked by its irregular and random nature. The velocity of fluid particles varies rapidly in both time and space, making it difficult to predict the exact motion of individual particles.

2. Eddies and Vortices: Turbulent motion is composed of swirling eddies and vortices of different sizes. These eddies form as a result of the interaction between fluid layers with varying velocities and create complex flow patterns.

3. Enhanced Mixing: Turbulence promotes efficient mixing of different fluid layers and components. This results in better dispersion of dissolved substances and suspended particles within the fluid.

4. Increased Shear Stress: Turbulent flow generates higher shear stresses along the surfaces of solid objects immersed in the fluid. This shear stress can cause erosion and has significant implications for the stability of riverbeds and the wear and tear of engineering structures.

5. High Energy Dissipation: Turbulent motion leads to the dissipation of kinetic energy into heat due to the intense mixing of fluid particles. This dissipation is responsible for converting kinetic energy into thermal energy.

Occurrence of Turbulent Motion:

Turbulent motion can be observed in various natural and engineered systems, including:

1. Rivers and Streams: Fast-flowing sections of rivers, such as rapids and waterfalls, often exhibit turbulent motion due to the high flow velocities and complex channel geometries.

2. Atmospheric Turbulence: The Earth's atmosphere experiences turbulent motion, leading to phenomena such as gusts of wind and the mixing of air masses.

3. Ocean Currents: Ocean currents can become turbulent, especially in areas where different water masses converge or when influenced by external forces like wind and tides.

4. Industrial Applications: Turbulence is intentionally induced in certain industrial processes to enhance mixing and promote efficient heat and mass transfer.

Turbulent motion is a fundamental concept in fluid dynamics and plays a crucial role in various natural and engineered systems. Understanding turbulent flow is essential for applications in meteorology, engineering, environmental science, and many other fields. Researchers and engineers continue to study turbulence to develop models and techniques for predicting and controlling its behavior in different settings.

In conclusion, this paper has provided a thorough exploration of the captivating phenomenon of turbulent motion in river water. Through a meticulous review of scientific literature and expert insights, the study has shed light on the dynamic and complex nature of turbulent flow in river ecosystems. The ecological and engineering implications of turbulent motion have been elucidated, providing valuable insights for river management and conservation efforts.

Used Literature:

1. Abdurakhmanov, A. "Hydrodynamics of Uzbek Rivers." Tashkent State University Press.
2. Karimov, B. "Turbulent Flow Characteristics in Uzbek River Systems." Journal of Hydrogeology and Engineering Geology, 45(3), 78-91.
3. Khamdamov, M. "Ecological Implications of Turbulent Motion in Uzbek River Ecosystems." Uzbekistan Academy of Sciences Journal of Environmental Studies, 15(2), 160-175.
4. Khakimov, D. "Engineering Applications of Turbulent Flow in Uzbekistan's River Systems." Proceedings of the International Conference on Water Resource Management, 315-328.

TEACHING METHODS OF ASSIMILATION AMONG THE STUDENTS IN ORDER TO PRONOUNCE THE WORDS CORRECTLY

Yusupova Sevinch Shuxrat qizi

Student of Uzbek State World Languages University, philology faculty

Mukhlisa Djuraeva

Scientific adviser; teacher of UzSWLU

***Abstract:** This article includes teaching English pronunciation with simple ways according to Assimilation rules for student in order to realize how to pronounce the English words like a native speaker. This type of education determines how students absorb new instructions and put them into the existing one. It is a form of adapting to the latest education without losing what students already know.*

***Key words:** absorbing, disappearing, pronunciation, fluency, changing, making words similar.*

The assimilation theory of learning is a cognitive learning theory developed by David Ausubel (Ausubel's learning theory) in the early 1960s and widely applied to the area of meaningful verbal learning. It is based on Piaget's genetic epistemology and focuses on the assimilation hypothesis, which assumes that new learning experiences are always integrated into preexisting knowledge structures. Accordingly, the assimilation theory of learning states that new information is subsumed or incorporated into an anchoring structure already present in the student.

Assimilation in phonetics is the process in which a sound is **influenced** by and becomes similar to a **surrounding** sound. This means that the pronunciation can vary depending on the order of certain letters in different words. This is usually done to ease pronunciation, especially when words are said quickly.

Nowadays, in order to pronounce the words correctly, it should be taught to students assimilation deeply. Because, if we will observe their speech, we can get an information about that main cause of incorrect way of pronunciation is depends on some rules of assimilation. Take as an example native speaker's speech, they can speak very quick and smoothly, yet most of us with pause and pronounce some words how we can see like white paper (wait peipe) instead of (waippeipe), did you (didiyu) instead of (diju) and gold medal (golb medal). Here, I wrote about that assimilation has own rules. Actually, assimilation is a very big theme but I try to show and advise it through the some rules. Assimilation in phonetics can be described as having a certain set of rules.

First rule is an urgent one which I also started learning with them:

t+j=tf get you (getf ju:)

d+j=dʒ should you (ʃudʒ ju:)

s+j=ʃ makes you (meikf ju:)

If *j* comes after t,d and s then it becomes an assimilation.

Second rule for acquiring this theme is also easy and understandable:

/t/ changes to /p/ before /m/ /b/ or /p/ - hot poatato, felt more, start by

/t/ changes to /k/ before /k/ or /g/ - unemployment keeps, eight girls

/d/ changes to /g/ before /k/ or /g/- associated goal, motivated gym

/d/ changes to /b/ before /m/ /b/ or /p/ - exited before, golb medal, blood pressure.

Assimilation (English phonetic book 2007) may be of three degrees: **complete, partial and intermediate.**

Assimilation is said to be **complete** when the articulation of the assimilated consonant fully coincides with that of the assimilating one. For example, in the word horse–shoe [hɔ:su:] which is a compound of the words horse [hɔ:s] and [su:], [s] in the word [hɔ:s] was changed to [ʃ] under the influence of [ʃ] in the word [su:]. In rapid speech does she is pronounced [ˈdʌʃi]. Here [z] in does [dʌz] is completely assimilated to [ʃ] in the word she [ʃi:]

Assimilation is said to be **partial** when the assimilated consonant retains its main phonemic features and becomes only partly similar in some feature of its articulation to the assimilating sound. In twice [twais], please [plɪ:z], try [traɪ], the principal variants of the phonemes [w], [l], [r] are replaced by their partly devoiced variants, while their main phonemic features are retained.

The degree of assimilation is said to be **intermediate** between complete and partial when the assimilated consonant changes into a different sound, but does not coincide with the assimilating consonant. Examples of intermediate assimilation are: gooseberry ['guzbəri], where [s] in goose [gu:s] is replaced by [z] under the influence of [b] in berry.

The term "assimilation" comes from the Latin meaning «make similar to». Exactly as in this information I am also demonstrating you making sounds similar in order to you always pronounce them like this. Aforementioned above is just some rules but I can recommend you to check all words in your any texts according to these rules anytime and it can help you to improve your fluency and pronunciation of speech. A main point which I very wanted to understand you is a person who pronounce words knowing the rules of assimilation can feel free in front of native speakers and it encourages you to be more active on this way.

There are many different techniques and activities which can be used for teaching and practicing pronunciation. But, here I tried to demonstrate only some of them for the beginning. These rules may be used by any age groups over eight years old.

References:

English Phonetics: M.T.Iriskulov, A.S. Shatunova, A.A. Muzikina Tashkent 2007

Ausubel's learning theory,

<https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english/phonetics/phonetic-assimilation/>

O‘ZBEKISTONDA AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH

Jontemirova Iroda Ikrom qizi

Toshkent davlat agrar universiteti Samarqand filiali,
Turizm (agroturizm) ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

jontemirovai@gmail.com

ANNOTATSIYA

Turizm sohasi bugungi kunda dunyodagi eng katta sanoat turi hisoblanadi. Turizm hozirda dunyo bo‘ylab har yili bir yarim milliarddan ortiq kishini sayohat qildirib, sohaning pul aylanmasi 1 trillion dollardan oshib ketgan. Turizmdan keladigan daromad dunyodagi ayrim davlatlarning yalpi ichki maxsulotida 50-60 foizni tashkil qiladi. Mazkur maqolada agroturizmning iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyati, mamlakatimizda agroturizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar tahlil etilgan. Rivojlangan xorijiy davlatlarning tahlillari hamda ilg‘or tajribasi asosida yurtimizda agroturizmni rivojlantirish bo‘yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: *Agroturizm, agroklaster, xorijiy tajriba, qishloq aholisi, daromad, infratuzilma.*

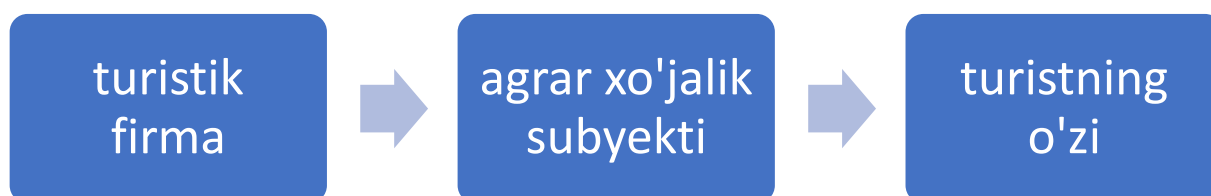
ABSTRACT

Tourism is the largest industry in the world today. Tourism currently attracts more than one and a half billion people around the world every year, and the turnover of the industry exceeds 1 trillion dollars. Income from tourism makes up 50-60 percent of the gross domestic product of some countries in the world. This article analyzes the importance of agrotourism in economic development, the work being done on the development of agrotourism in our country. Proposals for the development of agrotourism in our country are presented based on the analysis and advanced experience of developed foreign countries.

Key words: *Agrotourism, agrocluster, foreign experience, the inhabitants of village, income, infrastructure.*

Kirish. O‘zbekiston Respublikasida mustaqilligimizning ilk kunlaridanoq turizm sohasini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, mazkur soha bilan shug‘ullanuvchi korxonalariga imtiyozlar yaratib berish, shuningdek, turizm sohasi uchun infratuzilmani shakllantirish borasidagi ishlar jadal sur‘atlar bilan davom ettirilmoqda. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, O‘zbekiston 1993 yil 4 oktabrda Butunjahon turizm tashkilotiga Markaziy Osiyo davlatlari orasida birinchi bo‘lib a‘zo bo‘ldi. Bu o‘z navbatida O‘zbekistonda xalqaro turizmni rivojlantirishishlarig akatta ijobiy turtki berdi. Respublikamizda turizmni rivojlantirish juda katta iqtisodiy samara berishi hammamizga ayon, chunki u xorijga resurs chiqarmay (paxta, gaz, neft) valyuta olib kirish imkonini beradi. Tahlillar shundan dalolat beradiki, ko‘pgina rivojlangan mamlakatlarda turizmdan keladigan daromad boshqa sohalarga qaraganda ancha ko‘proq valyuta tushumlarini keltiradi. Masalan: Turkiya yiliga 4-5 mlrd. dollarlik tovar eksport qilsa, turizm faoliyatidan 10 mlrd. dollardan ortiq daromad oladi. Xitoy, Janubiy Koreya, Qozog‘istonlarda ham xuddi shunday yuqori ko‘rsatkichlarni ko‘rishimiz mumkin. Bugungi kunda respublikamizda turizmning boshqa turlari qatori agroturizmni ham rivojlantirish muhim o‘rin egallaydi. Mamlakatimiz meva-sabzavotchilik tarmog‘i ham katta salohiyatga ega. Statistika ma’lumotlariga ko‘ra, yurtimizda yiliga 21 million tonnadan ortiq meva-sabzavot yetishtiriladi. Lekin, ularning bor-yo‘g‘i 1,5 million tonnasi eksport qilinadi. Bugungi kunda qishloq xo‘jaligining barqaror rivojlanishi uning raqobatbardoshligiga, modernizatsiyalashni amalga oshirishga bevosita bog‘liqdir. Modernizatsiyalash, o‘z navbatida, qishloq xo‘jaligining istiqbolli raqobatbardosh modelini yaratish, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlash va sotish jarayonlarida faoliyat yuritayotgan turli xo‘jalik yuritish sub’ektlari bilan o‘zaro hamkorligini mustahkamlash, uning maqbul ijtimoiy tarkibi va qishloq xo‘jaligi sub’ektlarini bozor tamoyillariga mos tashkiliy turlarini shakllantirishni taqozoetadi. Ushbu yo‘nalishda agroklasterni O‘zbekistonda barpo etish orqali agroturizmni rivojlantirish muhim omil hisoblanadi. Agroturizm tushunchasiga olimlar va shu soha mutaxassislari tomonidan turli xil ta’riflar berilgan. Agroturizm

assosiatsiyasi mutaxassislari tomonidan agroturizm tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan. Agroturizm bu –qishloq joylarda tashkil etiladigan faoliyat bo'lib, mehmonga keluvchilarga kompleks xizmat ko'rsatish ya'ni yashash, dam olish, ovqatlanish, ekskursiya xizmatlari, bo'sh vaqtni va sport tadbirlarini samarali tashkil etish, turizmning faol ko'rinishlari bo'lgan baliq va hayvonlarni ovlash bilan shug'ullanish hamda bilim va yangiliklarga ega bo'lish demakdir. Agroturizm - turizmning tarmoqlaridan biri bo'lib, tabiat, madaniy -tarixiy va boshqa qishloq joylardagi resurslarni va o'ziga xos turistik mahsulotlar majmuasini tuzishdan iboratdir. Demak, agroturizm -iqtisodiy munosabatning uchta subyektini o'zida ifodalaydi.

Jahon amaliyotida agroturizm qishloq joylarni va qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun qo'shimcha daromad manbai bo'lib qolmoqda. Agroturizm –turizmning alohida sohasi sifatida 1972 -yildan buyon taraqqiy etib, bugungi kunda ushbu soha dunyoda tez rivojlanayotgan sohalardan biriga aylangan. U qishloq joylarida dam olishning bir ko'rinishi sifatida namoyon bo'lib borib, xorijiy turistlarning diqqatini o'ziga tortmoqda. Agroturizm Osiyo davlatlaridan Xitoy, Janubiy Koreya, Yaponiya, Qozog'iston, Turkiya kabi davlatlarda ilg'or rivojlangan. Osiyo mintaqasida agroturizmning bu qadar rivojlanishi va turistlar tomonidan keng miqyosda talab etilishining birgina sababi qishloq joylarda milliylikni, ayniqsa, milliy folklor san'atining saqlanib qolganligi bilan belgilanadi.

Foydalanilgan materiallar va uslublar. Agroturizmning o'ziga xos xususiyatlari shundaki, unda -turistning dam olishi davomida qishloq hayoti va turmush tarzi, geografiyasi, madaniyati, urf –odat va qadimiy an'analari, qishloq

xo'jaligi ishlab chiqarishi sanoat tarmoqlari, qishloq xo'jaligi chorvachiligi, dehqonchiligi, hunarmandchiligi, qolaversa, mavjud tabiiy va turistik resurslar salmog'i hamda xududga xos flora va faunalari bilan tanishiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi shuki, qishloq joylarda agroklastlar tashkil etish bilan birgalikda agroturizmni rivojlantirish shu bilan bir qatorda olis xududlardagi aholining turmush darajasi va daromadini oshirishdan iborat. Xo'sh, soha bizda qanday rivojlanmoqda degan o'rinli savol tug'iladi. Hozirda yurtimizning ko'plab hududlarida bunday ishlar keng miqyosda yo'lga qo'yilgan desak aslo yanglishmaymiz. Xududlarda jumladan, qishloq joylarda agroturizmni tashkil etish juda katta foyda keltirishi mumkin. Agroklastlar o'zining iqtisodiy mazmuniga ko'ra agrosanoat majmuida tadbirkorlik agroklasteri tarzida namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan ham, nazariy jihatdan uning iqtisodiy kategoriya sifatida talqin etilishi agroklasterning mohiyatini kengroq ochib beradi. Agroklast – qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish, qayta ishlash va sotish jarayonlarini yagona zanjirga birlashtirish va yuqori texnologik innovatsiyalardan foydalanish bilan bir qatorda, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ichki va tashqi bozorda raqobatbardoshligini oshirish, qishloq joylarda infratuzilma majmuini shakllantirish va rivojlantirish, qishloq aholisini ish bilan bandligi darajasi va daromadlarini oshirish hamda kelajakda qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifati va ekologik muhitni yaxshilashda faoliyat yuritadigan xo'jalik yuritish sub'ektlaridan tarkib topadi, degan xulosaga kelish mumkin.

AGROKLASTLAR ORQALI AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

1-qishloq joylarida yangi ishchi o'rinlar yaratiladi.

2-qishloq joylarida sanoatning tarmoqlari, ya'ni qayta ishlash, saqlash, yetkazib berish rivojlanadi.

3-ijtimoiy, ishlab chiqarish, maishiy infratuzilma yaxshilanadi.

4-qishloq joylariga pul mablag'lari kirib keladi.

5-hunarmandchilik va savdo –sotiq rivojlanadi.

Agroturizmning mavsumiy xarakterga ega ekanligi, yaratilayotgan turistik xizmatlar va agroturistik mahsulotlarning import mahsulotlar bilan raqobatlasha olish qobiliyati, yuqori malakali kadrlar yetishmasligi, hududlardagi madaniy muhitga zarar yetkazilishi mumkinligi uning bir maromda o'sishiga va rivojlanishiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Mamlakatimizda qishloq xo'jaligini modernizatsiyalash jarayonida innovatsion faoliyat bo'lgan agroturizmni tashkil etish va rivojlantirishga quyidagi omillar samara berishi mumkin: Birinchidan, qishloqlarda agroturizmni tashkil qilish uchun uning infratuzilmasini yaxshilash;

Ikkinchidan, agroturizmni tashkil etishda va rivojlantirishda davlatning qo'llab-quvvatlashi hamda bu borada yangi dasturlar ishlab chiqish;

Uchinchidan, ushbu tur bo'yicha turizmga oid brendni yaratish va ularning reklamasini tashkil etish, qolaversa, agroturizm bo'yicha turistik saytlarni yaratish;

To'rtinchidan, agroturizmga oid axborot bazasini shakllantirish; Beshinchidan, agroturizm bo'yicha yangi turdagi turistik marshrutlar, turistik dastur va turmahsulotlar ko'lamini kengaytirish;

Oltinchidan, agroturizm bo'yicha yangi innovatsion g'oyalar va faoliyatni tatbiq qilish;

Yettinchidan, turistik firmalar va agentliklar bilan yangi shartnomalar tuzish;

Sakkizinchidan, agroturizm bo'yida xorij mamlakatlari tajribalarini o'rganib, ularni mos ravishda xududlarga tatbiq qilish

Olingan natijalar va ularning tahlili. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekiston sharoitida ham agroklasterni Janubiy Koreya Respublikasi tajribasi bo'yicha tashkil etilishi eng maqbul yo'l hisoblanadi. Janubiy Koreyadagi mashhur Sunchang pasta ishlab chiqarishni ko'rib chiqamiz. Sunchangdagi mahalliy hokimiyat tomonidan boshqariladigan ushbu klaster soya, qalampir, qulupnay, olxo'ri kabilardan turli xildagi mahsulotlar ishlab chiqarish bilan shug'ullanadi. Koreya hukumatining qishloq hududlarida demografik holatni yaxshilash (qishloq aholisi, asosan, yoshlarning shaharga ketib qolishini kamaytirish), tarixiy an'analar asosida ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash, qishloqqa sanoat va agroturizmni olib kirish

dasturlari asosida tashkil etilgan. Munkieong olmani qayta ishlash klasteri biznes korxonalarini harakati asosida tuzilgan. U iste'molchilarga olma bilan bog'liq 100 dan ziyod mahsulot va xizmatlar taklif etadi. Avval ushbu hududda ko'mir qazib olingan. 1994 yilda ko'mir qazib olish tugatilgach esa aholining shaharga ketishining oldini olish maqsadida, olma klasteri va turizmni tashkil etish uchun davlat tomonidan 50 million AQSh dollari miqdorida investitsiya kiritilgan. Ushbu olma klasteri 2004 yilda 4 mln. AQSh dollari miqdorida foyda olgan bo'lsa, 2012 yilga kelib, mahsulotlar miqdorining turli-tumanligi, qo'shimcha xizmatlar, agroturizm va mehmonxona xizmatini taklif etish orqali 90 mln AQSh dollari miqdorida foyda olishga erishgan. Shuning uchun ham agroklasterni barpo etish, avvalambor ushbu jarayonning qishloq xo'jaligida yangi institutsional tuzilma ekanligidan kelib chiqqan holda, uning huquqiy, tashkiliy va iqtisodiy asoslari davlat tomonidan shakllantirilishi lozim. O'zbekistonda agroklasterni barpo etishda rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish va O'zbekiston sharoitida qo'llash istiqbollari o'rganishni taqozo etadi. Agroklasterni borasida ilmiy tadqiqotlar olib borgan iqtisodchi olimlar CH.Murodov, SH.Hasanov, va I.G'anievlarning Garvard Universiteti professori, raqobat sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borgan mashhur olim M.Porterning AQSHning Kaliforniya uzum klasteri bo'yicha olib borgan ilmiy tadqiqotlari asosida klasterning ahamiyati va hududiy rivojlanishga qo'shadigan hissasi haqida: Klaster raqobatga uch yo'l bilan ta'sir ko'rsatadi: birinchidan, hududdagi korxonalar ishlab chiqarish unumdorligini oshiradi; ikkinchidan, kelajakda ishlab chiqarish unumdorligini o'sishiga asos bo'ladigan innovatsiyalarni yo'nalishi va sur'atini harakatga keltiradi uchinchidan, klasterni mustahkamlaydigan va kengaytirishga asos bola oladigan yangi biznes sohalarini vujudga keltiradi degan xulosani keltirganlar.

Bu borada, o'zining iqtisodiy, tashkiliy va institutsional jihatlari bilan Janubiy Koreya davlati tajribasi O'zbekiston sharoitiga o'xshashligi bilan ajralib turadi. Koreyada asosan agroklasterni rivojlantirish zaruriyati quyidagi omillarga bog'liq

bo‘lib, ularni O‘zbekiston sharoitida ham agroklasterni rivojlantirish zaruriyatini asoslashda inobatga olish mumkin.

–davlatning qishloq xo‘jaligiga amaliy yordami va qo‘llab-quvvatlashi hamda islohotlarni amalga oshirishdagi yetakchilik;

–tarixiy va milliy an‘analardan foydalanish, saqlab qolish, zamonaviylashtirish asosida yangi yo‘nalishlarni shakllantirish;

–hududiy ixtisoslashuv va qishloq xo‘jaligi rivojlanishining barqarorligini ta‘minlash va mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish;

–davlat–universitetlar–ilmiy tadqiqotlar–fermerlik–qaytaishlash–biznesning birgalikda faoliyat yuritishining o‘zaro mutanosibligini ta‘minlash mexanizmi shakllantirish;

–olimlar mavqei va ilmiy tadqiqotlar natijalarining hamda ularni qo‘llab-quvvatlashda davlat siyosati darajasidagi mavqeini oshirish;

–yuqori innovatsiyaga asoslangan ishlab chiqarishni tashkil etishga ustuvorlik berilish, uni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning samarali mexanizmining shakllantirish;

–marketing tizimining rivojlantirish;

–inson kapitaliga munosabatning yuqoriligi va uni qishloqda rivojlantirishga ustuvorlik berilish.

O‘zbekiston sharoitidan kelib chiqqan holda ushbu omillarning samarali ishlashi uchun keng qamrovli chora-tadbirlar tizimi ishlab chiqilishi lozim. Fikrimizni statistik ma‘lumotlar bilan davom ettiradigan bo‘lsak, hozirgi kunda Masalan, mehmonxona yoki tunash uchun joylashtirish vositalarining yo‘qligi, turfirma va shunga o‘xshash turistik korxonalarining tashkil etilmaganligi, bundan tashqari ko‘ngilochar obyektlarning kamligi va h.k. Vaholanki, tumanda bir qancha ziyoratgoh maskanlar mavjud bo‘lib, ularga ziyorat maqsadida boradiganlar soni sezilarli darajada oshib bormoqda. Turizmni rivojlantirishning eng yaxshi yo‘llaridan biri, reklama. Yuqoridagi holatlardan kelib chiqqan holda, mamlakatda qishloq xo‘jaligi yetakchi soha sifatida rivojlanib, o‘ziga xos uzoq o‘tmish agrar madaniyati va u bilan

bog‘liq ravishda xududiy farqlanadigan an‘analarga ega bo‘lganligi uchun ham unda turizmning yangi yo‘nalishi hisoblangan –agroturizmni yo‘lga qo‘yish hamda rivojlantirish o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosadan kelib chiqib, agroturizmning rivojlantirishda quyidagi takliflarni aytib o‘tamiz: Hozirgi kunda jahon tajribasida turizmning agroturizm shakli keng rivojlanmoqda. Agroturizmni mamlakatimizda rivojlanishi istiqbollari porloq hisoblanadi. Chunki, mamlakatimiz agrar-industrial xo‘jalikka ega bo‘lib, asosiy mehnat resurslarimiz qishloq xo‘jaligida band. Undan tashqari, mamlakatimiz rekreatsiya resurslariga boy hisoblanib, rekreatsiya faoliyati tarmoqlarini rivojlantirish mumkin. Bozor iqtisodiyotiga o‘tuvchi mamlakatlar uchun moliyaviy resurs manbalari o‘ta zarur hisoblanadi. Shu jihatdan oladigan bo‘lsak, agroturizm yuqori daromad keltiruvchi xizmat ko‘rsatish sohasi hisoblanadi.

Fermerchilik asosida agroturizmni tashkil etish asosida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish faoliyati yotsa, ish yuzasidan agroturizm ilmiy – texnik hamkorlik, qo‘shma korxonalar tashkil etish va boshqa faoliyatlarda shakllanadi. Agroturizmni rivojlantirishni o‘ziga xos xususiyatlariga ega. Bular quyidagilar hisoblanadi:

- qishloq joylarida joylashish va ovqatlanish shaharga nisbatan 2-2,5 marotaba arzonligi;
- qishloq joylarining ekologik jihatdan tozaligi;
- ekologik toza ovqat turlarining mavjudligi;
- etnografik turizm ob‘ekti sifatida, qishloq joylarida milliylikni ko‘proq saqlanib qolganligi va boshqalar.

Agroturizmni ma‘lum bir mintaqaning o‘ziga xos dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlarini yetishtirish jarayonini ko‘rsatish maqsadida tashkil etish mumkin. Bu tajriba yevropaning bir qancha davlatlarida rivojlangan. Masalan, Frantsiya va Portugaliya mamlakatlarida uzumni yetishtirishdan boshlab, undan turli ichimliklar olishgacha bo‘lgan bir butun jarayon tur sifatida taklif etilgan. Xuddi shunday jarayonlarni mamlakatimizda ham rivojlantirish imkoniyatlari keng.

Mamlakatimizning xalqaro darajada ixtisoslashgan tarmog'i hisoblangan paxtachilik tarmog'ida ham bir qancha turlarni ishlab chiqish mumkin. Bu jarayonni quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirsa bo'ladi: Paxtamaydoni → paxta qabul qilish punkti → paxta tozalash zavodi → ip-yigiruv korxonasi → tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonasi. Bu turda, birinchi navbatda paxta maydoniga boriladi, unda hosilni yig'ib olish jarayoni ko'rsatilishidan boshlab, tayyor mahsulotga bo'lgan bir butun faoliyatni qamrab olinadi.

Xulosalar. Yuqoridagi sxemaga o'xshab qishloq xo'jaligini boshqa tarmoqlarida ham turli turlarni ishlab chiqish mumkin.

Turistik firmalar bilan fermer xo'jaliklar o'rtasida shartnomalar tuzish va hamkorlikda ishlashni yo'lga qo'yish;

Kelgan turistlarni tumanda ko'proq bo'lishini taminlash maqsadida sanoat turizmi va agroturizmni birgalikda tashkil qilish;

Hududlarda qishloq xo'jaligida tezkor axborot konsalting xizmatlarini rivojlantirish.

Mazkur agroservis xizmatlarini sifatli yo'lga qo'yilishi qishloq xo'jaligida fermer va dehqon xo'jaliklarining zaruriy axborotlarga ega bo'lishi bilan birga turli ko'rinishdagi o'z vaqtida va malakali maslahatlar olish imkoniyatlarini yaratish bilan belgilanadi. Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, mamlakatimizda agroklasterlarni, bog'dorchilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklarini soni va sifatini oshira olsak rivojlangan davlatlar singari bizning hududlarda ham agroturizm jadal sur'atlar bilan rivojlanadi. Chunki qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish bilan birga agroturizm imkoniyatlari ya'ni, keng dalalar va maydonlar jumladan, fermer xo'jaliklarining mavjudligi, sanoat korxonalari va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash zavodlaridan, intensiv bog'larni tashkil qilinganligi hamda bog'dorchilik, ushbu sohaning kelajakda gullab-yashnashiga zamin bo'ladi.

References:

1. Chase, Lisa C.; Stewart, Mary; Schilling, Brian; Smith, Becky; Walk, Michelle (2018-04-02). "[Agritourism: Toward a Conceptual Framework for Industry Analysis](#)" (en). *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development* **8** (1): 13–19. [doi:10.5304/jafscd.2018.081.016](#). [ISSN 2152-0801](#)
2. Здоров А.Б. Организационно-экономические основы развития аграрного туризма. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Москва – 2011
3. Muratov S., Pardaev K., Hasanov S. Assessment of the impact Covid-19 pandemic on family income from non-farm activities //Irrigation and Melioration. – 2020. – Т. 2020. – №. 4. – С. 95-98.
4. Elbek, T., Risolat, I., & Aggelopoulos, S. (2016). Agro and eco-tourism development in rural areas of Uzbekistan: Analysis using of " Gravity" model approach. *European Scientific Journal*, 12
5. 3. Atakxanov, R. S. (2021). Karakalpaks of the fergana valley: migration and integration processes. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 586-596.
6. Sotvoldievich, A. R. (2021). Farg‘ona vodiysi qoraqalpoqlarida oilaga oid an‘ana va marosimlar: An‘ana va zamonaviylik. *Web of Scientist: Xalqaro ilmiy tadqiqot jurnali*, 2(05), 747-755.
7. Tursunov, X. T., & Rahimova, T. U. (2006). *Ekologiya*.
8. Muratov S. A. ECONOMIC ASSESSMENT OF FACTORS AFFECTING THE DECISION OF HOUSEHOLDS TO ENGAGE IN NON-FARM ACTIVITIES //Irrigation and Melioration. – 2021. – Т. 2021. – №. 2. – С. 38-43.

THE ATTITUDE OF YOUNG PEOPLE TO THE VIRTUAL WORLD

Ashirboyeva Sevinch Axrorjonovna

Samarqand viloyati Payariq tumani 67-maktab ingliz tili o'qituvchisi

mirjalolxonmuslimaxon@gmail.com

Annotatsiya: *Internetning yaxshi va yomon jihatlari tahlili atrolicha izohlab berildi.*

Kalit so'zlar: *Yoshlarning virtual tarmoqlarga munosabati.*

Abstract: *It is explained with details in this article positive and negative ways the aspects of internet.*

Keywords: *In this article, Attitude of young people to the virtual worlds.*

Аннотация: *Подробно объясняются хорошие и плохие стороны интернета.*

Ключевое слова: *Отношение молодежи к виртуальным сетям.*

The most urgent issue in our current developing era is modern means of communication and the rapid development of the internet is a small device that has stolen the imagination of young and old.

The internet is global net working platform and the guiding light of today's technology over 7 billion wireless device users use internet technology to perform various tasks. Due to its major growth gadgets like laptops, tablets and smartphones have become common place, also people across the world use social media. Apps such as Facebook, Twitter and Whatsapp, Telegram and Instagram, YouTube to communicate with family and friends.

Statistics show there is a significant increase in the Internet has had a net positive impact on education. It is a vital side that the development of innovative technologies has created a great deal of conveniences for people and society.

These days the internet have the most significant roles as an evidence in storing, presenting and processing data. Internet let you access loads of information on almost any subject under the sun. The Internet is like a hyge invisible world .which can store and organize large collocation of data . The Internet have purchased and have sold about numerous changes in workplace with laptop.

The internet and e-mail are just two examples of many features that computers can offer. This enables workers to work from home.

The advantages of internet include speed, accuracy adaptability, Compatibility, high memory capabilities, ability to perform complex tasks to show ana example performing mathematical, logical and statistical operations. The most interest side is Entertainment such as playing music, storing photos, playing video games.

Besides multimedia, interactive software and virtual reality all make studying and learning processes more exiting and enjoyable. Word processors enable students to write letters and reportaj do projects and Conventional teaching methods.

But many people are made redundant and unemployment rate is dramatically rising Millions of people losing their jobs because of main reason internet and computerisation. In particular a myread of postmen lost their jobs because noone read newspapers and magazines in these days

All of people are informed a brand new and the latest information by internet.

The worst side is too harmful to our health. They may cause problems such as obesity, strain to our eyes ,back or neck pain that is known as Repetitive Strain Injury. Internet bombard us with radioactivity

In other words internet has been negative when it comes to morality and politics, more and more people spend a myread of significant time on social media platforms tend to be lonely and socially isolated .

Young and older people addict to the internet besides increase of cybercrimes and these often manifested fraud and hacking with these revelations the dark web has become a popular platform to trade stolen data and materials. In recent statistic show

that the attitude of people who are addicted to the internet to their parents and family is worst situation .

They can not express feeling openly .

A lack of national customs , irresponsibility for one's work

The lowest level in sports on the social and cultural spheres.

Most of such people have the most frustration and incompetence.

70-80 percent of the young generation have already become captives of the global network, they are so attached to the internet that they don't even notice the dawn or dusk with it. It should not be forgotten that today even a small message, which at first glance seems to be insignificant, directed against the human spirit, can cause enormous damage, which is not visible to the eye, but cannot be compensated by anything.

It is regrettable that they suffer from negative aspects such as gaming excess weight, laziness, decreased eyesight, inability to concentrate, insomnia . The main point is that we did not perceive which information on social networks is plus and which is minus for us.

We need to increase our potential in every way prevent negative aspects.

It should be noted our country's to young people have been given ample opportunities to use modern innovative media and systematic active technologies.

If we say that the world is a big river, it is the duty of the youth to effectively use the conditions created to swim in this river without drowning.

LIST OF USED LITERATURE

1. O'zME. Birinchi jild . Toshkent, 2000-yil.
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi- O'zbekiston Respublikasi.
3. www.ziyonet.uz.
4. www.google scholar.
5. English Uzbek dictionary.
6. Milliy va xalqaro maqolalar to'plami.

INTERNATIONAL FRANCHISING: EXPANDING YOUR BUSINESS ACROSS BORDERS

Khodjayev Anvar Rasulovich

Bukhara State University;
Teacher of the "Economics" department

Kodirov Muhammad-Kadir

2nd year student of Economics
(by industries and sectors)

E-mail: anikxodja1989@gmail.com

***Abstract:** As businesses seek to grow and reach new markets, international franchising has emerged as a popular strategy for expanding operations across borders. This article explores the concept of international franchising, its advantages and challenges, and its role in promoting global business growth. We will delve into the key considerations for franchisors and franchisees, regulatory and cultural factors, and the potential risks and rewards of venturing into foreign markets. Additionally, case studies of successful international franchising ventures will provide valuable insights into effective strategies for navigating the complexities of global expansion.*

In a globalized world, businesses strive to tap into new markets to enhance their growth and profitability. International franchising, as a means of business expansion, has gained significant attention due to its ability to leverage local market knowledge and resources while maintaining the brand consistency and standardization. This article delves into the concept of international franchising, examining its benefits, challenges, and potential impact on global business development.

International franchising is a business expansion strategy that allows companies to extend their brand presence and operations into foreign markets through a partnership with local entrepreneurs or investors known as franchisees. This mutually beneficial model combines the franchisor's established brand, business model, and

support with the franchisee's local market knowledge and resources. Understanding international franchising is essential for businesses seeking to venture into global markets and capitalize on the advantages it offers.

1. The Core Elements of International Franchising

1.1 Franchisor and Franchisee Relationship: At the heart of international franchising is the relationship between the franchisor and the franchisee. The franchisor, often an established brand with a successful business model, grants the franchisee the right to operate a business using its brand, products, and systems. In return, the franchisee pays fees and royalties to the franchisor and adheres to its operational standards.

1.2 Franchise Agreement: The franchise agreement is a legally binding contract that outlines the terms and conditions of the franchisor-franchisee partnership. It details the rights and responsibilities of both parties, including territorial rights, fees, training, support, and the duration of the agreement.

1.3 Business System and Know-How: Franchisors provide franchisees with a proven business system, operational know-how, and ongoing support to ensure consistency and success. This support may include training, marketing assistance, supply chain management, and ongoing guidance.

2. Advantages of International Franchising

2.1 Market Entry with Reduced Risk: International franchising offers a lower-risk market entry strategy compared to establishing company-owned outlets. Franchisees bear a significant portion of the financial investment and operational risk, making it an attractive option for businesses exploring new markets.

2.2 Leveraging Local Market Knowledge: By partnering with local franchisees, businesses can tap into their understanding of local consumer preferences, cultural nuances, and market conditions. This insight enables franchisors to tailor their offerings and marketing strategies to better suit the target audience.

2.3 Brand Recognition and Consistency: Established brands benefit from their global recognition and reputation. Consumers often associate well-known brands with

reliability and quality, providing franchisees with an advantage when entering new markets. Franchising also ensures brand consistency across locations, enhancing the customer experience.

2.4 Economies of Scale: Expanding through franchising allows franchisors to leverage economies of scale. As the franchise network grows, the costs of marketing, advertising, and supply chain management can be spread across multiple outlets, benefiting all parties involved.

2.5 Local Entrepreneurial Spirit: Franchisees, being local entrepreneurs, have a vested interest in the success of their businesses. Their commitment and entrepreneurial spirit contribute to the growth of the franchise network and the brand as a whole.

3. Challenges and Considerations for Franchisors

Franchisors face various challenges and considerations when implementing and managing their international franchising operations. These factors require careful planning and proactive strategies to ensure the success and sustainability of the franchise network. Some of the key challenges and considerations for franchisors include:

3.1 Cultural Adaptation: Operating in diverse cultural environments demands sensitivity and adaptability. Franchisors must be willing to modify their products, services, and marketing strategies to resonate with local preferences and cultural norms. Failure to understand and adapt to cultural differences can lead to misunderstandings and hinder the success of the franchise.

3.2 Legal and Regulatory Compliance: Expanding into foreign markets involves navigating complex legal and regulatory landscapes. Franchisors must conduct thorough research and engage legal experts to ensure that their franchise agreements and business practices comply with local laws. Failure to meet legal requirements can lead to fines, legal disputes, and damage to the brand's reputation. **Quality Control and Brand Integrity:** Maintaining consistent product or service quality across international franchises is crucial for brand integrity. Franchisors need to establish robust quality control measures and regularly monitor franchisee performance to ensure adherence to

brand standards. Inconsistent quality can lead to customer dissatisfaction and tarnish the brand's reputation. Franchisee Selection and Training: Choosing the right franchisee partners is vital for the success of the franchise network. Franchisors must have a rigorous selection process that considers the franchisee's financial capacity, business acumen, and alignment with the brand's values. Comprehensive training programs are also essential to equip franchisees with the necessary skills and knowledge to operate the business effectively.

3.3 Communication and Support: Effective communication and ongoing support are essential for maintaining a strong franchisor-franchisee relationship. Franchisors must establish open channels of communication to address franchisee concerns, provide guidance, and disseminate updates and best practices. Regular support and guidance help franchisees navigate challenges and foster a sense of partnership. Supply Chain Management: Ensuring a smooth and reliable supply chain is crucial for delivering consistent products and services across the franchise network. Franchisors must work closely with suppliers and establish efficient distribution channels to meet the demand of international franchise outlets.

3.4 Currency Fluctuations and Financial Risks: Operating in different countries exposes franchisors to currency fluctuations and financial risks. Exchange rate volatility can impact revenue and profitability, making it essential for franchisors to implement risk management strategies to mitigate these challenges. Market Research and Consumer Trends: Conducting thorough market research is crucial for understanding local consumer preferences, competition, and market trends. Franchisors must stay informed about changing consumer behaviors and adapt their strategies to meet evolving demands.

3.5 Brand Dilution and Reputation Risks: Inconsistent brand management or franchisee misconduct can lead to brand dilution and damage the franchise network's reputation. Franchisors must maintain stringent oversight and take swift action to address any issues that could negatively impact the brand's image.

3.6 Competing with Local Brands: Entering foreign markets often means competing with established local brands. Franchisors must develop strategies to differentiate their offerings and demonstrate the unique value of their franchise to attract customers and stand out in the market.

Navigating these challenges requires a proactive and strategic approach from franchisors. By fostering strong partnerships with franchisees, providing comprehensive support and training, and staying attuned to market dynamics, franchisors can maximize the potential of their international franchise network and achieve sustainable growth and success.

In conclusion, international franchising presents a compelling opportunity for businesses seeking global expansion. However, it also comes with various challenges that demand careful planning, understanding, and adaptability. Through the analysis of success stories and pitfalls, it becomes evident that with the right strategy, international franchising can be a powerful tool for achieving global growth and establishing a strong global presence. Franchisors and franchisees must be diligent in their research, be open to learning from different cultures, and maintain a strong focus on delivering value to local consumers while upholding the brand's core identity. By doing so, they can create a mutually beneficial and prosperous franchising partnership that transcends borders.

REFERENCES

1. Qulliyev O. ISHLAB CHIQRISH IMKONIYATLARI CHIZIG'I //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
2. Qulliyev O., Abduqahhorov B. ECONOMIC GLOBALIZATION //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
3. Khodjayev A. R. et al. Efficiency of using modern information and communication technologies in small business //World science: problems and innovations. – 2021. – С. 130-132.

4. Khodjayev A. R., Amonov M. T. Bio-economy is a new direction of development and one of the anti-crisis mechanisms //ЭКОНОМИКА И СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ТЕОРИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ, ПРАКТИКА. – 2021. – С. 112-115.
5. Khodjayev A. R. et al. HUMAN CAPITAL AND ITS IMPACT ON ECONOMIC GROWTH //SCIENCE AND TECHNOLOGY RESEARCH 2022. – 2022. – С. 75-78.
6. Rasulovich K. A. The role of agro-tourism in the development of socio-economic infrastructure in rural areas //Наука и образование сегодня. – 2021. – №. 3 (62). – С. 13-14.
7. Rasulovich K. A., Tuymuratovich A. M. Efficiency of formation of franchise in small business development //Наука и образование сегодня. – 2021. – №. 9 (68). – С. 39-42.
8. Rasulovich K. A., Ulugbekovich K. A. Section: economics //Polish science journal. – 2020. – С. 25.
9. Rasulovich K. A., Tuymuratovich A. M. Legalization of steps to eliminate the harmful effects of cryptoma in the economy //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 4. – С. 651-654.
10. Ходжыев А. et al. The role of smm marketing in small business development during a pandemic //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.

EFFECT OF CHITOSAN SUBSTANCE WITH DIFFERENT MOLECULAR WEIGHTS ON PAPER QUALITY

Sattarkulov Lazizbek Abror o'g'li

Toshkent davlat texnika universiteti 3-bosqich talabasi

Iskandarov Adham Isroil o'g'li

Toshkent davlat texnika universiteti 1-bosqich talabasi magistr

Zokirova Zilola Qaxramon qizi

Toshkent davlat texnika universiteti 1-bosqich talabasi magistr

ANNOTATION

The study examined the use of low and medium molecular weight chitosan to reduce the water-absorbing properties of paper and increase its strength and smoothness.

Key words: *chitosan, paper, cellulose, water absorption, strength, smoothness.*

To improve paper properties, chitosan is added to paper and used to improve its derivatives. In both cases, chitosan mainly improves the strength of paper sheets. By using chitosan and its derivatives in the paper industry, a number of quality indicators have been improved. In particular, it was shown that it leads to improvement of strength properties of old paper sheets. When adding chitosan and its derivatives to the cellulose mass, the breaking length of the obtained fibers increased several times. On the other hand, when the paper was immersed in solutions of chitosan and its derivatives, the opposite trend was observed for the tearing factor. In general, it was shown that the mechanical properties were improved by using chitosan in paper production. Chitosan and its derivatives also improve electrical, printing, barrier and antibacterial properties of paper.

Nowadays, paper and paper products are used in many cases for packaging various items and products. Therefore, it is important to obtain papers with high dry and wet strength, low water absorption and high tear resistance properties.

The purpose of the work is to study the effect of chitosan with different molecular weight on the quality indicators by introducing it into the paper.

Chitosan samples (low molecular weight and medium molecular weight) were characterized for their ash content, molecular weight and degree of deacetylation for paper production. It was known from previous experiments that the higher the level of diacetylation of chitosan, the faster it reacts. Taking this into account, the chitosan diacetylation level of 95% was selected for the experiment. During the research, samples were obtained by adding low molecular weight and medium molecular weight chitosan to paper pulp. Paper samples were taken on the basis of cotton wool and basalt fiber. 1% and 2% solution of chitosan was used.

Table 1

Strength and elasticity of paper

№	Change (diversity)		Resistance to interruption(kN/m)	Flexibility(%)	Grammage (g/m ²)	Tear resistance of paper (Nm/g)
	Filler % (basalt fiber)	Chitosan(%)				
Lower molecular mass (weight)						
1	-	1	4.8	4.2	100	60.07
2	-	2	3.5	3.7	100	43.26
3	25	1	3.5	3.2	100	39.26
4	25	2	3.0	3.8	100	51.98
5	35	1	4.6	4.2	100	56.86
6	35	2	3.8	3.4	100	42.98
Average molecular mass (weight)						
1	-	1	4.3	2.8	100	51.78
2	-	1	4.2	3.2	100	47.85
3	25	1	4.5	3.3	100	53.97
4	25	2	4.1	3.1	100	48.27
5	35	1	4.8	3.5	100	60.30
6	35	2	4.6	3.1	100	59.39

The use of chitosan improved the dry strength of the paper, especially by adding 1% low molecular weight chitosan. But the increase in concentration reduced its dry strength. This can be explained as follows. The connection must correspond to the distance between the segments between the fibers, because they form an inter-fiber connection area. Even if the water molecule is separated from the organic bond with the fibers or not, a large amount of water destroys the bond state of the paper. It can be explained that the hydrogen bond on the fiber surface is mainly monopolized by the water molecule, because the fiber forms a macroscopic liquid bridge. The weakness of this bridge indicates the wet tensile strength of the paper. To conclude this research work, they found that low molecular weight chitosan was more effective than medium molecular weight chitosan in all cases of using chitosan in the papermaking process.

REFERENCES

1. E.Egamberdiev, S. Turabdjanov, D. Mirzaeva, Kh. Khaydullaev, U. Sharipova, A. Shokhakimova, and O. Bakhtiyorov.: Effect of chitosan substance on the mechanical properties of paper obtained on the basis of flax cellulose. E3S Web of Conferences 371, 01045 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337101045>
2. Igamqulova N.; Mengliev, Sh.; Egamberdiev E.: Reduction of waste disposed to the environment through recycling of unused methyldiethanolamine. E3S Web of Conferences 371, 01049 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337101049>
3. Ergashev Y.; Egamberdiev E.; Mirkhodjaeva D.; Akmalova G.; Umarova M.; Kholdarov R.: Obtaining a filter material used in gas and air purification. E3S Web of Conferences 371, 01012 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337101012>
4. Egamberdiev E.; Ergashev Y.; Turabdjanov S.; Abdumavlyanova M.; Makhkamov A.; Rashidov, Sh.; Karimov, Sh.: Effect of chitosan on the surface properties of cellulose-based paper obtained from the flax plant. E3S Web of Conferences 371, 01010 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337101010>
5. Arslanov, Sh.; Turabdjanov S.; Azimova, Sh.; Azimov D.; Sultankhojaeva N.; Egamberdiev E.: Physico-chemical properties and research of acids contained in oils of Uzbekistan. E3S Web of Conferences, 2023, 371, 01021
6. Ergashev Y.; Egamberdiev E.; Turabdzhonov S.; Akmalova G.; Isanova R.; Rashidov R.; Sobitov O.: Obtaining filter material from natural fiber composition

- and areas of its use. E3S Web of Conferences, 2023, 371, 01047
7. Egamberdiev E.; Turabdjjanov S.; Akmalova G.; Mukhtarova N.; Ayubova I.; Mirzakhmedova M.; Rakhmonberdiev G.: Obtaining paper from composition of different fibers and its analysis. E3S Web of Conferences, 2023, 371, 01004
 8. Egamberdiev E A, Rakhmanberdiev G R and Mardonov A 2018 Study of the sorption rate of composition paper samples obtained on the bases of cellulose-bearing plants cellulose and basalt fiber Austrian journal of Technical and Natural Sciences 2 56-62
 9. Egamberdiev, E.; Ergashev, Y.; Khaydullayev, K.; Husanov, D.; Rahmonberdiev, G. Obtaining paper samples using basalt fibers and studying the effect of natural glue obtained from chitosan on paper quality. *Universum: technical science* 2022, 4, 14-18, <https://7universum.com/ru/tech/archive/item/13348>.
 10. Egamberdiev E.; Akmalova G.; Rahmonberdiev G. Obtaining paper products from cellulose-containing plants and researching its field of application. 3rd International Conference on Energetics, Civil and Agricultural Engineering, ICECAE 2022Virtual, Online13 October 2022до 16 October 2022Код 187394, DOI 10.1088/1755-1315/1142/1/012054
 11. Egamberdiev E.; Makhkamov A.; Rakhimjonov B.; Khusanov D.; Akmalova G.; Mirzakhmedova M.; Rahmonberdiev G. Effectiveness of cleaning of sunflower oil with filter material made from composition of organic and inorganic fibers. 3rd International Conference on Energetics, Civil and Agricultural Engineering, ICECAE 2022Virtual, Online13 October 2022до 16 October 2022Код 187394, DOI 10.1088/1755-1315/1142/1/012050
 12. M. Mirzakhmedova., D. Tukhtaboeva., E. Egamberdiev., G. Akmalova. Study of paper technology on the basis of reed cellulose. “Harvard educational and scientific review”, 2022. 149.
 13. E.A. Egamberdiev., Y.T. Ergashev., Kh.Kh. Khaydullaev., G.Y. Akmalova., G.R. Rakhmonberdiev. The effect of chitosan on the surface properties of cellulose-based paper obtained from the stem of flaxseed. “Technical science and innovation”, 2022. 27.
 14. Egamberdiev E.A., Makhkamov A.R., Rakhmonberdiev G.R. Obtaining wrapping paper used in furniture wrapping and quality delivery and determining its quality indicators // Tashkent state technical university named after Islam Karimov Technical science and innovation–Tashkent,– No. 2(12). 2022.– P. 33–39.
 15. Egamberdiev E.A., Norboyev S.K. Extraction of cellulose nanocrystals from secondary paper waste and their use in paper production // Tashkent state technical university named after Islam Karimov Technical science and innovation – Tashkent,– No. 3(13). 2022.– P. 215–222.

16. Soatboev, K., Daddahodjaev, A., & Egamberdiev, E. (2023). Creation of mixed polyfunctional catalysts for hydration of acetylene in vapor phase. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 430–433. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3167>
17. Zokirbekov, J. K., Aliev, B. A., & Egamberdiev, E. A. (2023). Modified mineral sorbents for waste water treatment. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(10), 155–157. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1345>
18. Zokirbekov, J. K., Aliev, B., & Egamberdiev, E. (2023). Effect of temperature on sorbents. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(10), 158–161. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1346>
19. Zokirova, Z. Q. qizi, Egamberdiyev, E. A., & Sattarkulov, L. A. o'g'li. (2023). Installation of new types of basalt fiber filters in industry. *SCHOLAR*, 1(11), 122–125. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/3281>
20. Zokirova Zilola Qaxramon qizi, Egamberdiyev Elmurod Abduqodirovich, & Sattarkulov Lazizbek Abror o'g'li. (2023). Use of cellulose based filters in the oil and gas industry. *Ta'limni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati*, 1(1), 261–264. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/konferensiya/article/view/3388>
21. S.S. Aliev, E.A. Egamberdiev, G.Yu. Akmalova, G.U. Ilkhamov. Analysis of physical-mechanical properties of new type of wood-polymer composite materials. Vol. 3 No. 1 (2023): *Harvard Educational and Scientific Review*, 48.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Narinbayeva, G. K., & Nurmuhammadov, I. O. o'g'li. (2023). O'ZBEKISTONDA RAQAMLI MARKETING SALOHİYATI VA UNING TURKIYA MAMLAKATI TAJRIBASI MISOLIDA TURIZMGA TASIRI. GOLDEN BRAIN, 1(20), 4–12. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4450
2	Раҳмонов, Ш. Ф. (2023). ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ШАХС ХУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(20), 13–19. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4451
3	Насиров, Ж. Ф. ў. (2023). ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШ ЖИНОЯТЛАРИ БЎЙИЧА ЖАВОБГАРЛИКНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(20), 20–41. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4452
4	Isarov, U. (2023). CULTURAL INTERACTIONS BETWEEN ANDRONOVO CULTURE AND OXUS CIVILIZATION. GOLDEN BRAIN, 1(20), 42–48. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4454
5	Irkayev, M. A. (2023). CULTURAL INTERACTIONS IN CENTRAL ASIA DURING THE PERIOD OF THE ACHAEMENID EMPIRE. GOLDEN BRAIN, 1(20), 49–54. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4455
6	Masharipova , S. G. qizi. (2023). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA MA'NAVIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA KITOBXONLIKDAN FOYDANALISH. GOLDEN BRAIN, 1(20), 55–58. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4456

7

Қулматов , Н. Э. (2023). ЎҚУВЧИ ЁШЛАРИМИЗ ОНГИГА САЛБИЙ ТАЪСИР ЭТУВЧИ МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА МАЪНАВИЙ ТАРБИЯНИНГ САМАРАЛИ ВА ТАЪСИРЧАН УСУЛЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(20), 59–66. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4457>

8

Meliboeva, G. (2023). DEVELOPMENT OF ECOTOURISM IN HOT CLIMATE REGIONS . GOLDEN BRAIN, 1(20), 67–73. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4458>

9

Shamsitdinova , X. M. qizi. (2023). DAVLAT ARALASHUVINI KAMAYTIRISH ASOSIDA AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING SAMARADORLIGINI KENGAYTIRISH YO‘LLARI. GOLDEN BRAIN, 1(20), 74–79. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4459>

10

Umaraliyeva , M. M., & Bozorboyeva , O. A. qizi. (2023). CHET TILLARNI O‘RGANISHDA DATA SCIENCE-NING O‘RNI. GOLDEN BRAIN, 1(20), 80–84. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4460>

11

Ходжаева , З. Ш., & Сабитова , И. И. қ. (2023). ЛИРА - ВИЗОР ДАСТУРИ АСОСИДА СОМОНИЙ МАҚБАРАСИ СТАТИК ВА ДИНИМИК КУЧЛАР ТАЪСИРИГА ҲИСОБЛАШ. GOLDEN BRAIN, 1(20), 85–91. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4461>

12

Toshtemirova , S. J. qizi, & Sobirov, A. K. (2023). SO‘FI OLLOYORNING “SABOT UL-OJIZIN” ASARIDA QO‘LLANILGAN TALMEHLAR HAQIDA MULOHAZALAR. GOLDEN BRAIN, 1(20), 92–96. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4462>

13

Akhmedova , F. (2023). ENVIRONMENTAL EFFECTS OF WATER EROSION. GOLDEN BRAIN, 1(20), 97–99. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4463>

14

Akhmedova , F. (2023). RIVER WATER MOTION: LAMINAR MOTION. GOLDEN BRAIN, 1(20), 100–102. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4464>

15

Akhmedova , F. (2023). MOVEMENT OF RIVER WATER: TURBULENT MOTION. GOLDEN BRAIN, 1(20), 103–105. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4465>

16

Yusupova , S. S. qizi, & Mukhlisa , D. (2023). TEACHING METHODS OF ASSIMILATION AMONG THE STUDENTS IN ORDER TO PRONOUNCE THE WORDS CORRECTLY. GOLDEN BRAIN, 1(20), 106–108. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4466>

17

Jontemirova , I. I. qizi. (2023). O‘ZBEKISTONDA AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH. GOLDEN BRAIN, 1(20), 109–118. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4471>

18

Ashirboyeva S. A. (2023). THE ATTITUDE OF YOUNG PEOPLE TO THE VIRTUAL WORLD. GOLDEN BRAIN, 1(20), 119–121. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4468>

19

Khodjayev , A. R., & Kodirov , M.-K. (2023). INTERNATIONAL FRANCHISING: EXPANDING YOUR BUSINESS ACROSS BORDERS. GOLDEN BRAIN, 1(20), 122–127. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4469>

20

Sattarkulov, L. A. o‘g‘li, Iskandarov , A. I. o‘g‘li, & Zokirova , Z. Q. qizi. (2023). EFFECT OF CHITOSAN SUBSTANCE WITH DIFFERENT MOLECULAR WEIGHTS ON PAPER QUALITY. GOLDEN BRAIN, 1(20), 128–132. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/4470>